

กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกส้มโอ
กรณีศึกษา นายสมทรง แสงตะวัน ชุมชนบางพลับ ตำบลบางพรหม
อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์ของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกส้มโอ
กรณีศึกษา นายสมทรง แสงตะวัน ชุมชนบางพลับ ตำบลบางพรหม
อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
ปีการศึกษา 2562

**THE PROCESS OF LEARNING AND TRANSFERRING LOCAL
KNOWLEDGE OF ORGANIC NON-TOXIC POMELO
CULTIVATION : A CASE STUDY OF MR. SOMSONG
SAENGTAWAN, BANG PHLAP COMMUNITY,
BANG PHROM SUB-DISTRICT, BANG KHONTHI DISTRICT,
SAMUT SONGKHRAM PROVINCE**

BY

WICHEAN VACHIRASERECHAI

**THE THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
IN THE PROGRAM OF
INTEGRATED LOCAL DEVELOPMENT
FACULTY OF GRADUATE STUDY
LEARNING INSTITUTE FOR EVERYONE (LIFE)**

2019

วิทยานิพนธ์เรื่อง (Title) กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
การปลูกส้มโอ : กรณีศึกษานายสมทรง แสงตะวัน
ชุมชนบางพลับ ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที
จังหวัดสมุทรสงคราม

ผู้วิจัย วิเชียร วชิรเสรีชัย

สาขาวิชา การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.เสรี พงศ์พิศ

คณะกรรมการการสอบวิทยานิพนธ์

ลงชื่อ..... ประธานกรรมการ
(ดร.สุชาติ ศรียารัตน)

ลงชื่อ..... กรรมการ (ผู้ทรงคุณวุฒิ)
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศรีปริญา ฐปกระจ่าง)

ลงชื่อ..... กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษา)
(รองศาสตราจารย์ ดร.เสรี พงศ์พิศ)

ลงชื่อ..... กรรมการ (ผู้แทนบัณฑิตศึกษา)
(ดร.สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์)

ลงชื่อ..... กรรมการ (ผู้แทนบัณฑิตศึกษา)
(ดร.ทวิช บุญธิรัมย์)

ลงชื่อ..... เลขานุการ
(อาจารย์อัญมณี ชุมณี)

บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน อนุมัติให้วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง	กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การปลูกส้มโอ : กรณีศึกษานายสมทรง แสงตะวัน ชุมชนบางพลับ ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม
ชื่อผู้เขียน	วิเชียร วชิรเสริชัย
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
ปีการศึกษา	2562
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	รองศาสตราจารย์ ดร.เสรี พงศ์พิศ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน และเพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษเป็นประชาชนชาวบ้านถ่ายทอดการเรียนรู้สู่ชุมชนของนายสมทรง แสงตะวัน ทำการวิจัยระหว่างวันที่ 1 มกราคม 2562 ถึง 31 พฤษภาคม 2562 ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ สังกัด การจดบันทึก และเก็บรวบรวมข้อมูลที่นายสมทรง แสงตะวัน และสวนของท่านมากที่สุด วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา และนำเสนอข้อมูลในลักษณะพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของภูมิปัญญาการปลูกส้มโอกับความรู้และประสบการณ์ในการลงมือปฏิบัติ โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมด้านการเกษตร ระบบสุขภาพ การลดต้นทุนการผลิต ปัญหาดินเสื่อมโทรม ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การพัฒนาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษ โดยวิธีการทำการเกษตรปลอดสารพิษ ตั้งแต่กระบวนการคัดเลือกสายพันธุ์ที่ใช้ “กิ่งกระโดง” ที่แข็งแรง หรือกิ่งที่แตกใหม่จากต้นแม่ การเตรียมพื้นที่ปลูกโดยแบ่งดินเป็นสองส่วน คือ ดินชั้นบนและดินชั้นล่าง ปลูกแบบไม่ฝังรากลึกลงหรือเป็นลักษณะหลังเต่า การดูแลรักษาด้วยการรดน้ำและให้ปุ๋ยหมักตามระยะที่กำหนด สูตรการให้ส้มโอมีผลผลิตมาก คือ การปล่อยให้ “เฉา” ไม่ควรให้ “เฟื่อใบ” ตอนอายุ 6 เดือน ก่อนเก็บเกี่ยวผลผลิตให้ใส่ปุ๋ยแควคณาเกลือรอบๆ ชายพุ่ม เพื่อเพิ่มรสชาติหวาน ใช้ระบบนิเวศทางธรรมชาติจัดการกับศัตรูพืช ต้นส้มโอชอบความชื้นแต่อย่าแฉะควรระวัง “สลัดดอกทิ้ง” การเก็บเกี่ยวผลผลิตให้สังเกตผลส้มโอที่ไม่ได้มาตรฐานคือก้นกับขั้วไม่ตรงกันให้ตัดออก แล้วนำไปแปรรูปส้มโอให้เป็นผลไม้แช่อิ่ม ระยะการเก็บรักษาผลส้มโอนานถึง 2 เดือน เรียกว่า

“ล้มต้น” เน้นคุณภาพ คุณธรรม และคุณประโยชน์หลังการขายกล่าวคือ เพียงแจ้งว่าซื้อส้มโอไปแล้วคุณภาพส้มโอไม่ดี ทานไม่ได้ ก็จะชดเชยผลส้มโอใหม่ให้ทันที

การถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ เป็นปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดโยงการเรียนรู้สู่ชุมชนของนายสมทรง แสงตะวัน ด้วยความรู้ภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษ การเตรียมดินปลูกแบบ 2 ชั้น ที่สัมพันธ์กับการเจริญของราก ความรู้เรื่องการทำให้ส้มโอออกผลตามเทศกาล โดยการรดน้ำ ความรู้เรื่องกิ่งกระโดงส้มโอ การใช้ขี้เควดนาเกลือ ที่เป็นวิธีการเชิงเทคนิคที่แตกต่างไปจากคนอื่น เกิดขึ้นจากภูมิปัญญา ประสบการณ์ การคิดสร้างสรรค์เชิงจินตนาการสู่การปฏิบัติ โดยใช้วิธีการบรรยาย การฝึกอบรม การสาธิตวิธีการ การฝึกปฏิบัติ การทำเป็นลายลักษณ์อักษร การศึกษาดูงาน การใช้สื่อวีดิทัศน์ ชุมชนและคนมาเรียนรู้ดูงานสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการทำ การเกษตรปลอดสารพิษ เป็นการสร้างเศรษฐกิจชุมชน มีศูนย์เรียนรู้เครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านบางพลับ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ให้ชุมชนและคนภายนอกชุมชนได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างอาชีพตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่นำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน และปฏิรูปการศึกษาเพื่อชุมชนที่ยั่งยืน โดยมีกิจกรรมตามฐานการเรียนรู้ทั้งหมด 20 ฐานการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการอบรมสามารถเลือกฐานการเรียนรู้ตามความสนใจได้

ข้อเสนอแนะ ควรมีการเก็บข้อมูลการประเมินผลหลังจากรับการฝึกอบรมปลูกส้มโอปลอดสารพิษ ควรมีการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ปลูกส้มโอปลอดสารพิษ แบบเกษตรปลอดสารพิษ โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมด้านการเกษตร ควรมีการวิจัยการถอดบทเรียนภูมิปัญญาปลูกส้มโอและการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ ควรมีการวิจัยปฏิบัติการให้เกิดกลุ่มการปลูกส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ปลอดสารพิษทั้งจังหวัดสมุทรสงคราม ที่เป็นวัฒนธรรมการเกษตร ภาครัฐและเอกชนส่งเสริม สนับสนุนการเกษตรปลอดสารพิษ การปลูกส้มโอปลอดสารพิษ ให้เกิดนวัตกรรม สร้างเศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็ง ยุติการนำเข้าสารพิษ หันมาส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ เพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมที่ดี

คำสำคัญ : ภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ, การถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ, กระบวนการเรียนรู้

Abstract

Thesis Title	The process of learning and transferring local knowledge of organic non-toxic pomelo cultivation : a case study of Mr. Somsong Saengtawan, Bang Phlap Community, Bang Phrom Sub-district, Bang Khonthi District, Samut Songkhram Province.
Researcher	Wichean Vachiraserechai
Degree	Master of Arts
In the Program of	Integrated Local Development
Year	2019
Principal Thesis Advisor	Assoc. Prof. Dr. Seri Phongphit

The purpose of this research was to study the local knowledge of Mr. Somsong Saengtawan for organic non-toxic pomelo cultivation, and to study the transfer of local knowledge from organic non-toxic pomelo cultivation to become a local knowledge transferring the learning to the community by Mr. Somsong Saengtawan. The research was conducted between 1 January 2019 to 31 May 2019. It is a qualitative research by means of interviews, observation, note-taking, and collecting the most data that Mr. Somsong Saengtawan and his garden could provide. Data were analyzed using content analysis method and presented in a descriptive manner. The research results showed that the local knowledge of growing organic non-toxic pomelo of Mr. Sompong Saengtawan resulted from the learning process of pomelo cultivation knowledge and experience in practice taking into account the agricultural environment, health system, production cost reduction, soil degradation problem, environmental impact that led to the development of organic non-toxic pomelo cultivation by means of organic farming from the selection process for species using strong "King Kradong" or strong branches that have been grown from the parental tree.

The preparation of planting areas was divided into two parts: the top soil and the bottom soil, planted without deep roots or like planting on a turtle back, caring for by watering and composting according to specified intervals. The formula for productive yields is to let it

"wither away" naturally and without "fuzzy leaves" at the age of 6 months before harvesting the product, with the precocious salt around shrubs to add sweet flavor, using natural ecosystems to deal with pests. Pomelos grow well in moisture, but not too wet, so be careful not to let it "throw away the flower". For harvesting, observe and separate the non-standard pomelos, where the bottom and the terminal are not matched, and process them into compote or syrup. The shelf life of pomelos is for up to 2 months which is called, "Forgotten Stalk" period. Therefore, focus on quality, morality, and benefits after the sale, that is to say, just inform the customers that the pomelos that have been bought do not have good quality, or not eatable, and will be immediately replaced with the new ones.

The transfer of local knowledge from organic non-toxic pomelo cultivation to communities for people to learn and observe the work of Mr. Somsong Saengtawan. Therefore, people with knowledge of organic non-toxic pomelo cultivation must follow 2-layer planting soil preparation related to the growth of roots, knowing how to produce seasonal fruits by refraining from too much water, knowledge of pomelo branches, and the use of precocious salt. That is a technical method used by Mr. Sompong Saengtawan which is different from others, arising from his local knowledge, experience, imaginative creativity into action by means of lectures, training, demonstration of methods, real practices, written reports, study trips, and use of video media. Communities and people can learn and apply his local knowledge in non-toxic agriculture to create a community economy. There is a learning center at Maha Vajirajaya University, of local knowledge in Samut Songkhram, Ban Bang Plub Community Learning Center, Bang Khonthi District, Samut Songkhram Province as a learning source that allows communities and people outside the community to receive local knowledge and generate a career according to the sufficiency economy principles that can be used in everyday life, and education reform for sustainable communities with a total of 20 learning-based activities providing an opportunity for trainees to choose a learning base that suits their interests.

Recommendations Data should be collected for assessment after receiving toxic-free pomelo cultivation training. There should be improvement and development of the learning process of growing organic pomelo in a non-toxic agriculture model by considering the agricultural environment. There should be research on lessons learned from organic non-toxic pomelo cultivation and transfer of knowledge. There should be research and development work to

create a group of non-toxic big white pomelo varieties in all parts of Samut Songkhram province as agricultural culture. Public and private sectors should promote and support non-toxic agriculture and growing non-toxic pomelos as innovation to build a strong community economy, stop importing toxic substance, and turn to promote the use of organic fertilizers for good health and environment.

Keywords : local knowledge, planting, non-toxic grapefruit, knowledge transfer, non-toxic grapefruit cultivation, learning process.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอ: กรณีศึกษา นายสมทรง แสงตะวัน ชุมชนบางพลับ ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม เล่มนี้สำเร็จลุล่วงเป็นที่เรียบร้อย ได้ตอบคำถามการวิจัย และวัตถุประสงค์ ดำเนินการวิจัยตามกรอบแนวคิดในการวิจัย ภายในระยะเวลาการดำเนินการวิจัยที่กำหนดด้วยความตั้งใจจริง

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.เสรี พงศ์พิศ อธิการบดีสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน/อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ท่านได้กรุณาให้ความอนุเคราะห์ชี้แนะความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย ให้กำลังใจให้เรื่องราวดี ๆ

ขอขอบพระคุณ คณาจารย์ของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน ที่ได้ให้ความรู้ความเข้าใจ ส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ เป็นแรงผลักดันในการขับเคลื่อนทางความคิดมีกระบวนการทัศนคติและตัดสินใจต่อการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณ อาจารย์สมทรง แสงตะวัน เมธาจารย์มหาวิทยาลัยชีวิต/เจ้าของภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษ ที่ท่านได้กรุณาให้ความอนุเคราะห์ข้อมูล ให้ความรู้ภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษด้วยจิตวิญญาณของความเป็นครู พร้อมด้วยกลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ ยุวเกษตรกร/ทายาทเกษตรกร สาธารณะชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน

ท้ายนี้ขอกราบขอบพระคุณบิดามารดา ผู้ให้พลังงานทั้งกายใจ ผู้เป็นที่พึ่งทางความคิดเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ คุณค่าทางความคิดและประโยชน์ที่เกิดจากการวิจัยครั้งนี้ หวังว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการต่อไป

วิเชียร วชิรเสรีชัย

สารบัญ

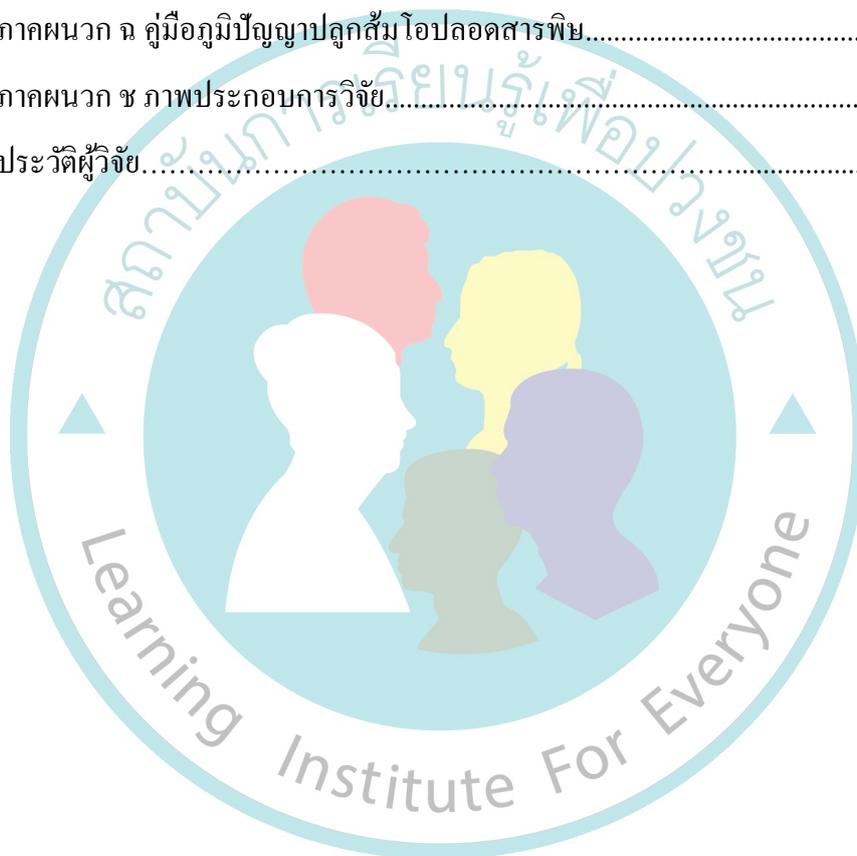
	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่	
1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
ขอบเขตของการวิจัย.....	3
คำถามสำคัญในการวิจัย.....	4
คำนิยามศัพท์เฉพาะ.....	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
2 ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดการเกษตรยั่งยืน.....	6
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการ.....	10
แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญา.....	14
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	19
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	26

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3 วิธีดำเนินการวิจัย	
รูปแบบในการวิจัย.....	27
วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย.....	27
ประชากร เป้าหมาย วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง.....	28
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	28
วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล.....	30
สถานที่ในการวิจัย.....	31
ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย.....	31
ปฏิทินการปฏิบัติงาน.....	31
การนำเสนอข้อมูล.....	32
4 ผลการวิจัย	
พัฒนาการชีวิตของ นายสมทรง แสงตะวัน.....	33
ภูมิปัญญาปลูกส้มปลอดสารพิษ.....	60
การถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้ม ปลอดสารพิษ.....	68
การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม.....	83
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย.....	90
อภิปรายผลการวิจัย.....	94
ข้อเสนอแนะ.....	102
บรรณานุกรม.....	105
ภาคผนวก ก. แนบสัมภาษณ์ นายสมทรง แสงตะวัน.....	111
ภาคผนวก ข. แนบสัมภาษณ์ กลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ ชุมเกษตร/ทนายาท เกษตรกร สาธารณะชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน.....	112

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ภาคผนวก ค แนวสังเกต (ประเด็นสังเกต).....	113
ภาคผนวก ง แนวสังเกต (ประเด็นสังเกต).....	114
ภาคผนวก จ แนวการสัมภาษณ์.....	115
ภาคผนวก ฉ คู่มือภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ.....	116
ภาคผนวก ช ภาพประกอบการวิจัย.....	120
ประวัติผู้วิจัย.....	129

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
3.1 ปฏิทินการปฏิบัติงาน.....	31

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	26
1. ศูนย์การเรียนรู้มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม.....	120
2. นายสมทรง แสงตะวัน (ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษ)...	120
3. นางสาวสถาพร ตะวันขึ้น (กลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ).....	121
4. นางสาวฉวีวรรณ หัตถกรรม (กลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ).....	121
5. นายอุดม มีคง (กลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ).....	122
6. นางสาวชมพูนุท เข้มสรวล (ยูวเกษตร/ทายาทเกษตรกร).....	122
7. นางเกสร ซอบประดิษฐ์ (ยูวเกษตร/ทายาทเกษตรกร).....	123
8. นางแก้วตา จิตรแก้วผดุง (ยูวเกษตร/ทายาทเกษตรกร).....	123
9. นายสรณพงษ์ บัวโรย (สาธารณะชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน).....	124
10. นายโชติวิชญ์ เสือเล็ก (สาธารณะชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน).....	124
11. นางสาวประภา เกิดแก้ว (สาธารณะชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน).....	125
12. บรรยากาศการถ่ายทอดความรู้การปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษ.....	125
13. นายสมทรง แสงตะวัน ถ่ายทอดความรู้การปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษ.....	126
14. นายสมทรง แสงตะวัน สาธิตวิธีการทำน้ำตาลมะพร้าว.....	126
15. สภาพพื้นที่สวนส้มโอของนายสมทรง แสงตะวัน.....	127
16. การบรรยายการปลูกส้มโอ โดยลงพื้นที่ปฏิบัติจริง.....	127
17. นายทรงยศ แสงตะวัน (บุตรชายของนายสมทรง).....	128

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ที่คนรุ่นต่อ ๆ มาจนถึงปัจจุบันได้อุทิศฟื้นฟู ฟื้นฟู ประยุกต์ รวมถึงสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ในสังคมที่ผสมผสานกันระหว่างความรู้ที่มาจากที่อื่น ๆ จากทั่วโลก (เสรี พงศ์พิศ, 2553, หน้า 140-141)

ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดทุกสาขาวิชา ไม่เจาะจงเฉพาะ ภูมิปัญญาได้ผ่านการกลั่นกรองอย่างละเอียด โดยได้ผสมผสานวิถีชีวิตของคนกับสภาพแวดล้อมในแต่ละกาลเวลา มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนเป็นมรดกที่สำคัญของชาวบ้าน ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับคตินิยม ความรู้ ความคิด รวมทั้งสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจของชาวบ้านในแต่ละยุคแต่ละสมัย ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความจำเพาะกับท้องถิ่น มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูงและให้ความสำคัญกับจริยธรรมมากกว่าวัตถุ (ประเวศ วะสี, 2534, หน้า 11-17)

ในบทความ “เหตุผลสนับสนุน การยกเลิกพาราควอต คลอร์ไพริฟอสและจำกัดการใช้ไกลโฟเซต” กล่าวเกี่ยวกับผลกระทบจากสารกำจัดวัชพืชและแมลง วัชว่า ประเทศไทยมีรายงานพบคนงานทำสวนยาง เสียชีวิตเนื่องจากการสัมผัสพาราควอตและไกลโฟเซต คนงานได้นัดฟันตั้งแต่เข้าจรดเย็น โดยไม่ได้สวมอุปกรณ์ป้องกันอันตรายบุคคล และเสื้อผ้าเปียกโชกด้วยสารเคมีไปทั้งตัว จนกระทั่งเกิดอาการ ไอ โรคผิวหนัง ผม่ว และสูญเสียการมองเห็น และเสียชีวิตในที่สุด 3 เดือนถัดมา รายงานล่าสุดของเดอะอีสานเรคคอร์ดหลังจากลงพื้นที่พูดคุยกับเกษตรกรชาวไร่อ้อยที่บ้านโคกล่าม ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นพื้นที่นิยมปลูกอ้อยจำนวนมาก พบว่าเกษตรกรอาการชาตามนิ้วมือนิ้วเท้า และเมื่อเกิดบาดแผลแผลก็จะลุกลามทำให้เนื้อเยื่อส่วนนั้นแห้งตายและต้องตัดทิ้งในที่สุด จากผลของการวิเคราะห์ที่ผ่านมาแสดงถึงการตกค้างของสารเคมีในน้ำและในดิน ซึ่งอาจส่งผลให้เกิดการตกค้างของสารเคมีเหล่านี้ปรากฏในผักจากการดูดซึมสารเคมีที่ปนเปื้อนอยู่ในดินเข้าสู่ลำต้น และส่วนต่าง ๆ ของพืช ในลักษณะเดียวกันการตกค้างของสารเคมีในน้ำอาจทำให้เกิดการได้รับสารเคมีไปสู่ตัวปลาซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่ปนเปื้อนสารเคมี

นั้น ๆ และเกิดการสะสมในอวัยวะต่าง ๆ ที่น่าสนใจคือ แม้ว่าพาราควอตจะถูกดูดซับในดินได้ดีก็ตาม แต่เมื่อมีการใช้อย่างต่อเนื่องดินจะไม่สามารถดูดซับไว้ได้ จึงลงไปสู่แหล่งน้ำ ข้อมูลนี้สอดคล้องกับการศึกษาการแพร่กระจายของพาราควอตสู่ม่าน้ำหลายแห่งในประเทศไทย ที่ตรวจพบมีการปนเปื้อนของพาราควอตสูงกว่าสารเคมีกำจัดศัตรูพืชอื่น เช่น แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำสงคราม แม่น้ำปากพนัง และแม่น้ำจันทบุรี การใช้พาราควอตในประเทศไทยยังส่งผลกระทบต่อเนื่องไปยังมารดาและทารกด้วย โดยงานวิจัยของ ศาสตราจารย์ ดร.พรพิมล กองทิพย์ คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล พบการตกค้างของพาราควอตในซีรัมมารดาและสายสะดือทารกมากถึง 17-20% โดยจากการประเมินของนักวิจัยพบว่าหญิงตั้งครรภ์ที่มีประวัติการดูดดินในพื้นที่เกษตร มีความเสี่ยงในการตรวจพบพาราควอต คิดเป็น 6 เท่าของหญิงตั้งครรภ์ที่ไม่มีการดูดดิน งานดังกล่าวชี้ว่ามีการตกค้างของพาราควอตในสิ่งแวดล้อมทั้งในดินและน้ำ อีกทั้งสารพิษเหล่านี้ยังส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตอื่นในน้ำ สะสมในซีรัมของมารดา และถ่ายทอดจากมารดาสู่ทารกในที่สุด การอนุญาตให้มีการใช้พาราควอตต่อไปจะนำความเสี่ยงมาสู่ประชาชนในประเทศไม่เฉพาะต่อเกษตรกรเท่านั้นแต่ทุกคนที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่มีการใช้สารพิษนี้ (เครือข่ายเตือนภัยสารเคมีกำจัดศัตรูพืช, 2560, หน้า 6-11)

สมุทรสงครามเป็นจังหวัดเล็ก ๆ ที่ประกอบไปด้วย อำเภอเมือง อำเภออัมพวา และอำเภอบางคนที มีแม่น้ำแม่กลองเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญในการทำการเกษตรที่ไหลลงสู่อ่าวไทยและอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ 70 กิโลเมตร แหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงคือ ดอนหอยหลอด อุทยานพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตลาดน้ำท่าคา วัดบ้านแหลม ไม้ผลที่มีชื่อเสียงมากเป็นที่ชื่นชอบของคนทั่วไปคือส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ ซึ่งปลูกกันมานานมากกว่า 20 ปี แต่ที่สวนของนายสมทรง แสงตะวัน เป็นผู้บุกเบิกการปลูกส้มโอที่ปลอดสารพิษ โดยมีกลุ่มเกษตรกรมาเรียนรู้ทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด

หากพิจารณาการทำการเกษตรโดยใช้สารเคมีกำจัดวัชพืชและแมลงอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อดินทำให้ดินมีสารปนเปื้อนสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย และปัญหาที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรดินมีทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นตามสภาพธรรมชาติ และปัญหาที่เกิดจากกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินของมนุษย์อย่างไม่เหมาะสม เช่น การเปิดหน้าดิน การไถพรวนดิน การปลูกพืชเชิงเดี่ยว ดินขาดอินทรีย์วัตถุ ทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของดิน โดยปัญหาทรัพยากรดินสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภทได้แก่ 1) ดินปัญหา 2) การชะล้างพังทลายของดิน 3) พื้นที่ภัยแล้งซ้ำซาก 4) ธรณีพิบัติภัย (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2559, หน้า 107)

จากผลกระทบดังกล่าวทำให้นายสมทรง แสงตะวัน เรียนรู้การเกษตรยั่งยืนจากการลงมือปฏิบัติบนวิถีการทำกรเกษตรการปลูกส้มโอปลอดสารพิษ โดยใช้วิธีการเกษตรอินทรีย์ ทำปุ๋ยชีวภาพใช้เอง ใช้จุลินทรีย์เป็นส่วนประกอบในการบำรุงดิน พังพาททรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังกำจัดแมลงด้วยตัวห้ำ ตัวเบียน มีความตระหนักในเรื่องของสุขภาพที่ต้องไม่ปนเปื้อนสารเคมีทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค และรักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อมทั้งในดิน น้ำ อากาศ ที่สัมพันธ์กับภูมิปัญญาการปลูกส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ปลอดสารพิษมาจนถึงปัจจุบันนี้

ผู้วิจัยจึงสนใจว่า นายสมทรง แสงตะวัน มีวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษอย่างไร มีลักษณะเด่นอย่างไร การปลูกส้มโอไม่ใช้สารเคมี และสารพิษ แตกต่างกันอย่างไร จนทำให้คนได้นำความรู้ไปพัฒนาการเกษตรสวนส้มโอ จนก่อให้เกิดรายได้ มีความมั่นคงของครอบครัว งานวิจัยชิ้นนี้จะศึกษาวัฒนธรรมการเกษตรและพัฒนาการชีวิตของนายสมทรง แสงตะวัน เนื้อหาของความรู้ภูมิปัญญาเรื่องการปลูกส้มโอปลอดสารพิษ การถ่ายทอดให้ชุมชนและคนมาเรียนรู้ดูงาน แนวทางกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ ให้กับยูวเกษตร/ทายาทเกษตรกร กลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ และสาธารณะชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน รวมถึงการดำรงภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษให้ยั่งยืนได้อย่างไร ปัญหาและอุปสรรคมีอะไรบ้าง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน
2. เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ เป็นปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดโยการเรียนรู้สู่ชุมชนของนายสมทรง แสงตะวัน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชุมชนบางพลับ ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

- 2.1 ศึกษาภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน

2.2 ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ เป็นปราชญ์ชาวบ้านถ่าย
โยงการเรียนรู้สู่ชุมชนของนายสมทรง แสงตะวัน

2.3 งานวิจัยชิ้นนี้เน้นความเป็นมาของการปลูกส้มโอของนายสมทรง แสงตะวัน ตั้งแต่
เทคนิคและภูมิปัญญาในการปลูกส้มโอ ขั้นตอนการปลูกส้มโอ สายพันธุ์ โดยละเอียดทุกขั้นตอน

3. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มที่เลือกศึกษา

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือคนในชุมชนและคนมาเรียนรู้ดูงานของนายสมทรง แสง
ตะวัน ซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนบางพลับ ตำบลบางพรม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม และ
พื้นที่ใกล้เคียง โดยผู้วิจัยเลือกคนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงที่สมัครใจเข้าร่วมงานวิจัยนี้
จำนวน 10 ราย

คำถามสำคัญในการวิจัย

1. เนื้อหาภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน เป็นอย่างไร
2. กระบวนการและรูปแบบวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ
เป็นปราชญ์ชาวบ้านถ่ายโยงการเรียนรู้สู่ชุมชนของนายสมทรง แสงตะวัน ทำอย่างไร

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

ผู้วิจัยให้ความหมายของคำต่อไปนี้เป็นการเฉพาะสำหรับงานวิจัยครั้งนี้

ภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ หมายถึง ความรู้ วิถีชีวิต วิถีปฏิบัติของบรรพบุรุษ
ที่ผ่านการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่นจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน เกิดการเรียนรู้และ
ประยุกต์ใช้ สร้างสรรค์เป็นความรู้ใหม่ พัฒนาความรู้เนื้อหาที่ถ่ายทอด วิธีการหรือประสบการณ์
การถ่ายทอดปลูกส้มโอปลอดสารพิษตั้งแต่เริ่มต้นจนได้ผลผลิตขายของนายสมทรง แสงตะวัน ให้
ดำรงชีวิตสัมพันธ์กับสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม รักษาคุณค่า ความเชื่อ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ หมายถึง กระบวนการที่ผู้ถ่ายทอดใช้
ถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญา ความชำนาญที่รอบด้าน ด้วยวิธีการบอกเล่าให้จดจำ สาธิต เป็นต้นแบบ
และร่วมลงมือปฏิบัติ สู่คนรุ่นหลังทั้งเยาวชนและผู้ใหญ่ให้ตระหนักรู้ นำไปใช้ในการดำรงชีวิต
แบบองค์รวม เกิดการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ และสัมพันธ์กับชีวิต สังคม วัฒนธรรม ที่เป็น
ประโยชน์ต่อเศรษฐกิจชุมชน สังคม สิ่งแวดล้อม และจิตใจ ด้วยวิธีการ เทคนิค กระบวนการของ

นายสมทรง แสงตะวัน ที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษให้กับกลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ ยุวเกษตรกร/ทายาทเกษตรกร และสาธารณชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน

สารพิษ หมายถึง พิษที่ทำลายระบบการทำงานของประสาท สมอง หลอดเลือด การหายใจ น้ำเหลืองในร่างกาย และระบบนิเวศ แต่บางครั้งความเป็นพิษก็มีประโยชน์ และต้องเป็นพิษที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

เกษตรปลอดสารพิษ หมายถึง การทำการเกษตรยั่งยืน ด้วยหลักการ แนวทาง วิถีเกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนวิถีการเกษตรสู่เกษตรพึ่งตนเองได้ ด้วยระบบการเกษตรปลอดสารพิษ ตั้งแต่กระบวนการผลิตไปจนถึงผู้บริโภค โดยไม่ต้องใช้สารเคมีที่เป็นพิษ ปัจจัยการผลิตที่คำนึงถึงคือ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศที่สมดุลเกื้อกูล มีกระบวนการผลิตที่รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ดิน น้ำ อากาศ แสงแดด การจัดการด้วยความรู้ภูมิปัญญา เพื่อลดต้นทุนสร้างรายได้ให้ครัวเรือน และส่งผลกระทบต่อทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และจิตใจอย่างบูรณาการ

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การเชื่อมโยงข้อมูลที่ได้จากแหล่งข้อมูลและการลงมือปฏิบัติ จนตกผลึกเป็นองค์ความรู้ และถ่ายทอดการเรียนรู้สู่ชุมชนของนายสมทรง แสงตะวัน

การปลูกส้มโอปลอดสารพิษ หมายถึง การผลิตส้มโอปลอดสารพิษ ด้วยกระบวนการการคัดเลือกสายพันธุ์ การปลูก การดูแลรักษา และการเก็บผลผลิตของนายสมทรง แสงตะวัน

สภาพแวดล้อมด้านการเกษตร หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและส่งผลต่อการผลิตส้มโอปลอดสารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เกษตรกรผู้ปลูกส้มโอสามารถนำความรู้จากการถ่ายทอดการเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน นายสมทรง แสงตะวัน ไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพและขยายผลไปสู่เกษตรกรปลูกส้มโอในชุมชนอื่น ๆ
2. ข้อมูลจากผลการวิจัยนำไปสู่การวางแผนชุมชน โดยชุมชน ในด้านการส่งเสริมภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษ

บทที่ 2

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกส้มโอ : กรณีศึกษา นายสมทรง แสงตะวัน ชุมชนบางพลับ ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากแหล่งต่างๆ เพื่อประกอบกรวิจัยให้สามารถสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดการเกษตรยั่งยืน
2. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการ
3. แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญา
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. แนวคิดการเกษตรยั่งยืน (Sustainable Agriculture)

เกษตรยั่งยืน เป็นรูปแบบหนึ่งขององค์กรทางสังคมและเศรษฐกิจที่อยู่บนฐานของการมองการพัฒนาที่ยอมรับว่า สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐานของเศรษฐกิจ การเกษตรจะยั่งยืนถ้าหากว่าไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดผลดีทางเศรษฐกิจ มีความเป็นธรรมทางสังคมเหมาะสมกับวัฒนธรรมท้องถิ่น และใช้วิธีการวิทยาศาสตร์ที่เป็นองค์รวมและบูรณาการ เกษตรยั่งยืนรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ความบริสุทธิ์ของน้ำ นำทรัพยากรมาใช้ใหม่หรือหมุนเวียน อนุรักษ์พลังงาน (เสรี พงศ์พิศ, 2553, หน้า 49-50)

เกษตรกรรมยั่งยืน เป็นวิธีการทำการเกษตรที่ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศสามารถผลิตอาหารที่มีคุณภาพและพอเพียง ตามความจำเป็นพื้นฐานเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของเกษตรกรและผู้บริโภค พึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ รวมทั้งเอื้ออำนวยให้เกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นสามารถพัฒนาได้อย่างเป็นอิสระ ทั้งนี้เพื่อความผาสุกและความอยู่รอดของมวลมนุษยชาติโดยรวม โดยมีหลักการของเกษตรกรรมยั่งยืนประกอบด้วย 1) ผลิตเพื่อบริโภคในครอบครัวก่อน ที่เหลือค่อยแลกเปลี่ยนหรือขาย 2) เป็นการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์

ที่หลากหลายและเชิงระบบ 3) ใช้กระบวนการผลิตทางธรรมชาติ (การลด ละ เลิกสารเคมีเกษตร) ค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนตามเหตุและปัจจัย 4) เป็นกระบวนการผลิตแบบหมุนเวียนเกื้อกูล 5) ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เน้นการใช้ทรัพยากรที่มีในพื้นที่ก่อน 6) เน้นฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น หากไม่พอค่อยแสวงหาจากภายนอก 7) เป็นการลดต้นทุนการผลิตในระยะยาว 8) เป็นการทำการเกษตร ทั้ง การผลิต การแปรรูป ตลาดทางเลือก และขับเคลื่อนเชิงนโยบาย 9) เน้นกระบวนการกลุ่มและ เครือข่าย 10) เป็นการพึ่งพาตนเอง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม อำนาจการตัดสินใจและสิ่งแวดล้อม (อรุณี เวียงแสง, 2550, หน้า 9-10)

การเกษตรยั่งยืน เป็นหลักการเป็นแนวทางไม่ใช่วิธีการ แต่หลักการหรือแนวทางนี้จะเป็นตัวกำหนด วิธีการ หรือ เทคนิค รวมทั้ง นโยบาย กฎหมาย ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม และกิน ความกว้างไปถึง คน การศึกษา คุณธรรม คำสอนทางศาสนา และวิถีชีวิต ดังนั้นการที่จะมองให้เห็น ช้างทั้งตัว จึงจำเป็นต้องเข้าใจเป็นเบื้องต้นแรกก่อนว่า คำว่า การเกษตรยั่งยืนนั้นเป็นหลักการ หรือ concept ไม่ใช่เพียงวิธีการ หรือเทคนิคที่นักเกษตรใช้กัน องค์การอาหารและการเกษตรแห่ง สหประชาชาติ (FAO/UN) ร่วมกับธนาคารโลก (World Bank) และองค์การพัฒนาแห่ง สหประชาชาติ (UNDP) ได้สรุปความหมายของการเกษตรยั่งยืน (sustainable agriculture) ว่าเป็น หลักการ : การจัดการทรัพยากรเพื่อการผลิตทางการเกษตรที่ประสบความสำเร็จ เพื่อสนองความ จำเป็นอันเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ โดยสามารถดำรงหรือบำรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อม และอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ (FAO, 1989) คำจำกัดความนี้จึงเป็น กรอบ หรือ แนวทาง ในการพัฒนาปัจจัย ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตทางการเกษตร เริ่มตั้งแต่ความคิด ความเชื่อของคน ไปจนถึงเทคนิค และปัจจัยการผลิต นโยบายรัฐในด้านต่างๆ ปัจจัยทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ หรือพูดอีกนัย หนึ่งว่าหลักการแห่งการเกษตรยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) เป็นแนวทางสำหรับทุกๆ คนในสังคมไม่ว่าจะเป็นเกษตรกร พ่อค้า ผู้บริโภค นักบริหาร นักวิชาการ นักศึกษา หรือแม้แต่พระและนักบวช (จรัญ จันทลักษณ์, 2546, หน้า 7-8)

เกษตรยั่งยืน ถูกจัดให้เป็นระบบการเกษตรที่เกื้อกูลทั้งเศรษฐกิจและสังคม สามารถรักษา หรือปรับปรุงสภาพแวดล้อมและใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด เน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรที่ดิน ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรพันธุ์พืชและสัตว์ การรักษาหรือปรับปรุงสภาพแวดล้อม ตลอดจนรูปแบบ ของเทคโนโลยีที่มีความเป็นไปได้ในด้านการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตที่เพียงพอ เกื้อกูลเศรษฐกิจ และ เป็นที่ยอมรับของสังคม เป็นระบบการเกษตรที่มีกระบวนการผลิตเชิงอนุรักษ์ (การผลิต + การ อนุรักษ์) มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและปัจจัยการผลิตอย่างประหยัด ระบบการเกษตรยั่งยืนควรมี ลักษณะที่เลียนแบบระบบนิเวศของป่าธรรมชาติ คือ มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีกลไกควบคุม ตัวเอง มีการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกตามความจำเป็น เช่น ในกรณีที่ขาดอาหารพืชที่ได้มา

จากปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพ การปลูกพืชตระกูลถั่ว ไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดความสมดุล จำเป็นจะต้องใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเพิ่มธาตุอาหารพืชส่วนที่ขาด สำหรับการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชพยายามลดการใช้สารเคมี โดยวิธีการจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสาน ซึ่งการพัฒนาการเกษตรดังกล่าวควรให้ความสำคัญกับระบบการปลูกพืชที่เกื้อกูลกัน เพราะสามารถใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อสร้างความสมดุลในระบบการเกษตรซึ่งจะทำให้ต้นทุนการผลิตลดลง (กรมวิชาการเกษตร, 2536, หน้า 23-24)

“ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นเกษตรทางเลือกอีกแนวหนึ่งโดยแนวทางการพัฒนาอาชีพด้านการเกษตรที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของเกษตรกรและสิ่งแวดล้อมที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของชุมชนหลายระดับ ตั้งแต่ระดับครัวเรือน ระดับชุมชน จนถึงระดับประเทศ” (ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร, 2547 อ้างถึงใน อานัฐ ตันโช, 2556, หน้า 13)

“ซึ่งความเคลื่อนไหวด้านเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรและองค์กรที่ก่อตัวขึ้นในสังคมไทยเริ่มตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา เกษตรกรรมยั่งยืนจะมีแนวคิดและวิธีการปฏิบัติสวนทางกับการเกษตรแผนใหม่ ที่ใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอกจำนวนมากและก่อให้เกิดสภาพเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมในเวลาต่อมา แต่เกษตรกรรมยั่งยืนจะมีรูปแบบการทำเกษตรที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ ความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ ความเป็นธรรมทางสังคม และมีมนุษยธรรม” (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2539 อ้างถึงใน อานัฐ ตันโช, 2556, หน้า 13)

“และระบบเกษตรกรรมยั่งยืนจะเป็นระบบการเกษตรที่รักษาอัตราการผลิตพืชและสัตว์ให้อยู่ในระดับที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายในระยะยาวติดต่อกันภายใต้สภาพแวดล้อมที่เลวร้ายหรือไม่เหมาะสม” (เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก, 2539 อ้างถึงใน อานัฐ ตันโช, 2556, หน้า 13)

นอกจากนี้ในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน เกษตรกรจะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภคให้สอดคล้องกับการทำเกษตรกรรมยั่งยืน ดังนั้นการทำเกษตรกรรมยั่งยืนจึงไม่ได้หมายความว่าเพียงการปรับเปลี่ยนเทคนิควิธีการทำการเกษตรหากยังหมายรวมถึงการสอนให้มีการปรับเปลี่ยนระบบคุณค่าและกฎเกณฑ์การใช้ชีวิตไปในเวลาเดียวกัน (อานัฐ ตันโช, 2556, หน้า 13)

ในหนังสือ “เส้นทางเกษตรกรรมยั่งยืน” กล่าวเกี่ยวกับ เกษตรกรรมยั่งยืนไว้ว่า เป็นการทำการเกษตรกรรมปลอดสารเคมี แบบไบโอดีนามิก เป็นการผสมผสานเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมเข้ากับหลักปรัชญาแอนโทรโปโซฟีของรูดอล์ฟ สเตเนอร์ มีหลายอย่างเหมือนกับเกษตรกรรมอินทรีย์ เช่น ไม่ใช้สารเคมี หมุนเวียนของเสียในฟาร์มกลับมาใช้ใหม่ ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์หลายชนิด หมุนเวียนกันเพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน ให้ความสำคัญสูงสุดกับดินเป็นอันดับแรก เพราะถือว่าดินเป็นพื้นฐานความอุดมสมบูรณ์ ความต่างที่สำคัญคือ เกษตรกรรมอินทรีย์บำรุงรักษาดิน

โดยการเพิ่มอินทรีย์วัตถุ แต่ระบบเกษตรกรรมแบบไบโอดีนามิคถือว่าเพียงเท่านั้นไม่พอ แต่ต้องเพิ่มพลัง คือ นำพืชจำพวกสมุนไพรหลายชนิดมาเตรียมเป็นสารละลายเจือจาง แล้วนำฉีดพ่นใส่ดินเป็นครั้งคราว ถือเป็น การเพิ่มพลังที่สำคัญยิ่ง (เดชา ศิริภัทร, 2554, หน้า 216-218)

ในหนังสือ “เกษตรกรรมยั่งยืน 2” กล่าวเกี่ยวกับ การทำเกษตรกรรมยั่งยืนไว้ว่า เป็นการฟื้นฟูความสมดุลของระบบนิเวศเพิ่มพื้นที่ป่าเศรษฐกิจที่สร้างความมั่นคงทางรายได้ มุ่งเน้นให้เกษตรกรและชุมชนรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือกันในด้านอาชีพเกษตรและการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น เกิดการปรับปรุงดินเน้นการใช้อินทรีย์วัตถุต่างๆ เป็นการอนุรักษ์ดินและน้ำ ปุ๋ยเคมีจะถูกทดแทนด้วยสารอินทรีย์ เน้นเพิ่มผลผลิตโดยปรับปรุงพันธุ์ให้ตอบสนองต่อการใช้ปุ๋ย ลดสารพิษตกค้างในสิ่งแวดล้อมและในผลผลิต ครอบครัวยุคเกษตรกรพึ่งพาอาหารจากไร่นาตนเองได้ ลดช่องว่างระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภคให้มีความสัมพันธ์กันมากขึ้น เกษตรกรมีรายได้เพียงพอ ไม่ต้องพึ่งพาตลาดโลกเหมือนพืชเศรษฐกิจที่มีการแข่งขันสูงระบบเศรษฐกิจแบบนี้มีความยั่งยืนมากกว่า ทำให้คนเห็นคุณค่าของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลกับวิถีชีวิตของคน เป็นการสร้างจิตสำนึก ร่วมกันในการอนุรักษ์ธรรมชาติ ตลอดจนการสืบสานประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงามให้กลับคืนสู่สังคม และหลายชุมชน ได้มีการคิดค้นประเพณีวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ตลอดจนถ่ายทอดให้ลูกหลานเยาวชนในท้องถิ่นเรียนรู้และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม (ชวน รัตนาหาระ, สุพจน์ ชัยวิมล, ชมชวน บุญระหงส์, และหลักชัย มีนะกนิษฐ, 2550, หน้า 63-66)

ในหนังสือ “บุญชูชี้ทางเกษตรไทยไปสู่...ครัวโลก” กล่าวเกี่ยวกับเกษตรกรรมธรรมชาติของไทยไว้ว่า ประเทศที่พัฒนาแล้วต้องการบริโภคและอุปโภคสินค้าเกษตรที่ปลอดภัยมีมากขึ้น การผลิตพืชผลตามวิถีธรรมชาติด้วยปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยชีวภาพ ลดการใช้ปุ๋ยเคมีที่เป็นสาเหตุของสารเคมีตกค้างในพืชในดิน และในน้ำ กำจัดแมลงศัตรูพืชด้วยกระบวนการกำจัดตามธรรมชาติด้วยการแพร่พันธุ์สัตว์และจุลินทรีย์ที่เป็นศัตรูของแมลง เช่น ตัวห้ำ ตัวเบียน และอาศัยสัตว์ประเภทนก กิ้งก่า คางคก กบ เขียด ฯลฯ เป็นตัวกำจัด กระบวนการเหล่านี้เป็นวิถีเกษตรกรรมธรรมชาติที่ไม่เป็นภัยต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม (บุญชู โรจนเสถียร, 2546, หน้า 144-145)

ชุมชนเกษตรกรรมในเขตป่ามีการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในรูปแบบที่หลากหลายไปตามเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ระบบวัฒนธรรม ตลอดจนแรงกดดันและการส่งเสริมจากภายนอก ระบบเกษตรเหล่านี้มีความยั่งยืน ทั้งในแง่การรักษาคุณภาพของระบบนิเวศ เสริมสร้างศักยภาพในการพึ่งพาตนเองให้แก่เกษตรกรอย่างมั่นคง (อัจฉรา รัตติธรรม, 2547, หน้า 77)

สวนพอเพียง ศรีมุกดา เป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญของคนที่สนใจด้านการเกษตรกรรมนิเวศน์ มีผู้คนพากันมาเรียนรู้แลกเปลี่ยน ปีละไม่ต่ำกว่า 1,000 คน เป็นฐานการอบรมสร้างสมาชิก

เครื่องถ่ายอินแปง 600 ครอบครัวยุคใหม่ในระยะเวลา 3 ปีที่ผ่านมา มีหน่วยงานราชการและเอกชนมาใช้บริการ ส่งคนมาศึกษาเรียนรู้เป็นประจำ ซึ่งทำให้พ่อเจียน ศรีมุกดา มีความแหลมคมทางสติปัญญาขึ้น จนกลายเป็นนักพูดที่มีแก่นสารและปรับปรุงสวน สถานที่ให้เหมาะสมกับการเรียนรู้ โดยสร้างอาคารน้อย ๆ 2 หลัง สำหรับการเสวนาหลับนอนแบบธรรมชาติ ตลอดทั้งเป็นนักดำเนินรายการประชุมที่มีลูกเล่นเย็บคมคนหนึ่งในเวทีแบบชาวบ้าน นอกจากนั้นพ่อเจียน ศรีมุกดา ยังคิดค้นกิจกรรมและนำพาพี่น้องบ้านกุศเสด ทำโครงการเด็กชักถื่น ออมทรัพย์ การช้อมคราม จนประสบความสำเร็จ เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญนอกเหนือจากประเด็นเกษตรกรรมนิเวศน์ (มูลนิธิหมู่บ้าน, [ม.ป.ป.], หน้า 15)

จากที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยสรุปว่า การเกษตรยั่งยืน คือ หลักการ แนวทาง วิถีเกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนชีวิตการเกษตรสู่เกษตรพึ่งตนเองได้ ด้วยระบบการเกษตรปลอดสารพิษตั้งแต่กระบวนการผลิตไปจนถึงผู้บริโภค ปัจจัยการผลิตที่คำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศที่สมดุลเกื้อกูล มีกระบวนการผลิตที่รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ดิน น้ำ อากาศ แสงแดด การจัดการด้วยความรู้ภูมิปัญญา เพื่อลดต้นทุน สร้างรายได้ให้ครัวเรือน และส่งผลกระทบต่อทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และจิตใจอย่างบูรณาการ

2. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการ

ภูมิปัญญา ถ้าแปลตามคำก็อาจหมายถึง “ที่ตั้งของปัญญา” ถ้าแปลความลึกลงไปก็ได้อีก ความหมายว่า เป็นปรัชญาชีวิตของชาวบ้าน ปรัชญาอันเป็นที่ตั้ง ที่มาของวิถีชีวิต วิธีคิด วิธีปฏิบัติ อันอยู่ภายใต้การมองโลกมองชีวิตแบบหนึ่ง ภูมิปัญญาเป็นปรัชญาอันเป็นที่มาของความรู้ต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้จึงมักกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ต่าง ๆ ที่สืบทอดถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ที่คนรุ่นต่อ ๆ มาจนถึงปัจจุบันได้อนุรักษ์ ฟื้นฟู ประยุกต์ รวมถึงสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ในสังคมที่ผสมผสานกันระหว่างความรู้ที่มาจากที่อื่น ๆ จากทั่วโลก ภูมิปัญญาเป็นปรัชญาชีวิต เป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เป็นฐานคิดและหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่า และจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมาช้านาน จากพ่อแม่ปู่ย่าตายายสู่ลูกหลาน จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากอดีตถึงปัจจุบัน (เสรี พงศ์พิศ, 2553, หน้า 140-141)

ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญา ความคิด ความเชื่อ และความสามารถที่เป็นองค์รวมทั้งหมดของคนโดยทั่วไป (สามารถ จันทร์สุรย์, 2549, หน้า 5)

ในกรณีของท่านพุทธทาส รากเหง้าของภูมิปัญญา หรือภูมิปัญญาของท่านอยู่ที่พุทธธรรม เป็นประการสำคัญ ท่านได้ถึงความรู้แจ้งนี้โดยการปฏิบัติทดลองตนเองมาเกือบตลอดชีวิตของท่าน ภูมิปัญญานี้เป็นพลังที่มีความสำคัญสำหรับท่านและสำหรับชาวพุทธทั่วไป ทั้งในประเทศและ

ต่างประเทศเลยที่เดียวเป็นการสืบทอดเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้า เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาอันยิ่งใหญ่อันหนึ่งของประวัติศาสตร์มนุษยศาสตร์ และมีคุณค่ามหาศาลตลอดประวัติศาสตร์ (เสรี พงศ์พิศ, 2529, หน้า 151-152)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนของคนในท้องถิ่นที่ได้จากการสั่งสมประสบการณ์และการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนานหรือช่วงระยะเวลาหนึ่ง มีการคิดค้นและพัฒนาอย่างต่อเนื่องแล้วถ่ายทอดสืบทอดกันมาสำหรับใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหา ปรับตัว และดำรงชีวิตให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมอย่างเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาอาจแสดงออกมาทั้งในรูปแบบที่เป็นนามธรรม เช่น โลกทัศน์ ความคิด ความเชื่อ หรือปรัชญาในการดำเนินชีวิตและในเชิงรูปธรรม เช่น เทคโนโลยีการทำมาหากิน การเกษตร ศิลปะ หัตถกรรม หรือเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ (กรมส่งเสริมการเกษตร, [ม.ป.ป.]. หน้า 3)

ภูมิปัญญาไทย คือ องค์ความรู้ของชาวบ้าน หรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านกระทำขึ้นจากสติปัญญา ความรู้ความสามารถของชาวบ้านเอง เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาหรือการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย โดยมีกระบวนการสั่งสม สืบทอด และกลั่นกรองกันมายาวนาน ภูมิปัญญาไทยจึงเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมที่มีความหมายผูกพันลึกซึ้งจากอดีตสู่ปัจจุบัน อันแสดงออกถึงการเข้าใจมูลเหตุการณสร้างสรรคอย่างชาญฉลาด แสดงถึงความมีภูมิปัญญาของคนไทยในสมัยหนึ่ง ที่สามารถค้นคิดสิ่งที่เป็นระเบียบแบบแผน มีรูปแบบที่ยอมรับกันภายในสังคม เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในการใช้ชีวิตร่วมกันในสังคมนั้น ๆ ทั้งยังมีคุณค่างดงามในรูปแบบของงานศิลปะ ผลงานจากภูมิปัญญาไทยของคนโบราณจะปรากฏคุณค่าเด่นชัดและน่าทึ่งมหัศจรรย์เมื่อเราได้ประจักษ์ชัดถึงความสัมพันธ์ที่สอดคล้องระหว่างศิลปวัฒนธรรม ประเพณีกับสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของคนในสังคมแต่ละยุคสมัย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561, หน้า 1)

ภูมิปัญญา เป็นองค์ความรู้ ทักษะต่าง ๆ และประสบการณ์ของมนุษย์ ผ่านการลองผิดลองถูก เป็นสิ่งที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีต โดยผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิววิเคราะห์ จนตกผลึกเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ โดยในแต่ละสังคม แต่ละชุมชนจะมีภูมิปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่า มีประโยชน์ต่อประชาชนในท้องถิ่น รวมไปถึงประเทศชาติ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2561, หน้า 1)

ภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะคือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี และอื่น ๆ ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ 1) ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกัน คือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก

สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ 2) ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน 3) ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย ทั้งสามลักษณะนี้คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน คือชีวิตของชาวบ้าน สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน (ปริชา อุตรระกูล, นอมล ปิยวิทย์, [ม.ป.ป.]. หน้า 10)

นพ.ประเวศ วะสี สรุปผลและปิดการประชุม โดยเสนอแนะดังนี้ 1) อยากให้รัฐเข้ามาทำความเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน อันจะนำไปสู่นโยบายการพัฒนาประเทศจากรากฐานของความเป็นไทย 2) รัฐควรกระทำอย่างจริงจังในการกระจายอำนาจไปสู่ชุมชนอย่างค่อยเป็นค่อยไปในเรื่องของการดำเนินชีวิต การทำเกษตรกรรม การปลูกป่า ฯลฯ เพื่อผลในการพัฒนาประชาธิปไตยของชาวบ้าน 3) กระทรวงศึกษาธิการและทบวงมหาวิทยาลัยควรออกคำสั่งให้การศึกษาทุกระดับ ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน จะได้เห็นและรู้จักประเทศไทยซึ่งเป็นบรรพบุรุษของตน อันเป็นผลให้เกิดการประสานสอดคล้องกันระหว่างข้าราชการและชาวบ้าน 4) ให้การศึกษาทุกระดับทำการศึกษา ค้นคว้าเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านด้วยตนเองเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ พืช ดิน วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และปัญหาของท้องถิ่นตนตามความเป็นจริง เพื่อเป็นพลังฟื้นฟูบูรณะประเทศ 5) ไม่ฝากความหวังไว้กับข้าราชการผู้ใหญ่ เพราะมักไม่ว่าง แต่ขอฝากให้ส่วนราชการตั้งกลุ่ม non-formal ขึ้นร่วมเป็นเครือข่ายในการดำเนินงานร่วมกับชาวบ้านและองค์กรเอกชน จะทำให้มีพลังในการทำงานเพิ่มขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534, หน้า 9)

ภูมิปัญญาในการดำรงชีพตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสังคม วัฒนธรรม ในที่นี้จะได้เจาะจงวิเคราะห์โดยสังเขปเกี่ยวกับวิธีการดำรงชีพของสามัญชนคนธรรมดาในภาคกลาง ที่ได้มีการสืบทอดมายาวนานท่ามกลางสภาพภูมิศาสตร์ และโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมที่มีพัฒนาการเรื่อยมาอย่างสอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ เพื่อค้นหาเค้ากรอบภูมิปัญญาของผู้คนที่อาศัยอยู่ในภาคกลางอันได้สร้างสรรค์ สังคมและสืบทอดมา โดยจะมุ่งหยิบยกการดำรงชีพบางลักษณะที่เห็นว่าบ่งบอกถึงภูมิปัญญาอันอยู่เบื้องหลัง ได้แก่ “วัฒนธรรมข้าว” การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน และการปรับตัวระหว่างคนต่างชาติพันธุ์ที่อยู่ร่วมกันในภาคกลาง (เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ, 2539, หน้า 296)

ภูมิปัญญาชาวบ้านได้ก่อเกิดและสืบทอดกันมาในชุมชนหมู่บ้าน เมื่อหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับสังคมสมัยใหม่ ภูมิปัญญาชาวบ้านก็มีการปรับตัวเช่นเดียวกัน ความรู้จำนวนมากได้สูญหายไปเพราะไม่มีการปฏิบัติสืบทอด เช่น การรักษาพื้นบ้านบางอย่าง การใช้ยาสมุนไพรบางชนิด เพราะหมอยาเก่ง ๆ ได้เสียชีวิตโดยไม่ได้อายุทอดให้กับคนอื่น หรือถ่ายทอดแต่คนต่อมาไม่ได้ปฏิบัติเพราะชาวบ้านไม่นิยมเหมือนสมัยก่อน ใช้ยาสมัยใหม่และไปหาหมอที่โรงพยาบาลหรือ

คลินิกว่าง่ายกว่า งานหัตถกรรมทอผ้าหรือเครื่องเงิน เครื่องเงิน แม้จะยังเหลืออยู่ไม่น้อย แต่ก็ได้ถูกพัฒนาไปเป็นการค้า ไม่สามารถรักษาคุณภาพและฝีมือแบบดั้งเดิมไว้ได้ ในการทำมาหากินมีการใช้เทคโนโลยีทันสมัย ใช้รถไถนาแทนควาย รถอีแต๋นแทนเกวียน การลงแขกทำนาปลูกข้าวและปลูกสร้างบ้านเรือนก็เกือบจะหมดไป มีการจ้างงานมากขึ้น แรงงานก็หายากกว่าแต่ก่อน ผู้คนอพยพย้ายถิ่น บ้างก็เข้าเมือง บ้างก็ไปทำงานที่อื่น สังคมสมัยใหม่มีระบบการศึกษาในโรงเรียนมีอนามัยและโรงพยาบาล มีโรงหนัง วิทยุ โทรทัศน์ และเครื่องบันเทิงต่าง ๆ ทำให้ชีวิตทางสังคมของชุมชนหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป มีตำรวจ มีโรงเรียน มีเจ้าหน้าที่ราชการฝ่ายปกครอง ฝ่ายพัฒนา และอื่นเข้าไปในหมู่บ้าน บทบาทของวัด พระสงฆ์ คนเฒ่าคนแก่เริ่มลดน้อยลงไป การทำมาหากินก็เปลี่ยนจากการทำเพื่อยังชีพไปเป็นการผลิตเพื่อการค้า ผู้คนต้องการเงินเพื่อซื้อเครื่องบริโภคต่าง ๆ ทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ผลผลิตจากป่าก็หมด สถานการณ์เช่นนี้ทำให้ผู้นำการพัฒนาหลายคนที่มีบทบาทสำคัญในระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศ เริ่มเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน หน่วยงานทางภาครัฐและเอกชนให้การสนับสนุน และการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ประยุกต์และค้นคิดสิ่งใหม่ความรู้ใหม่เพื่อประโยชน์สุขของสังคม (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2561, หน้า 1)

ในหนังสือ “รากฐานแห่งชีวิต วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา” กล่าวเกี่ยวกับการวิเคราะห์ถึงผลกระทบของงานพัฒนาชนบทของภาคเอกชนไว้ว่า ผลกระทบสำคัญน่าจะอยู่ที่ การทำให้ “ภูมิปัญญา” ของชาวบ้านได้รับการยอมรับมากขึ้นในสังคม รวมทั้งคุณค่าและประเพณีพื้นบ้านต่าง ๆ นอกจากนั้น ชาวบ้านที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้รู้ หรือ “ปราชญ์ชาวบ้าน” หลายคนได้รับเชิญไปเป็นวิทยากรในการอบรมชาวบ้าน และแม้กระทั่งการอบรมข้าราชการของรัฐ เช่น พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย พ่อชาลี ภาระแสง พ่อใหญ่ผาย สร้อยสระกลาง และบางคนเช่น ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ได้รับเชิญเข้าไปเป็นกรรมการในคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษานอกโรงเรียน (สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์, 2533, หน้า 84-85)

จากที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยสรุปว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ วิถีชีวิต วิถีปฏิบัติของบรรพบุรุษ ที่ผ่านการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่นจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน เกิดการเรียนรู้ รากเหง้าแล้วประยุกต์ใช้รอบด้านอย่างองค์รวม สร้างสรรค์เป็นความรู้ใหม่ พัฒนาความคิดสติปัญญา ให้ดำรงชีวิตสัมพันธ์กับสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ให้รักษาคุณค่า ความเชื่อที่สั่งสมและถ่ายทอดมา เพื่อประโยชน์สุขของสังคมและประเทศชาติแต่ละยุคสมัย ซึ่งสอดคล้องกับภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษที่ จะศึกษาเนื้อหาที่ถ่ายทอด วิธีการหรือประสบการณ์การถ่ายทอดการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษตั้งแต่เริ่มต้นจนได้ผลผลิตขายของนายสมทรง แสงตะวัน

3. แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญา

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง การที่ผู้สอนได้ใช้กระบวนการต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยวิธีการจัดการศึกษาที่จะให้ผู้ได้เรียนรู้จากการให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลาง จากชุมชนท้องถิ่น จากเครือข่ายในส่วนกลางโดยผ่านทางสื่อ (เวกอร์พันธ์ ฉ่ำสันเทียะ, 2541, หน้า 12)

ทรงศิริ สาประเสริฐ (2542, หน้า 4) ให้นิยามว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญา หมายถึง การได้รับการให้ความรู้ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วยวิธีการต่าง ๆ อันได้แก่ การถ่ายทอดโดยการบอกเล่า โดยการทำให้ดู โดยการดูตัวอย่างของจริง การฝึกปฏิบัติ การปฏิบัติจริงไปพร้อม ๆ กับผู้ถ่ายทอด การถ่ายทอดเป็นสัญลักษณ์และอื่น ๆ รวมถึงเทคนิคการถ่ายทอด อันได้แก่ สื่อ วัสดุ และอุปกรณ์ในการถ่ายทอด บรรยากาศในการเรียนรู้ ระยะเวลาที่เรียนรู้ ตลอดจนขั้นตอนการถ่ายทอดตั้งแต่ขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการ และขั้นประเมินผล

ในหนังสือ “สำรวจ มีสมชัย คุรุภูมิปัญญาไทย เพชรแท้ของแผ่นดิน” กล่าวเกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของคุรุภูมิปัญญาไทยไว้ว่า การถ่ายทอดความรู้แก่สมาชิก ใช้วิธีการร่วมเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กับการลงมือปฏิบัติ อย่างกำหนดให้สมาชิกที่เป็นเยาวชนร่วมเรียนรู้ด้วยการช่วยตรวจสอบเอกสาร ช่วยจัดทำบัญชีที่ไม่ซับซ้อนไปพลางก่อน ขั้นตอนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นจากการได้เห็นวิธีการนำเงินมาฝาก ใช้นี้ กู๋ยืม หากมีข้อสงสัยสอบถามแล้วอธิบายไปพร้อมกับการปฏิบัติจริง เรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ เน้นเรื่องการฝึกงานเป็นสำคัญ หลังได้รับความรู้และฝึกปฏิบัติเบื้องต้นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งไปแล้ว ทุกคนจะต้องนำความรู้ที่ได้กลับไปฝึกปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม และสามารถตรวจสอบได้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ การติดตามและประเมินผล การถ่ายทอดความรู้แก่บุคคลนอกกลุ่มด้วยหลักสูตรเร่งรัด โดยใช้วิธีการบรรยาย สนทนา เสวนา ประชุม อบรม ฝึกปฏิบัติ ศึกษาดูงาน เป็นการถ่ายทอดความรู้แบบให้ความคิดรวบยอด และการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะสนทนาผ่านรายการโทรทัศน์ เป็นการแสดงออกถึงภูมิปัญญาที่สั่งสมจากประสบการณ์ เผยแพร่ออกไปอย่างกว้างขวาง (ถวัลย์ มาศจรัส, 2543, หน้า 181-192)

วัฒนธรรมจะถูกถ่ายทอดจากคนในชั่วชีวิตหนึ่งไปยังคนในอีกรุ่นหนึ่ง การถ่ายทอดวัฒนธรรมอาจทำได้โดยคำพูด การเขียน การวาดภาพ และอาจใช้วิธีอื่นๆ ที่เหมาะสมตามยุคสมัยของแต่ละสังคม เช่น ศิลาจารึกในสมัยโบราณทำให้ความคิดและความเชื่อถูกถ่ายทอดไปยังคนจากรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งได้ นอกจากนี้ การถ่ายทอดส่วนหนึ่งอาจเกิดจากความไม่รู้ตัวได้ เช่น การที่เด็กสังเกตพฤติกรรมของพ่อแม่แล้วเลียนแบบพฤติกรรมนั้น ๆ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2543, หน้า 32)

มองวัฒนธรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีใช้ระบบที่เกิดขึ้นโดยสัญชาตญาณ ดังนั้น ก็ย่อมจะหมายความว่าวัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์จะต้องเรียนรู้ และจะต้องมีการถ่ายทอดวัฒนธรรม การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ การที่พ่อแม่สอนลูกว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ เช่น การสอนให้ลูกเคารพผู้อาวุโส การสอนให้ลูกทำอาหารไทย ดังนั้น การถ่ายทอดวัฒนธรรมก็คือ การสอนให้คนรุ่นหลังรู้ถึงระบบสัญลักษณ์ของสังคม (อมรา พงศาพิชญ์, 2541, หน้า 20-21)

การถ่ายทอดหรือการส่งต่อแก่คนรุ่นหลังนั้นมีหลายวิธี ได้แก่ 1) การสาธิตวิธีการ 2) การสั่งสอนด้วยการบอกเล่าในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต 3) การสร้างองค์ความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของทุกภาคมักจะนิยมถ่ายทอดสองวิธีแรก คือ สาธิตวิธีการและสอนเป็นวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปะหรือวิทยาการระดับที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้งจึงจะใช้วิธีลายลักษณ์อักษรในรูปของตำรา เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ ซึ่งขึ้นอยู่กับความสะดวกหรือเห็นว่าสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน การถ่ายทอดทั้งโดยวาจาและลายลักษณ์อักษรหรือการสาธิตนั้นสามารถที่จะปรับเปลี่ยนได้ตามเหตุปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของคนผู้ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544, หน้า 110-117)

ปรีชาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2534, หน้า 164) กล่าวไว้ว่า การถ่ายทอดความรู้ซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ การที่ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้เรียนไปแล้วไปใช้ได้กับความรู้ที่จะเรียนใหม่ หรือเรียกว่า การถ่ายโยงการเรียนรู้ (transfer of learning) กับอีกความหมาย หมายถึง ครูสามารถนำความรู้ที่นำมาสู่นักเรียนด้วยวิธีการสอนต่าง ๆ เป็นการถ่ายทอดความรู้จากครูมาสู่ผู้เรียน

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2538, หน้า 13-14) แบ่งวิธีการถ่ายทอดออกเป็น 2 วิธี ดังนี้ 1) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงสั้น ในสิ่งที่ใกล้ตัวซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่าย ไม่ซับซ้อน สนุกสนานและดึงดูดใจ 2) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มากพอสมควรแล้วและเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบเช่น วิธีบอกเล่าโดยตรงพิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ รวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษก็มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด

วิธีการส่งต่อความรู้ ความชำนาญ หรือค่านิยมที่มีอยู่ไปยังบุคคลอื่น อาจเป็นเครือญาติหรือสมาชิกคนอื่นในชุมชนก็ได้ อาจจะเป็นการถ่ายทอดโดยตรง โดยทางอ้อมด้วยการจงใจหรือไม่จงใจ มีการเรียกคำตอบแทนหรือไม่ก็ได้ (ปฐม นิคมานนท์, 2535, หน้า 34)

การที่มนุษย์สามารถดำรงเผ่าพงศ์ไว้ได้ก็เพราะมีการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมมาเป็นอารยธรรมที่สืบเนื่องมาช้านานให้แก่สมาชิกรุ่นใหม่ของสังคม ซึ่งความรู้

ประสบการณ์ที่จะถ่ายทอดนั้นจะมีความละเอียดซับซ้อน โดยจะเกี่ยวข้องกับการทำมาหากินและอุดมการณ์วัฒนธรรมของกลุ่มและรูปแบบในการถ่ายทอดนั้นจะต้องมีความสอดคล้องกันสัมพันธ์กับวิถีของผู้เรียนอย่างไรก็สุด เพื่อวิถีทางการดำเนินชีวิตของชุมชนอย่างเป็นปกติ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2536, หน้า 25-27)

ชาวบ้านทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอดและยอมถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมาด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยอาศัยศรัทธาทางศาสนาความเชื่อถือผีต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน การถ่ายทอดความรู้เป็นการบอกหรือการสอนวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจ นำไปปฏิบัติได้ซึ่งแต่เดิมภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายโดยอัตโนมัติ โดยที่ไม่ได้เรียนวิชาการสอนจากสถาบันใด ๆ แต่จะใช้สามัญสำนึกแบบสังเกตประจักษ์คือ การสอนที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบและจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัว และการใช้การถ่ายทอดซึ่งมีด้วยกัน 2 วิธีคือ 1) ใช้วิธีสาธิต คือ การทำให้ดูเป็นตัวอย่างอธิบายทุกขั้นตอนเพื่อให้ผู้เรียนฝึกหัดทำให้เข้าใจ แล้วให้ผู้เรียนทำตามที่ได้สาธิตไว้ทุกขั้นตอน 2) ใช้วิธีปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริงและปฏิบัติจนเกิดเป็นความชำนาญ เพราะผลงานที่จะใช้ดำรงชีวิตได้ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริงนำมาไปใช้ประโยชน์ได้ ไม่ใช่ผลงานที่กล่าวอ้างไว้ในตำราเท่านั้น (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2541, หน้า 90)

จิตราพร ลิละวัฒน์ (2556) การเรียนรู้ตามทฤษฎีของบลูม (Bloom's Taxonomy) (อ้างจาก รศ.ดร.ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2535, หน้า 115-117) ได้จำแนกจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ออกเป็น 3 ด้าน คือ

1. ด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) พฤติกรรมด้านสมองเป็นพฤติกรรมเกี่ยวกับสติปัญญา ความรู้ ความคิด ความเฉลียวฉลาด ความสามารถในการคิดเรื่องราวต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นความสามารถทางสติปัญญา พฤติกรรมทางพุทธิพิสัย 6 ระดับ ได้แก่

1.1 ความรู้ความจำ (Remembering) ความสามารถในการเก็บรักษามวลประสบการณ์ต่างๆ จากการที่ได้รับรู้ไว้และระลึกถึงนั้นได้เมื่อต้องการ เปรียบดังเทปบันทึกเสียงหรือวีดิทัศน์ที่สามารถเก็บเสียง และภาพของเรื่องราวต่าง ๆ ได้สามารถเปิดฟังหรือดูภาพเหล่านั้นได้เมื่อต้องการ

1.2 ความเข้าใจ (Understanding) เป็นความสามารถในการจับใจความสำคัญของสื่อ และสามารถแสดงออกมาในรูปของการแปลความ ตีความ คาดคะเน ขยายความ หรือการกระทำอื่น ๆ

1.3 การนำความรู้ไปใช้ (Applying) เป็นขั้นที่ผู้เรียนสามารถนำความรู้ประสบการณ์ไปใช้ในการแก้ปัญหาในสถานการณ์ต่างๆ ได้ ซึ่งจะต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจจึงจะสามารถนำไปใช้ได้

1.4 การวิเคราะห์ (Analyzing) ผู้เรียนสามารถคิด หรือแยกแยะเรื่องราวสิ่งต่าง ๆ ออกเป็นส่วนย่อยเป็นองค์ประกอบที่สำคัญได้ และมองเห็นความสัมพันธ์ของส่วนที่เกี่ยวข้องกัน ความสามารถในการวิเคราะห์จะแตกต่างกันไปแล้วแต่ความคิดของแต่ละคน

1.5 การสังเคราะห์ (Synthesis) ความสามารถในการที่ผสมผสานส่วนย่อย ๆ เข้าเป็นเรื่องราวเดียวกันอย่างมีระบบ เพื่อให้เกิดสิ่งใหม่ที่สมบูรณ์และดีกว่าเดิมอาจเป็นการถ่ายทอดความคิดออกมาให้ผู้อื่นเข้าใจได้ง่าย การกำหนดวางแผนวิธีการดำเนินงานชิ้นใหม่ หรืออาจจะเกิดความคิดในอันที่จะสร้างความสัมพันธ์ของสิ่งที่เป็นนามธรรมขึ้นมาในรูปแบบ หรือแนวคิดใหม่

1.6 การประเมินค่า (Evaluation) เป็นความสามารถในการตัดสินใจ ตีราคา หรือสรุปเกี่ยวกับคุณค่าของสิ่งต่างๆ ออกมาในรูปของคุณธรรมอย่างมีกฎเกณฑ์ที่เหมาะสมซึ่งอาจเป็นไปตามเนื้อหาสาระในเรื่องนั้นๆ หรืออาจเป็นกฎเกณฑ์ที่สังคมยอมรับก็ได้

2. ด้านจิตพิสัย (Affective Domain) พฤติกรรมด้านจิตใจ ค่านิยม ความรู้สึก ความซาบซึ้ง ทศนคติ ความเชื่อ ความสนใจและคุณธรรม พฤติกรรมด้านนี้อาจไม่เกิดขึ้นทันทีตั้งนั้นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและสอดคล้องที่ดึงดูดใจอยู่ตลอดเวลาจะทำให้พฤติกรรมของผู้เรียนเปลี่ยนไปในแนวทางที่พึงประสงค์ได้ด้านจิตพิสัยจะประกอบด้วยพฤติกรรมย่อย ๆ 5 ระดับ ได้แก่

2.1 การรับรู้ (Receive) เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นต่อปรากฏการณ์ หรือสิ่งเร้าอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งนำไปในลักษณะของการแปลความหมายของสิ่งเร้านั้นว่าคืออะไรแล้วจะแสดงออกมาในรูปของความรู้สึกที่เกิดขึ้น

2.2 การตอบสนอง (Respond) เป็นการกระทำที่แสดงออกในรูปของความเต็มใจยินยอม และพอใจต่อสิ่งเร้านั้นซึ่งเป็นการตอบสนองที่เกิดจากการเลือกสรรแล้ว

2.3 การเกิดค่านิยม (Value) การเลือกปฏิบัติในสิ่งที่เป็นที่ยอมรับกันในสังคม การยอมรับนับถือในคุณค่านั้น ๆ หรือปฏิบัติตามในเรื่องใดเรื่องหนึ่งจนกลายเป็นความเชื่อแล้วจึงเกิดทัศนคติที่ดีในสิ่งนั้น

2.4 การจัดระบบ (Organize) การสร้างแนวคิด จัดระบบของค่านิยมที่เกิดขึ้นโดยอาศัยความสัมพันธ์ถ้าเข้ากันได้ก็จะยึดถือต่อไป แต่ถ้าขัดกันอาจไม่ยอมรับอาจจะยอมรับค่านิยมใหม่โดยยกเลิกค่านิยมเก่า

2.5 บุคลิกภาพ (Characterize) การนำคำนิยามที่ยึดถือมาแสดงพฤติกรรมที่เป็นนิสัยประจำตัวให้ประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่ถูกตั้งคำถามพฤติกรรมด้านนี้จะเกี่ยวกับความรู้สึก และจิตใจ ซึ่งจะเริ่มจากการได้รับรู้จากสิ่งแวดล้อมแล้วจึงเกิดปฏิกิริยาโต้ตอบขยายกลายเป็นความรู้สึกด้านต่าง จนกลายเป็นคำนิยาม และยังพัฒนาต่อไปเป็นความคิด อุดมคติ ซึ่งจะเป็ความคุมทิศทางพฤติกรรมของคนคนจะรู้ตัวหรือช่วยอย่างไรนั้น ก็เป็นผลของพฤติกรรมด้านนี้

3. ด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) พฤติกรรมด้านกล้ำมเนื้อประสาทพฤติกรรมที่บ่งถึงความสามารถในการปฏิบัติงานได้อย่างคล่องแคล่วชำนาญชำนาญซึ่งแสดงออกมาได้โดยตรงโดยมีเวลาและคุณภาพของงานเป็นตัวชี้ระดับของทักษะพฤติกรรมด้านทักษะพิสัย ประกอบด้วยพฤติกรรมย่อย ๆ 5 ชั้น ดังนี้

3.1 การรับรู้ (Imitation) เป็นการให้ผู้เรียนได้รับรู้หลักการปฏิบัติที่ถูกต้องหรือเป็นการเลือกหาตัวแบบที่สนใจ

3.2 กระทำตามแบบ หรือเครื่องชี้แนะ (Manipulation) เป็นพฤติกรรมที่ผู้เรียนพยายามฝึกตามแบบที่ตนสนใจ และพยายามทำซ้ำเพื่อที่จะให้เกิดทักษะตามแบบที่ตนสนใจให้ได้หรือสามารถปฏิบัติงานได้ตามข้อแนะนำ

3.3 การหาความถูกต้อง (Precision) พฤติกรรมสามารถปฏิบัติได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องอาศัยเครื่องชี้แนะ เมื่อได้กระทำซ้ำแล้ว ก็พยายามหาความถูกต้องในการปฏิบัติ

3.4 การกระทำอย่างต่อเนื่อง (Articulation) หลังจากตัดสินใจเลือกรูปแบบที่เป็นของตัวเองจะกระทำตามรูปแบบนั้นอย่างต่อเนื่องจนปฏิบัติงานที่ยุงยากซับซ้อน ได้อย่างรวดเร็วถูกต้องคล่องแคล่ว การที่ผู้เรียนเกิดทักษะได้ ต้องอาศัยการฝึกฝน และกระทำอย่างสม่ำเสมอ

3.5 การกระทำได้อย่างเป็นธรรมชาติ (Naturalization) พฤติกรรมที่ได้จากการฝึกอย่างต่อเนื่องจนสามารถปฏิบัติ ได้คล่องแคล่วองไวโดยอัตโนมัติ เป็นไปอย่างธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นความสามารถของการปฏิบัติในระดับสูง

มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ (2554, หน้า 162) พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล พระสูตรตันปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ภาค 3 เล่ม 2 ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยกล่าวถึงปัญญาอีก 3 คือ 1) จินตามยปัญญา ปัญญาสำเร็จด้วยการคิด 2) สุตตามยปัญญา ปัญญาสำเร็จด้วยการฟัง และ 3) ภวานามยปัญญา ปัญญาสำเร็จด้วยการอบรม

จากที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยสรุปว่า การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญา เป็นกระบวนการที่ผู้ถ่ายทอดใช้ถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญา ความชำนาญที่รอบด้าน ด้วยวิธีการบอกเล่าให้จดจำ สาธิตเป็นต้นแบบและร่วมลงมือปฏิบัติ ผู้คนรุ่นหลังทั้งเยาวชนและผู้ใหญ่ให้ตระหนักรู้ มีการสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาที่สั่งสมมาช้านาน เพื่อนำไปใช้ในการดำรงชีวิตแบบองค์รวม เกิดการพัฒนาอย่าง

สร้างสรรค์ให้สัมพันธ์กับชีวิต สังคม วัฒนธรรม สร้างค่านิยมที่มีคุณค่า ความเชื่อที่ดีงามและเป็นประโยชน์ในทางเศรษฐกิจชุมชน สังคม สิ่งแวดล้อม และจิตใจ ซึ่งสอดคล้องกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษ ที่เป็นวิธีการ เทคนิค กระบวนการของนายสมทรง แสงตะวัน ที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษให้กับกลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ ยุวเกษตรกร/ทายาทเกษตรกร และสาธารณชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน รวมถึงการใช้แนวคิดการเรียนรู้ด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย และปัญญาในทางพระพุทธศาสนาที่ประกอบด้วยการคิด การฟัง การอบรม

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เสรี พงศ์พิศ (2536) ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท (เล่ม 1) พบว่าสำนึกในอดีตเป็นรากฐานชีวิตของมนุษย์ทุกคน ความสัมพันธ์ที่หนักแน่นและมีพลังของผู้คนในสังคมนั้นกับอดีตเห็นได้จากพิธีกรรมต่าง ๆ จิตวิญญาณของบรรพบุรุษได้รับการสืบทอดด้วยความเคารพยำเกรงเป็นเอกภาพ การเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติทางสังคม คือ การเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์ หรือวิถีคิด วิธีให้คุณค่า และวิธีปฏิบัติอันมีรากฐานอยู่บนโลกทัศน์ซึ่งทัศน์แบบใหม่มาพร้อมกับแนวคิดแบบวิทยาศาสตร์ คนในสังคมเก่าไม่ได้แยก “สิ่ง” ต่าง ๆ ออกจากกันเหมือนวิทยาศาสตร์ ทุกสิ่งล้วนสัมพันธ์เป็น “องค์รวม” พลวัตแห่งวัฒนธรรมอันมีเอกลักษณ์องค์รวม แสดงออกถึงการเกี่ยวพันกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ มีการพึ่งพาตนเองและอาศัยกัน ชาวบ้านพบพลังตนเอง พลังที่มาจากวัฒนธรรมพื้นบ้าน “ทำมาหากิน” เน้นเกษตรเลี้ยงครอบครัวเป็นหลักเหลือจึงขาย ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ กระบวนการพัฒนาจากกระแสหลักสู่กระแส “พื้นบ้าน” ผลสืบเนื่องมาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน และการพึ่งตนเอง ที่สร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเอง จุดมุ่งหมายการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านคือชาวบ้านเป็นเจ้าของ ปัจจัยสำคัญคือชาวบ้านมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในกระบวนการทั้งหมด อย่างการวิจัยที่สร้างจิตสำนึกให้กับชุมชน สร้างพลังแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ชาวบ้านประสบอยู่ ประโยชน์การพัฒนาคือถึงชาวบ้านและหมู่บ้าน เป็นกระบวนการเพิ่มคุณค่าให้กับวัฒนธรรมพื้นบ้านให้มีชีวิตและพลังในบริบททางสังคมวัฒนธรรมของชาวบ้าน รัฐควรอนุรักษ์ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” “ปราชญ์ชาวบ้าน” และวิถีแบบพื้นบ้าน คือให้การส่งเสริมสนับสนุนอย่างถูกวิธี จะช่วยให้ชาวบ้านภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของตน การฟื้นฟูวัฒนธรรมพื้นบ้านจากที่ซบเซาให้กลับฟื้นคืนชีวิตขึ้นมาใหม่อย่างการทำเกษตร คนตรีไทย พันธุ์ไม้พื้นเมือง และของพื้นเมืองที่สอดคล้องกับสภาพหมู่บ้านในปัจจุบัน การประยุกต์วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง โดยธรรมชาติที่ชาวบ้านเองมีศักยภาพ

ในการประยุกต์วัฒนธรรม เช่น การทำนากระชับมิตรหรือการลงแขกทำนาเพื่อตั้งธนาคารข้าว การสร้างวัฒนธรรมใหม่ส่วนหนึ่งเป็นการประยุกต์ที่ชาวบ้านเป็นเจ้าของวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิต วัฒนธรรมที่บรรพบุรุษถ่ายทอดมาทำให้ชาวบ้านเคารพตนเองมากขึ้น ภูมิใจในเอกลักษณ์ของตนเอง และเป็นตัวของตัวเองในการตัดสินใจ ชุมชนไม่เคยขาดผู้นำ ผู้มีภูมิปัญญาและบารมีบางคนมีความสามารถรอบด้าน เป็นผู้นำ เป็นหมอยา เป็น “ครู” เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะหรือหัตถกรรม คนเหล่านี้พร้อมให้ความร่วมมือ คำแนะนำ และริเริ่ม หากได้รับการยอมรับและสนับสนุน ศรัทธา และความเชื่อเป็นพลังที่ประหลาด ใครมีสิ่งเหล่านี้อย่างแน่นหนา ย่อมสามารถสร้าง “ปาฏิหาริย์” ได้

เสรี พงศ์พิศ (2536) ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท (เล่ม 2) พบว่าข้อสรุปการทบทวนตนเองประการหนึ่ง คือ จำเป็นต้องเข้าใจวัฒนธรรมชุมชน วิถีคิด วิถีให้คุณค่า วิถีปฏิบัติและโลกทัศน์ของชาวบ้าน และให้พวกเขามีบทบาทหลักในการพัฒนาชุมชนตนเอง คนทำงานพัฒนาเป็นเพียงฝ่ายเสริมเท่านั้น การปรับยุทธวิธีในการทำงาน ทำให้เราค่อย ๆ ค้นพบ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” เริ่มเกิดความเชื่อมั่นและศรัทธาในผู้นำชาวบ้านที่เราเรียกบางคนว่าปราชญ์ได้อย่างสนิทใจ นับเป็นยุคใหม่และกระบวนการพัฒนาใหม่ ในปี 2529 ภาคสองของงานพัฒนาเริ่มขึ้น คือ การสร้างเครือข่ายชาวบ้านและองค์กรชาวบ้าน โดยเฉพาะการศึกษาดูงานในหมู่บ้านที่มีแหล่งความรู้และประสบการณ์ที่เหมาะสมกับสภาพการณ์จริงของชาวบ้าน เช่น เกษตรผสมผสาน วนเกษตร การเลี้ยงสัตว์ การออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน การบริหารจัดการทรัพยากร การจัดการแหล่งน้ำ และธุรกิจชุมชน เป็นต้น จากเครือข่ายหมู่บ้านขยายสู่จังหวัดระหว่างจังหวัด ผู้ภาค และระหว่างภาค เป้าหมายเครือข่ายทุกระดับ คือ การร่วมมือกันใน 4 กิจกรรมสำคัญคือ 1) แบ่งปันความรู้และประสบการณ์ 2) แบ่งปันทรัพยากร 3) แลกเปลี่ยนผลผลิต 4) ช่วยเหลือกันทางการเงิน ศักยภาพของชาวบ้านมีสูง ทรัพยากรก็มีอยู่ไม่น้อย ยังต้องช่วยกันพัฒนาการจัดการทั้งการผลิต การเงิน การตลาด และการจัดการทั้งหมด

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2539) ได้ศึกษาภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย พบว่า ภาคกลางมีการสืบทอดภูมิปัญญาท่ามกลางสภาพภูมิศาสตร์ และโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรมพัฒนาเรื่อยมาอย่างสอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่ค้นหาเค้ารอยภูมิปัญญาผู้คนภาคกลางที่ได้สร้างสรรค์ ตั้งสมและสืบทอดมา อย่างการดำรงชีพด้วยภูมิปัญญาในวัฒนธรรมข้าว มีความเชื่อต่อแม่โพสพ มองในแง่มุมนิเวศวิทยา มองได้ว่ามนุษย์เคารพธรรมชาติที่เกี่ยวเนื่องชีวิตมนุษย์มา มีการประกอบพิธีกรรมต่อกันอย่างคุณค่าเพื่อสร้างบรรทัดฐานทางศีลธรรม ในวัฒนธรรมข้าวเป็นปัจจัยพื้นฐาน ดินอันอุดมและแรงงานทั้งคนและสัตว์เป็นเรื่องสำคัญ มนุษย์จึงใช้ปัญญาสร้างพิธีกรรมและธรรมเนียมต่าง ๆ ในรูปวิธีการและอุบายในการทำให้สอดคล้องกับความเชื่อและสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาในการตอบโต้/ปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลงของคนในภาค

กลาง ในบางประเด็นเห็นเป็นเครื่องชี้บ่งได้คือ การปรับตัวต่ออำนาจ/อิทธิพล การยอมรับ พระพุทธศาสนากับการคงความนับถือผีของสังคมดั้งเดิมไว้ การตอบโต้และปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในท้องถิ่นห่างไกล และการตอบโต้และปรับตัวกับระบบทุนนิยม ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มแข็ง กับงานวนเกษตร มีการทบทวนวิถีทำมาหากินก็พบความจริงว่า การผลิตเพื่อมุ่งทำกินเองใช้เอง ทำให้คนในอดีตพึ่งพาตนเองได้ดีโดยไม่ต้องเอาชีวิตมาผูกติดกับระบบตลาด การผลิตเพื่อลดรายจ่าย เพื่อการพึ่งพาตนเองในปัจจุบัน และสร้างหลักประกันชีวิตในระยะยาว ในด้านสิ่งแวดล้อมวนเกษตรช่วยฟื้นฟูสมดุลธรรมชาติให้กลับคืนมา ท่านเป็นผู้สาธิตให้เห็นภูมิปัญญาในการปรับตัวกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่กล้าสวนทางกับคนส่วนใหญ่ และเป็นการสวนทางที่สอดคล้องกับพื้นฐานวัฒนธรรมไทย ท่านเป็นผู้มีภูมิปัญญา ความกล้าทางจริยธรรมอย่างน่าเคารพ ท่านเรียนรู้จากการพ่ายแพ้แล้วเปลี่ยนวิธีคิด เปลี่ยนวิถีชีวิต ท่านชนะแล้ว

อุทัยวรรณ ภูเทศ (2560) ได้ศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องจักสานบ้านดงชะพลู ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโคกพระ จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า กระบวนการในการถ่ายทอดมีรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาเป็นการสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ภายใต้การดำรงชีวิตประจำวัน มีการเรียนรู้และสืบทอดความรู้ต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน และส่วนใหญ่จะได้รับการถ่ายทอดจากพ่อแม่ ลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาการจักสาน มีรูปแบบการถ่ายทอดโดยใช้วิธีการสั่งสมประสบการณ์จากการที่เห็นพ่อแม่ ทำเครื่องจักสานมาตั้งแต่เด็ก และลงมือปฏิบัติจริง การฝึกฝนด้วยตนเองและจากเพื่อนบ้าน จากผู้รู้ ผู้ชำนาญ การเรียนรู้จากตนเองโดยเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก เจ้าหน้าที่จากภาครัฐเข้ามาช่วยส่งเสริม สนับสนุนเพื่อเพิ่มศักยภาพในการทำเครื่องจักสานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนหัตถกรรมจักสานพื้นบ้านมากขึ้น

ธัญชัช วิภัติภูมิประเทศ (2553) ได้ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้าน : กรณีศึกษาวงกลองยาว อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบว่า กลุ่มนักเรียนประถมศึกษาและกลุ่มผู้สูงอายุได้รับการถ่ายทอดเทคนิคการตีกลองยาวขึ้นพื้นฐานผ่านการสาธิตวิธีการและการบอกเล่าโดยตรง ส่วนกลุ่มบุตรหลานของปราชญ์ชาวบ้านได้รับการถ่ายทอดเทคนิคการตีกลองยาวขึ้นสูงผ่านวิธีครูพักลักจำ อย่างไรก็ตามกลุ่มนักเรียนประถมศึกษาและกลุ่มบุตรหลานได้รับการถ่ายทอดที่เหมือนกันในเรื่องความเชื่อของวงกลองยาว ปัญหาสำคัญที่พบในการถ่ายทอด คือ 1) ปัญหาด้านการไม่ได้ถ่ายทอดเนื้อหาบางเรื่อง เช่น การปลุกเสกกลองยาว และการผลิตกลองยาว 2) ปัญหาด้านการขาดผู้รับการถ่ายทอด 3) ปัญหาด้านการถ่ายทอดให้แก่กลุ่มนักเรียนประถมศึกษา และ 4) ปัญหาด้านระยะเวลาของการถ่ายทอด สำหรับฐานคิดสำคัญของปราชญ์ชาวบ้านที่ส่งผลต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การเห็นคุณค่าของวงกลองยาว และความเชื่อมโยงระหว่างวงกลองยาวกับสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของชุมชน

ปัญญารัตน์ วันทอง (2558) ได้ศึกษากลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมของชุมชนบ้านประทุน พบว่า มีวิธีการถ่ายทอดโดยการอาศัยบุคคลเป็นแบบอย่างความรู้ในการสาธิต เน้นการปฏิบัติและลงมือทำ ซึ่งบ้านถือเป็นแหล่งถ่ายทอดที่สำคัญ ในการถ่ายทอดใช้การเรียนรู้แบบมุขปาฐะ คือ การเรียนรู้จากบรรพบุรุษถ่ายทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง แหล่งความรู้ที่สำคัญคือ ครอบครัว ใช้วิธีสอนด้วยการปฏิบัติจริง อธิบายการทำด้วยการบอกเล่า มีการรวมกลุ่มกันเพื่อทอผ้าไหมเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมซึ่งกันและกัน ชุมชนบ้านประทุนมีการใช้กลยุทธ์สื่อประเภทต่าง ๆ คือ สื่อพื้นบ้าน สื่อบุคคล สื่อใหม่ สื่อมวลชน และสื่อเฉพาะกิจหรือสื่อกิจกรรม เพื่อให้กลยุทธ์การสื่อสารดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการ โน้มน้ำใจและส่งผลให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหม สามารถหลอมรวมคนในชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียวกันและรวมกลุ่มกันเพื่ออนุรักษ์มรดกของชุมชนต่อไป

สุริยวัธ เสมอใจ (2557) ได้ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่อง “เมี่ยง” ผ่านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านแม่กำปอง อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า รูปแบบการจัดการความรู้การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่อง “เมี่ยง” ผ่านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านแม่กำปองนี้ เกิดจากการที่ชาวบ้านนำความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวเองจากการประกอบอาชีพชาเมี่ยงตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษมาซึ่งานาน ความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ได้ถูกปลูกฝังและสะสมมาเรื่อย ๆ จนกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการพัฒนาเป็นองค์ความรู้แล้วถ่ายทอดให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่ และนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้าน และด้วยสภาพบริบทชุมชนบ้านแม่กำปองเป็นสภาพบริบทชุมชนที่อยู่กับธรรมชาติ ที่เรียกว่า “คนป่า เมี่ยง” ดังนั้นการถ่ายทอดภูมิปัญญาจึงเป็นในลักษณะที่มีการถ่ายทอดผ่านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับกลุ่มนักท่องเที่ยว กลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่น่าสนใจให้ได้เรียนรู้การใช้ชีวิตควบคู่กับธรรมชาติการแทรกเนื้อหาสาระที่เน้นการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ชาเมี่ยงที่อยู่ควบคู่กับชาวบ้านมาเป็นเวลาช้านาน

ธัญยาภรณ์ โพธิกาวิณ (2553) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านดนตรีประเภทขลุ่ยและแคน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี พบว่า กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านดนตรีขลุ่ยและแคนแบบดั้งเดิม แบ่งเป็น 3 ด้าน 1) ด้านครอบครัว ประกอบด้วย การเห็นการทำเครื่องดนตรีของครอบครัว การช่วยงานของครอบครัว การถ่ายทอดโดยตรง และการเรียนรู้ในหมู่เครือญาติ 2) ด้านชุมชน ประกอบด้วย การสังเกตและจดจำ การเป็นลูกมือช่วยงาน การฝึกปฏิบัติจริง และการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร 3) ด้านพิธีกรรม ประกอบด้วย การต่อเพลงในชุมชน และการต่อเพลงระหว่างหมู่บ้าน แต่ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจในชุมชน ทำให้มีการ

จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีขลุ่ยและแคนในระบบโรงเรียน

จ่านง ตรีนิมิตร (2553) ได้ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นทางวัฒนธรรมด้านอาหารพื้นบ้านของชุมชนบางกระดี่ พบว่า ความนิยมในการบริโภคอาหารพื้นบ้านที่ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น ชุมชนบางกระดี่มาปรุงอาหารมี 3 ประเภท คือ 1) อาหารคาว ได้แก่ แกงกระเจี๊ยบ แกงผักปรัง แกงลูกโยน แกงใบมะขาม แกงเลียงผักปลัง ยำชะคราม น้ำพริกปลา น้ำพริกมะขาม ปลาร้ามอดู 2) อาหารหวาน ได้แก่ ขนมลูกจากย่าง ขนมสายบัว ขนมดอกโสน ลูกจากน้ำกะทิ 3) เครื่องดื่มสมุนไพร ได้แก่ น้ำกระเจี๊ยบ น้ำใบเตย และจากการศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาหารพื้นบ้านของชุมชนบางกระดี่สะท้อนให้เห็นถึงความชาญฉลาดทางภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เรียนรู้จากธรรมชาติที่สามารถนำวัตถุดิบจากแหล่งธรรมชาติมาดัดแปลงทำเป็นอาหารได้อย่างเหมาะสมซึ่งมีเคล็ดลับในการปรุงอันเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่น และรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาหารพื้นบ้านสู่เยาวชนในพื้นที่ โดยการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์เพื่อถ่ายทอดสู่เยาวชนในพื้นที่ผ่านกระบวนการอบรมเชิงปฏิบัติการ ผลการอบรม พบว่า ผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้ในการทำอาหารพื้นบ้านของชุมชนบางกระดี่เพิ่มขึ้น และมีความพึงพอใจต่อรูปแบบการฝึกอบรมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก

ศุภกานต์สิริ มหอมตพงศ์ (2559) ได้ศึกษาการจัดการความรู้การถ่ายทอดภูมิปัญญาและเทคโนโลยีท้องถิ่นในการผลิตถ่านอัดแท่ง : กรณีศึกษานายอยู่ แคมพลกรัง บ้านบึงตะโก ตำบลพลกรัง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาและเทคโนโลยีท้องถิ่นในการผลิตถ่านอัดแท่งของนายอยู่ แคมพลกรัง ประกอบด้วย 1) การบอกเล่าปากต่อปาก 2) การเป็นวิทยากรบรรยาย 3) การสาธิตการผลิตถ่านอัดแท่ง 4) การจัดอบรม 5) การเรียนรู้ด้วยตนเอง และ 6) การจัดการเรียนรู้ผ่านศูนย์เรียนรู้

นวรรตน์ รัตนศรีวอ (2550) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาเพลงพื้นบ้านหมอลำ : กรณีศึกษาฉวีวรรณ ดำเนิน พบว่า กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาเพลงพื้นบ้านหมอลำของฉวีวรรณ ดำเนิน มีลำดับขั้นตอนในการเรียนรู้ 3 หลัก โดยเริ่มจากหลักความเหมือน ประกอบไปด้วยการเลียนแบบ และการทำซ้ำ หลักความแตกต่าง ประกอบด้วยการแหกคอก ทางเทวดา หลักความเป็นฉัน ประกอบไปด้วยการมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว สามารถร้องและด้นกลอนสดได้เอง สำหรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาเพลงพื้นบ้านหมอลำ ฉวีวรรณ ดำเนิน ได้ถ่ายทอดให้กับลูกศิษย์ทั้งในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษา โดยลูกศิษย์นอกสถานศึกษาจะมีวิธีการถ่ายทอดเริ่มจากหลักความเหมือน ประกอบด้วยการเลียนแบบ และการทำซ้ำ หลักความแตกต่าง ประกอบไปด้วยการแหกคอก ลูกศิษย์ที่อยู่ในสถานศึกษาฉวีวรรณ ดำเนิน มีวิธีการถ่ายทอดโดยเริ่มจากหลักความ

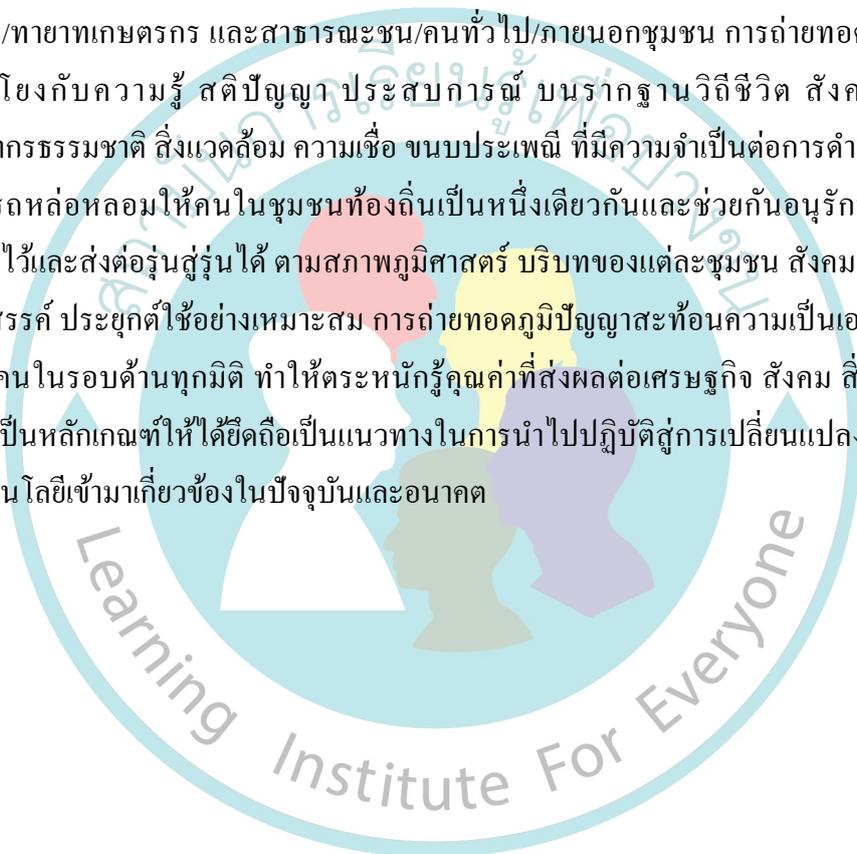
เหมือน ประกอบไปด้วยการเลียนแบบและการทำซ้ำ สำหรับการแหกคอก ทางทวดา และการมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของลูกศิษย์ ฉวีวรรณ ดำเนิน ไม่สามารถแสดงออกได้

ศกุนตลา เหลืองสกุล (2543) ได้ศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่น พบว่า วิธีการเรียนรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ 1) เรียนรู้ด้วยตนเองจากการอ่าน การสังเกต การพูดคุย การทดลอง การปฏิบัติจริง 2) เรียนรู้จากบุคคลในครอบครัว จากการพูดคุย การสังเกต การทดลอง การปฏิบัติจริง 3) เรียนรู้จากบุคคลนอกครอบครัวจากการพูดคุย การสังเกต การทดลอง การปฏิบัติจริง และใช้วิธีการถ่ายทอดความรู้ คือ 1) การถ่ายทอดให้กับบุคคลในครอบครัวโดยการพูดคุย การสาธิต การปฏิบัติจริง 2) การถ่ายทอดให้บุคคลนอกครอบครัว ใช้การพูดคุย การสาธิต การฝึกปฏิบัติในสถานการณ์จริง

สุนทร เกตุสุขาวดี (2552) ได้ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สาขาหัตถกรรมพื้นบ้าน : กรณีศึกษานานองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี พบว่า หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี มีต้นกำเนิดมาจากภูมิปัญญาชาวไทยพวนที่มีการตั้งถิ่นฐานที่บ้านหนองเหียง มูลเหตุการณืเกิดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน มี 3 ประการ คือ ความจำเป็นในการดำรงชีวิต ความจำเป็นที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติตามสภาพภูมิศาสตร์ และความจำเป็นในการดำรงชีวิต ความจำเป็นที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติตามสภาพภูมิศาสตร์ และความจำเป็นในการทำเครื่องจักสานที่เกิดจากความเชื่อขนบประเพณีและศาสนา องค์ประกอบในการถ่ายทอดภูมิปัญญา ประกอบด้วย แหล่งความรู้ในการถ่ายทอด ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด และวิธีการถ่ายทอด วิธีการถ่ายทอด มี 7 วิธี คือ แบบมุขปาฐะ แบบสาธิต แบบสอนตัวต่อตัว แบบการสังเกต แบบการฝึกฝนด้วยตนเอง แบบฝึกฝนจากเพื่อนบ้าน และแบบฝึกอบรมจากหน่วยราชการ

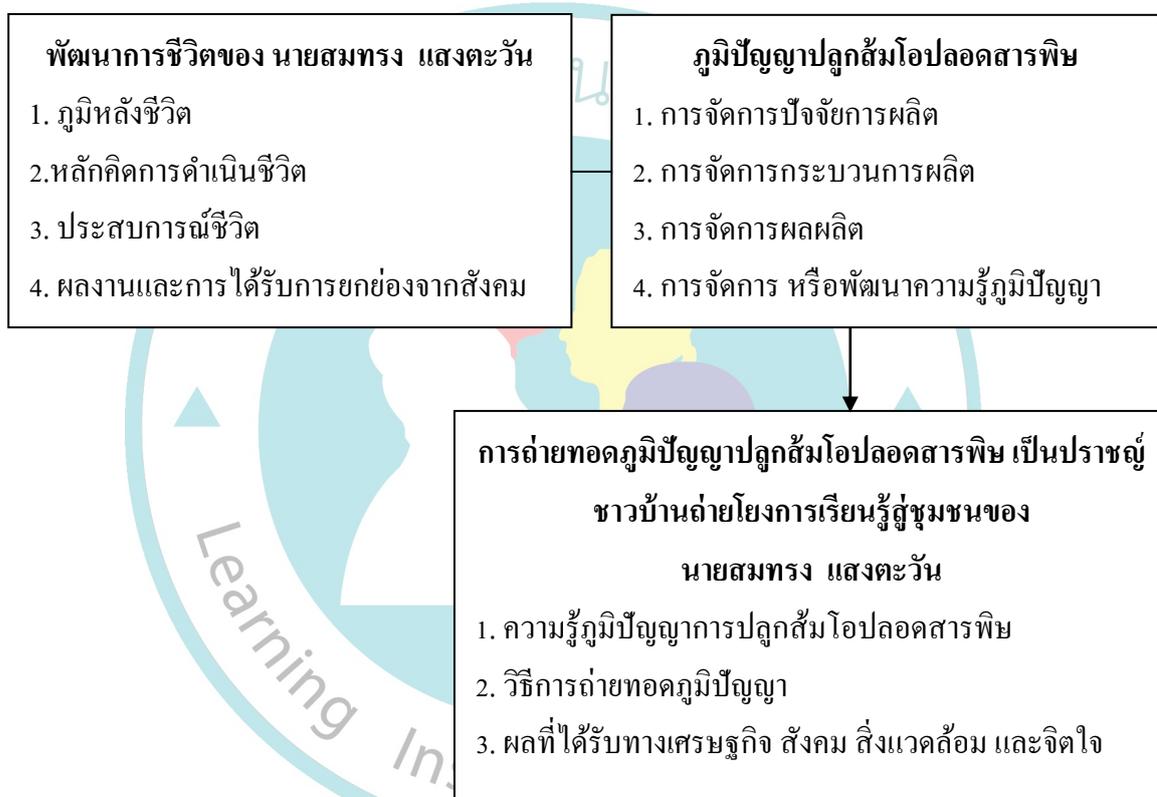
รุ่งรัตน์ สุขแสง (2556) ได้ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมพื้นบ้าน : กรณีเครื่องจักสานไม้ไผ่ลายจิดบ้านหนองห้าง ตำบลหนองห้าง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานไม้ไผ่ลายจิดบ้านหนองห้าง ตำบลหนองห้าง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ถ่ายทอดโดยการอาศัยบุคคลเป็นแหล่งความรู้ในการสาธิตและฝึกอบรมระยะสั้น ซึ่งโรงเรียนประถมศึกษาคือเป็นแหล่งถ่ายทอดที่สำคัญ ในการถ่ายทอดใช้การเรียนรู้แบบมุขปาฐะ คือ การเรียนรู้จากบรรพบุรุษถ่ายทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง และแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ คือ ครอบครัว ตั้งแต่พ่อสอนลูก แม่สอนลูก พี่สอนน้อง น้องสอนหลาน ใช้วิธีสอนด้วยการปฏิบัติจริง อธิบายวิธีการทำด้วยการบอกเล่า หรือบางครั้งคนในหมู่บ้านก็รวมกลุ่มกันเพื่อทำเครื่องจักสาน ไม่เข้าใจก็สอบถามกันได้ การสอนไม่มีการปิดบังความรู้

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญา คือการเรียนรู้จากบรรพบุรุษ รากเหง้า การสั่งสมประสบการณ์ วิธีคิด วิธีปฏิบัติที่สัมพันธ์กันอย่างรอบด้านแบบองค์รวม ผู้คนรุ่นหลังให้ได้อนุรักษ์ภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่าต่อการดำรงชีวิต ด้วยวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา แบบมุขปาฐะ สาธิต สอนตัวต่อตัว การสังเกต การฝึกฝนด้วยตนเอง ฝึกฝนจากเพื่อนบ้าน ฝึกอบรมจากผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน และหน่วยราชการ ซึ่งสอดคล้องกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษที่เป็นวิธีการ เทคนิค กระบวนการของนายสมทรง แสงตะวัน ที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษให้กับกลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ ยุวเกษตรกร/ทายาทเกษตรกร และสาธารณชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน การถ่ายทอดภูมิปัญญาที่มุ่งเชื่อมโยงกับความรู้ สติปัญญา ประสบการณ์ บนรากฐานวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ความเชื่อ ขนบประเพณี ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของผู้คน สามารถหล่อหลอมให้คนในชุมชนท้องถิ่นเป็นหนึ่งเดียวกันและช่วยกันอนุรักษ์คุณค่าของภูมิปัญญาไว้และส่งต่อรุ่นสู่รุ่นได้ ตามสภาพภูมิศาสตร์ บริบทของแต่ละชุมชน สังคม ให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม การถ่ายทอดภูมิปัญญาสะท้อนความเป็นเอกลักษณ์ของวิถีชีวิตผู้คนในท้องถิ่นทุกมิติ ทำให้ตระหนักรู้คุณค่าที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และจิตใจ เป็นหลักเกณฑ์ให้ได้ยึดถือเป็นแนวทางในการนำไปปฏิบัติสู่การเปลี่ยนแปลงแต่ละยุคสมัยที่มีเทคโนโลยีเข้ามาเกี่ยวข้องในปัจจุบันและอนาคต

5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำองค์ความรู้ต่าง ๆ มาสรุปในรูปของกรอบแนวคิดการศึกษา “กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกส้มโอ : กรณีศึกษา นายสมทรง แสงตะวัน ชุมชนบางพลับ ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม” ดังนี้

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกส้มโอ: กรณีศึกษา นายสมทรง แสงตะวัน ชุมชนบางพลับ ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม มีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

รูปแบบในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ที่มีลักษณะสำคัญคือ ผู้วิจัยติดต่อโดยตรงกับกลุ่มเป้าหมาย และสนใจศึกษากรณีที่มีลักษณะเฉพาะ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกส้มโอ : กรณีศึกษา นายสมทรง แสงตะวัน ชุมชนบางพลับ ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม โดยมุ่งเน้นสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลความเป็นมาของการปลูกส้มโอ ตั้งแต่เทคนิคและภูมิปัญญาในการปลูกส้มโอ ขั้นตอนการปลูกส้มโอ สายพันธุ์ โดยละเอียดทุกขั้นตอนที่นายสมทรง แสงตะวัน และสวนของท่านมากที่สุด

วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย

ศึกษาวัฒนธรรมการเกษตรจังหวัดสมุทรสงคราม พัฒนาการชีวิตของนายสมทรง แสงตะวัน กับภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ ที่นำไปสู่การถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ เป็นปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดโยงการเรียนรู้สู่ชุมชนของนายสมทรง แสงตะวัน มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 ศึกษาวัฒนธรรมการเกษตรจังหวัดสมุทรสงคราม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในการผลิต การจัดการเศรษฐกิจพึ่งตนเอง ศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์นายสมทรง แสงตะวัน หนังสือ ตำรา เอกสาร เว็บไซต์ และสื่อต่าง ๆ ดำเนินการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นที่ 2 ศึกษาพัฒนาการชีวิตของ นายสมทรง แสงตะวัน ภูมิหลังชีวิต แนวคิดการดำเนินชีวิต ประสบการณ์ชีวิต ผลงานและการได้รับการยกย่องจากสังคม ศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นายสมทรง แสงตะวัน ดำเนินการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นที่ 3 ศึกษาความรู้ภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษของ นายสมทรง แสงตะวัน การจัดการปัจจัยการผลิต การจัดการกระบวนการผลิต การจัดการผลผลิต การจัดการหรือพัฒนาความรู้ภูมิปัญญา ศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์นายสมทรง แสงตะวัน ดำเนินการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นที่ 4 ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษ เป็นปราชญ์ชาวบ้าน ถ่ายโยงการเรียนรู้สู่ชุมชนของนายสมทรง แสงตะวัน ความรู้ภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา ผลที่ได้รับทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และจิตใจ ศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์นายสมทรง แสงตะวัน การสังเกตและจดบันทึก ดำเนินการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

ประชากรเป้าหมาย วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง

ประชากรเป้าหมาย และกลุ่มตัวอย่าง

มุ่งเน้นที่นายสมทรง แสงตะวัน และสวนส้มโอที่ปลอดสารพิษ สถานที่ตั้ง เลขที่ 9/3 หมู่ที่ 4 ชุมชนบางพลับ ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม หรือศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม เป็นประชากรกลุ่มตัวอย่าง โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มละ 3 คน ได้แก่

1. กลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ	จำนวน 3 คน
2. ยูวเกษตรกร/ทายาทเกษตรกร	จำนวน 3 คน
3. สาธารณะชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน	จำนวน 3 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วยแนวการสัมภาษณ์ แนวการสังเกต และการจดบันทึก มีดังนี้

1. แนวการสัมภาษณ์นายสมทรง แสงตะวัน

- 1) ภูมิปัญญาดั้งเดิมในการปลูกส้มโอเป็นอย่างไร
- 2) มีการเตรียมการถ่ายทอดความรู้อย่างไรบ้าง เพราะอะไร
- 3) แผนการจัดอบรมหรือถ่ายทอดความรู้เป็นอย่างไร เพราะอะไร
- 4) มีความคาดหวังต่อผู้เข้ารับการอบรมอย่างไร เพราะอะไร
- 5) มีขั้นตอน วิธีการเผยแพร่ ให้ความรู้ต่อผู้เข้ารับการอบรมอย่างไร
- 6) กระบวนการ ขั้นตอนการปลูกส้มโอเป็นอย่างไร

6.1 การคัดเลือกสายพันธุ์

6.2 การเตรียมการและการปลูก

6.3 การดูแลรักษา

6.4 การเก็บผลผลิต

6.5 การตลาด

- 7) มีการติดตามผลของผู้เข้ารับการอบรมหรือไม่ อย่างไร

2. แนวการสัมภาษณ์กลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ ยุวเกษตรกร/ทายาทเกษตรกร และ
 สาธารณะชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน

- 1) หลังจากอบรมได้รับองค์ความรู้ภูมิปัญญาอย่างไรบ้าง
- 2) นำความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติอย่างไร
- 3) ข้อเสนอแนะต่อการเข้ารับการอบรมเป็นอย่างไร

3. แนวการสังเกตและการจดบันทึก การเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ของนายสมทรง แสง
 ตะวัน

- 1) พฤติกรรมขณะถ่ายทอดภูมิปัญญา
- 2) น้ำเสียงการพูดขณะถ่ายทอดภูมิปัญญา
- 3) มนุษย์สัมพันธ์ของนายสมทรง แสงตะวัน ที่มีต่อผู้เข้ารับการอบรม
- 4) ดำเนินการถ่ายทอดความรู้แบบไม่หวังวิชา
- 5) เทคนิค วิธีการสื่อสารที่เข้าใจง่ายของนายสมทรง แสงตะวัน

4. แนวการสังเกตและการจดบันทึก การรับการถ่ายทอดความรู้ของผู้เข้ารับการอบรม

- 1) พฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เข้ารับการอบรม
- 2) ผู้เข้ารับการอบรมมีบทบาทในการแสดงความคิดเห็นขณะเรียนรู้

วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยมุ่งเน้นการสัมภาษณ์ นายสมทรง แสงตะวัน การสังเกตและการจดบันทึก การเก็บรวบรวมข้อมูลมีดังนี้

1. เก็บข้อมูลวัฒนธรรมการเกษตรจังหวัดสมุทรสงคราม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการผลิต การจัดการเศรษฐกิจพึ่งตนเอง
2. เก็บข้อมูลพัฒนาการชีวิตของ นายสมทรง แสงตะวัน ภูมิหลังชีวิต แนวคิดการดำเนินชีวิต ประสบการณ์ชีวิต ผลงานและการได้รับการยกย่องจากสังคม
3. เก็บข้อมูลความรู้ภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษของ นายสมทรง แสงตะวัน การจัดการปัจจัยการผลิต การจัดการกระบวนการผลิต การจัดการผลผลิต การจัดการหรือพัฒนาความรู้ภูมิปัญญา
4. สัมภาษณ์ สังเกตและจดบันทึกการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษของ นายสมทรง แสงตะวัน ความรู้ภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา ผลที่ได้รับทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และจิตใจ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลและความสมบูรณ์ของข้อมูล โดยการสอบถามผู้ให้ข้อมูลในประเด็นสำคัญ ๆ จนกว่าจะได้ข้อมูลครอบคลุมเนื้อหาที่กำหนด และนำข้อมูลมาวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อตอบคำถามการวิจัย ใช้หลักการและเหตุผลในการนำเสนอ และตีความตามกรอบแนวคิดการวิจัยครั้งนี้

การวิเคราะห์และจำแนกข้อมูลและนำเสนอข้อมูลในลักษณะพรรณนา โดยมีกระบวนการดังนี้

1. การวิเคราะห์เนื้อหาข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากการศึกษาวัฒนธรรมการเกษตรที่ส่งผลต่อพัฒนาการชีวิตของ นายสมทรง แสงตะวัน
2. การวิเคราะห์เนื้อหาข้อมูลพัฒนาการชีวิตของ นายสมทรง แสงตะวัน ที่เชื่อมโยงไปสู่ความรู้ภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษ และการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษ
3. วิเคราะห์ข้อมูลโดยค้น “คำสำคัญ” ที่นายสมทรง แสงตะวัน ให้สัมภาษณ์หรือสะท้อนออกมาที่สัมพันธ์ต่อการประมวลผลสู่การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษในระหว่างกระบวนการวิจัยครั้งนี้

สถานที่ในการวิจัย

บ้านของ นายสมทรง แสงตะวัน สถานที่ตั้ง 9/3 หมู่ที่ 4 ชุมชนบางพลับ ตำบลบางพรม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม หรือศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม

ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย

ระยะเวลาการวิจัย 5 เดือน ตั้งแต่เดือนมกราคม ถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2562

ปฏิทินการปฏิบัติงาน

ตารางที่ 3.1 ปฏิทินการปฏิบัติงาน

กิจกรรมการวิจัย	ปี พ.ศ. 2562				
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.
1. ศึกษาวัฒนธรรมเกษตรจังหวัดสมุทรสงคราม	√				
2. จัดทำโครงงานวิจัย	√				
3. สร้างเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล	√				
4. นำเสนอและปรับปรุงโครงงานวิจัย	√				
5. ดำเนินการวิจัย					
5.1 เก็บรวบรวมข้อมูล		√	√	√	
5.2 วิเคราะห์ข้อมูล			√	√	
6. สรุปและเขียนรายงานการวิจัย			√	√	
7. นำเสนอผลการวิจัย					√

การนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินกิจกรรมการวิจัย ตามลำดับขั้นตอน และมีการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษาพัฒนาการชีวิตของนายสมทรง แสงตะวัน ภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ และการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ เป็นปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดการเรียนรู้สู่ชุมชนของนายสมทรง แสงตะวัน เพื่อตอบคำถามการวิจัยและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ รวมถึงประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ จะถูกเขียนวิเคราะห์ในรายงานการวิจัย และนำเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษา และคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ต่อไป

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกส้มโอ : กรณีศึกษา นายสมทรง แสงตะวัน ชุมชนบางพลับ ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม นี้ มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ เพื่อศึกษาภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษของ นายสมทรง แสงตะวัน และเพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอสารพิษเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ถ่ายโยงการเรียนรู้สู่ชุมชนของนายสมทรง แสงตะวัน โดยนำข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมจากหนังสือ ตำรา เอกสาร เว็บไซต์ แนวการสัมภาษณ์ แนวการสังเกตและการจดบันทึก มาสู่การวิเคราะห์ เนื้อหาที่เชื่อมโยงความสอดคล้องต่อการตอบคำถามการวิจัย โดยใช้หลักการและเหตุผลในการตีความตามกรอบแนวคิดการวิจัย คือ พัฒนาการชีวิตของ นายสมทรง แสงตะวัน ภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษ การถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษ การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม ผลการวิจัยมีดังนี้

1. พัฒนาการชีวิตของ นายสมทรง แสงตะวัน

ภูมิหลังชีวิต

นายสมทรง แสงตะวัน เกิดเมื่อวันที่ 2 มิถุนายน 2492 ที่ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 9/3 หมู่ที่ 4 ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดแก่นจันทร์ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนบางคนที “สกลวิสุทธิ” อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม จบการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง จากวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

บิดาชื่อนายกล่อม แสงตะวัน มารดาชื่อนางผัน แสงตะวัน ที่ประกอบอาชีพทำสวนมาตั้งแต่ดั้งเดิม โดยเช่าสวนเขาทำ เพราะไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ปัจจุบันบิดาและมารดาเสียชีวิตแล้ว แต่ก็ยังได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอให้กับนายสมทรง แสงตะวัน

“ตอนเด็กที่ผมจำความได้นะ ที่ผมชอบเกษตรผมมาวิเคราะห์ว่า ผมเข้าใจว่าพ่อผมใจดี ก็เอาผมออกสวนตลอดเลย ตั้งแต่มีด พ่อผมตื่นตี 4 พ่อปลุกผม ผมนอนกับพ่อ ตั้งแต่เล็ก ๆ พ่อจะปลุก พอทำธุระส่วนตัว แล้วคุยกับพ่อ พอเห็นทางก็ออกสวน พ่อก็จะเอาผมไปด้วย ประจำเลยนะ”

เป็นช่วงชีวิตในวัยเด็กของนายสมทรง แสงตะวัน ที่มีความผูกพันกับคุณพ่อเป็นอย่างมาก ได้ซึมซับวิถีชีวิตของชาวสวน จากกิจวัตรประจำวันที่ทำร่วมกับคุณพ่อมาตั้งแต่ยังเด็ก จะเห็นได้ว่าชาวสวนมักจะเข้านอนตอนหัวค่ำแล้วตื่นแต่เช้ามีด

“แล้วก็พ่อเนี่ยนะ ปลุกกล้วย ชุดดิน ผมก็ได้เห็นหมดเลยว่าพ่อทำอะไร ผมก็มีใจรัก และก็ช่วงที่คุณพ่อปลุกกล้วยเนี่ย ผมอยู่ข้างบนผมก็ถอน โยนทิ้ง ถอน โยนทิ้ง พ่อก็ไม่ตีผมเลย ผมจำได้นะ พ่อไม่เคยตีเลย ได้แต่บอกว่า “เฮ้อ... ไม่เอาๆ” พ่อไม่ตีผมเลย”

“แกปลุกกล้วยเสร็จจะผมเดินตามหลังแล้วก็ถอน โยนคลองๆ พ่อก็ไม่ตี ผมก็ว่าทำไมพ่อใจดีจัง พ่อก็ไม่ว่าได้แต่บอกว่า “ไม่เอาๆ...” เอ้อทำไมพ่อใจดีจังเลยเนอะ ผมก็เลยมีใจรักเกษตรนะ ผมก็เลยว่าพ่อผมไม่ดุ ไม่คำ ไม่ว่าอะไรเลย ผมก็เลยคิดว่าผมอยากทำการเกษตรบ้าง คือผมไม่มีที่คิดในใจ”

นายสมทรง แสงตะวัน เล่าช่วงชีวิตในวัยเด็กด้วยแววตาประกาย ที่ได้พูดถึงวิถีชีวิตเมื่อครั้งเยาว์วัย ที่สะท้อนให้เห็นถึงความรักความผูกพันที่พ่อมีต่อลูก ความใจดีของพ่อเป็นการอบรมสั่งสอนของพ่ออีกวิธีหนึ่ง คือ การลงมือทำให้เห็นเป็นแบบอย่าง และการปล่อยให้ลูกได้เป็นอิสระแต่จะตักเตือนเมื่อทำผิด จึงทำให้รู้สึกถึงความอบอุ่นใจที่ได้อยู่กับพ่อ

การเรียนรู้เป็นครู

จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการทำการเกษตรของนายสมทรง แสงตะวัน ที่มีใจรักในการทำสวนเกษตร เดินตามรอยคุณพ่อถอดแบบคุณพ่อมาได้เป็นอย่างดี หลังเรียนจบ มศ. 3 ก็ได้ไปเรียนต่อที่วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

“แล้วก็ผมไปเรียนครูอย่างนี้ ที่แรกผมก็นึกว่าขัดกัน อยากเรียนเกษตรแต่ไปเรียนครูสมัยนั้นผมไม่รู้ว่าจะต้องไปสอบที่ไหนใน ผมบ้านนอกนะ”

เดิมทีความมุ่งมั่นและตั้งใจที่อยากจะเรียนต่อด้านการเกษตร แต่ด้วยพี่ชายคนละพ่อได้ส่งเสริมสนับสนุนให้เรียน

“ที่จริงครู ผมก็ไม่ได้นั่นหรอก พี่ชายผม ผมมีพี่ชายอยู่ 6 คน แต่คนละพ่อ พ่อผมมีผมคนเดียว แต่คนละนามสกุล พี่ชายเป็นพี่แบบคนละพ่อ 6 คน ผมคนที่ 7 ก็คือพ่อคนใหม่นี้ คนเดียว พี่ชายก็พยายามให้ผมได้เรียนต่อ แต่พ่อไม่ให้เรียน พ่อจะให้ผมเป็นทหาร พ่อมีผมคนเดียว พ่ออายุเยอะมีผมหลงมา”

กว่านายสมทรง แสงตะวัน จะได้เรียนตามที่ได้ตั้งใจไว้ ก็ได้ผ่านการปลอมปลอมจากพี่ชาย และก็ต้องให้เหตุผลคุณพ่อเพื่อขอให้ได้เรียนต่อ

“พี่ชายบอกว่าต้องเรียนๆ เขาก็บังคับ พ่อบอกไม่มีดั่งค์ แต่พี่ชายเขาช่วยคนละเล็กคนละน้อย และให้ผมไปสอบก็ไปสอบได้ที่วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา แล้วเขาก็ส่งกันอะไรกันจนผมจบ”

ช่วงชีวิตในรั้ววิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ก็ได้เลือกเรียนในสิ่งที่ตนเองคิดวางแผนไว้

“ผมเรียนวิชาเกษตรเป็นวิชาโทด้วย ได้โอกาส เพราะตอนนั้นเขามีวิชาเอกวิชาโท ผมเลยเลือกเอาเกษตรก่อน เมื่อกลับบ้านจะได้เอามาทำสวน ตั้งใจว่าอย่างนั้น แต่ก็ได้รับความรู้ ผมก็ค้นคว้าห้องสมุดด้วย แล้วก็อ่านหนังสือ ค้นคว้า”

นายสมทรง แสงตะวัน มีความมุ่งมั่นและตั้งใจเรียนเป็นอย่างดี มีส่วนร่วมในกิจกรรมของวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา มีภาวะความเป็นผู้นำสูงตั้งแต่เรียน

“ผมเป็นประธานหอพักที่วิทยาลัยครูฯ โชคดีหน่อยได้คัดเลือกเป็นประธานหอพักนักศึกษาประมาณ 312 คน หอพักวิทยาลัยครูฯ ผู้ชายล้วน ผู้หญิงก็ต้องพักข้างนอก ลักษณะอย่างนี้ที่นี้ผมจะมีเงินประกันเด็กนักศึกษา ประกันคนละ 100 ประกันของเสียหายนะ”

นายสมทรง แสงตะวัน มีการจัดการเงินด้วยความมีส่วนร่วมของทุกคน คิดและวางแผนร่วมกันอย่างเป็นระบบ ใช้เงินเป็นตัวสร้างการเรียนรู้ไม่ใช่แค่เฉพาะในห้องเรียน

“พอสิ้นปีก็มาชาวเสียวว่าจะไปที่ไหนกันดี เอาเงิน 100 นี่นะครับ แล้วก็เอาเด็กนอกหอพักอีก ก็หลายร้อยคน รถเป็นสิบล้อ คัน แล้วก็ไป เพราะว่าผมเป็นสถานักศึกษา เป็นนายกองค์การนักศึกษา ก็ชาวเสียวอยากไปดูด้านการเกษตรแล้วก็บันทึกไว้อะไรไว้ก็ได้ไปหลายจังหวัด เพราะเงินตัวนี้แหละ”

ด้วยความมุ่งมั่นและตั้งใจที่จะเรียนรู้ นอกห้องเรียน ประกอบกับการมีส่วนร่วมคือ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมรับผลประโยชน์ นั่นก็คือความรู้ที่มีอยู่นอกห้องเรียน และมีมิตรภาพความเป็นเพื่อน

“นักศึกษาที่ยกมือไปกันหมดเลย และสมัยก่อนก็ไม่แพงอย่างนี้ไง 100 ค่ารถไม่ถึงหรอก แล้วก็ไปค้างด้วย ไปเขาใหญ่บ้าง ไปนู่นไปนี่บ้างอะไรอย่างนี้ ไปไร่ก้านจุนบ้าง ไปดูไง”

ภายหลังจากจบประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นต้น คุณพ่อได้ขอให้หยุดเรียนแล้วกลับบ้าน

“ผมเรียนอยู่ ปกศ.ต้น ปีที่ 2 พอจบ ปกศ.ต้น บรรจุให้เดือนละ 600 พอให้ออกเลย แต่บังเอิญว่าผมได้รับคัดเลือกเรียนต่อ ปี 3 ผมได้พูดกับพ่อว่า อ่อนวอนพ่อ พ่อบอกออกเถอะๆ พ่อแ่รักผมไง แ่คิดถึง ึ่งๆ ที่ผมก็กลับบ้านทุกศุกร์”

ด้วยความรักและผูกพันของสองพ่อลูก ทำให้นายสมทรง ได้ครุ่นคิดเป็นอย่างหนัก

“ค่าๆ อย่างนี้ ผมเดินกลับบ้าน รถไฟเที่ยวสุดท้าย แล้วก็เหมาเรือ เพราะรถยังไม่มี เหมาเรือจากอัมพวาบ้าง แม่กลองบ้าง เข้าบ้านเลขบางที่ 20 บาทเอง เรือสองตอน บางที่แ่ก็มารอปากทาง บางที่ก็ไปปรอริมแม่น้ำ”

ทุกครั้งที่นายสมทรง กลับมาบ้านทุกวันศุกร์ คุณพ่อจะทำหน้าที่ไปรอรับกลับบ้านทุกครั้ง

“แล้วแ่ก็ถือเหล้าไปด้วย เพราะชอบกินเหล้า เสร็จแล้วพี่ชายก็บอกว่ามันต้องเรียนโอกาสดีแล้ว ต้องเรียนแล้ว อาจารย์แ่ก็เชียร์ผมให้เรียน แล้วพ่อก็ออกเถอะๆ ผมก็อ่อนวอนแ่แ่แ่แ่แ่ให้เรียน เสร็จแล้วแ่ก็เครียด แ่ก็กินเหล้าทุกวัน กินหนักด้วย”

ด้วยความเครียดของคุณพ่อ ทำให้นายสมทรงรู้สึกกังวลใจ แต่ก็ได้ให้ความเชื่อมั่นในตนเอง ว่าจะประพฤติดนเป็นคนดีและจะดูแลตนเองให้ปลอดภัยได้

“ผมรู้ว่าแ่เป็นห่วงผม กลัวอะไรอย่างนี้ ก็บอกพ่อว่าไม่ต้องเป็นห่วงผม ผมไม่ได้เกรแ่ก็กลัวใครจะทำร้ายใจ เด็กรุ่นสมัยนั้น แ่ก็ห่วงเพราะว่ามีกรณีกันเด็กช่างกลที่ตีกันเก่งเดินขบวนตีกัน บอกว่าผมไม่ได้อยู่กับกลุ่มนั้นนะพ่อ แ่ก็เป็นห่วงอย่างนี้ กินเหล้ามาปรอผม เมาอยู่เรื่อยเลย”

คุณพ่อดื่มเหล้าแบบนี้ทุกวันที่เกิดจากความเครียดด้วย ทำให้ส่งผลต่อสุขภาพร่างกายที่ทรุดลงไปทุกวันๆ สุดท้ายคุณพ่อก็ได้จากไปอย่างสงบ

“ตอนหลังผมก็ได้เรียนปี 3 แล้วผมก็สอบเทอมต้น แ่ก็ป่วย ไม่ยอมกินอะไร แ่ก็เสียชีวิต ส่วนแม่ก็ยังอยู่ แม่อายุเยอะแล้ว จนผมเป็นครูแม่ก็ยังอยู่ พ่อตายตอนอายุ 77”

เรียนรู้ด้วยตนเอง

หลังจากสิ้นคุณพ่อแต่ก็ยังได้สานต่อสิ่งที่พ่อทำ และตนเองทำร่วมกับคุณพ่อมาตั้งแต่เด็ก นายสมทรงเล่าว่า

“ผมได้เรียนรู้จากพ่อเยอะ แล้วไม่เฉพาะพ่อนะที่ผมถาม ผมถามชุมชนหมดแ่ละที่เขาทำสำเร็จ ที่ทำดีผมจะเข้าไปคุยกับเขาหมดเลย เขาปลุกอะไรต่ออะไรผมเข้าไปตีสนิทหมด ไปคุยถามนู่น ถามนี่ ถามนั้น บางคนที่ให้ข้อมูลผม บางคนที่หวง มันเข้ามาฝึใจผม”

การเรียนรู้ไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยความตั้งใจเรียนและต้องการสานต่องานสวนจากคุณพ่อแล้ว นายสมทรงยังได้หาความรู้จากการที่เข้าไปพูดคุย สอบถามเกี่ยวกับการทำการเกษตร

“พอกลับมาเสาร์-อาทิตย์ ผมก็ไปดูสวนโน้นสวนนี้ เพราะผมชอบการเกษตร ตอนนั้นผมเรียนวิชาเอกสังคมศึกษา วิชาโทเกษตร เกษตรนี้ผมอยากเอามาใช้ประโยชน์ที่ตั้งใจไว้นะ เนี่ยก็หาความรู้กับที่เขาทำสำเร็จแล้วในชุมชนนี่”

ความมุ่งมั่นและตั้งใจที่จะทำการเกษตรตามที่ใจรัก ขวนขวายหาความรู้ด้วยตนเอง แต่ด้วยชาวสวนที่เขาใช้เคมีทางการเกษตรที่ประสบความสำเร็จ ก็ไม่เปิดเผยข้อมูลให้กับนายสมทรงได้

“บางคนก็หวง เขาถึงกับลอกกลากออกหมดเลย ผมถึงได้บอกไอ้โหนี่มันก็ฝังใจผมว่าสักวันหนึ่งถ้าผมได้ทำการเกษตรแล้วผมได้สำเร็จ ผมจะถ่ายทอดให้หมดเลย ผมตั้งปณิธานไว้อย่างนั้น ผมเด็กลงบางคนก็บอก แต่บอกส่วนใหญ่ แต่บางคนที่ไม่บอกส่วนน้อย แต่ที่ไม่บอกส่วนน้อยเขาทำสำเร็จทำดีด้วย”

ทำให้นายสมทรงอดคิดไม่ได้ว่าทำไมถึงไม่ยอมบอกวิธีการทำการเกษตร เป็นการตั้งคำถามเพื่อค้นหาคำตอบด้วยตนเอง นายสมทรงได้เล่าต่อว่า

“แต่ผมไม่ออกชื่อนะ พอไปคุยเขาไม่ทำเลย เขาก็เลิก เขาคุยอย่างเดียว แล้วชวนคุยเรื่องอื่น ไม่ชวนคุยเรื่องนั้นด้วย แล้วผมก็เรียนช่วงนั้นด้วย ก็คิดว่านี่เขาหวงวิชา เขาคงกลัวว่าจะเอาสูตรเขาไป เพราะเขาใช้ยาฆ่าแมลงไง เขาลอกกลาก แล้วเขาก็แบ่งออกไปเลย เขาใส่ภาชนะอื่นไปผสมแล้วก็ฉีด”

ด้วยความสงสัยใคร่รู้ถึงการเกษตรแบบใช้สารเคมีจนประสบผลสำเร็จ ยังคงเดินหน้าหาคำตอบให้กับตนเองอย่างไม่หยุดยั้งและตั้งใจ จากการเก็บรวบรวมข้อมูลแล้วนำมาวิเคราะห์

“ผมก็ถามเขาว่ายาตัวนี้ชื่ออะไรเขาก็ไม่บอก ปุ๋ยอะไรนะ เขาก็ไม่บอก เขาก็รวนนะ เขาก็ได้ผล เขาทำได้ดี แต่ต้นทุนสูงนะ มันก็ขัดกัน ingsว่าสิ่งแวดล้อมไม่ดี แล้วตัวเองก็แย่นะ ตอนหลังนี้เขาเป็นโรคที่หมอก็คือไม่รู้ว่าเป็นอะไรด้วย และเขาก็เสียชีวิตเพราะเรื่องนี้”

ความสำเร็จจากการทำสวนเกษตรแบบใช้สารเคมี แต่ต้องเผชิญกับสารพิษที่ถูกสะสมในร่างกายจนป่วยและเสียชีวิตในที่สุด และส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมด้วย ทำให้นายสมทรงวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างตรงจุด

“เขาใช้เคมีมากไป ผมก็วิเคราะห์ว่าเป็นเรื่องที่เราต้องศึกษาหมดเลย เขาทำสำเร็จจริงแต่เอาเงินนั้นมารักษาตัว เห็นเขาเข้าไปตรวจเลือด หมอบอกว่ามีสารฆ่าแมลงสะสมเยอะแยะเลยนะ แล้วเขาก็ป่วยไข้เรื่อยมา”

วิธีคิด วิธีปฏิบัติ และการให้คุณค่าทางการเกษตรของนายสมทรง ดูเหมือนว่าจะจะเป็นจุดเริ่มต้นในการทำการเกษตรแบบยั่งยืน โดยไม่ใช้สารพิษ ซึ่งนายสมทรงคิดว่า

“ผมก็เลยได้ข้อคิดว่าถ้าทำเกษตรบ้าง ผมจะไม่ใช้เคมี เราได้ไปดูงานของจริง ไปศึกษาดูงานต่างจังหวัดด้วย ส่วนใหญ่ใช้เคมีเยอะ ทำเกษตรแบบนี้มันไม่ใช่ มันไม่ยั่งยืน ทีนี้เราไปพูดกับเขาไม่ได้ เพราะเราเด็ก เขาอายุตั้ง 70-80”

ด้วยความใส่ใจที่จะทำการเกษตร หลังจากที่ได้เก็บเกี่ยวประสบการณ์จากการไปศึกษาดูงาน รวบรวมข้อมูลแล้วนำมาวิเคราะห์ ผู้การนำไปทดลองเพื่อเรียนรู้ นายสมทรงเล่าว่า

“ทีแรกก็ลองดูคุณพ่อก็ไม่ใช้ ผมก็ลองดูแบบที่เรียน ทั้งที่มีเคมีและไม่มีเคมี ผมก็อยากมาลองดูเหมือนกัน ผมทดลองแปลงนี้ใช้แปลงนี้ไม่ใช่ แต่ใช้มันดินะแต่ว่ามันก็มีปัญหา เรื่องสุขภาพด้วยนะ พอใช้ไปแล้วรู้สึกว่ายากใจไม่ค่อยออกนะ”

ภายหลังจากทดลองจนเกิดข้อค้นพบว่าการใช้สารเคมีทางการเกษตรส่งผลกระทบต่อสุขภาพ สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ถึงแม้จะทำเกษตรแบบใช้สารเคมีแต่ได้เงินดีแต่สุขภาพแย่ คุณเหมือนว่าจะได้ไม่คุ้มเสีย นายสมทรงเล่าต่อว่า

“ขนาดเราปีดจุมูก ป้องกันอย่างดี แต่ว่าเข้าไปข้างในได้อย่างไรไม่รู้ ผมวิเคราะห์ดูแล้วมันไม่ใช่แล้ว เราทำแล้วได้เงินเราจะเอาไปไหน ผมก็เลยคิดว่าไม่น่าจะต้องใช้เคมี ผมก็เลยทำได้ เพราะเราเรียนสองทาง ช่วงเรียนก็กลับบ้านไปช่วยคุณพ่อ มาช่วยทำนี่ทำนั่น”

อาชีพครู

รับราชการครูเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2514 ที่โรงเรียนบ้านคลองขุดสมบูรณ์ อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น และในปี พ.ศ. 2516 ย้ายมาสอนที่โรงเรียนวัดบางพลับ (สุนทรานุกูล) ตำบลบางพลับ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ตำแหน่งอาจารย์ 2 ระดับ 7 จนกระทั่งเกษียณ

ช่วงชีวิตของการรับราชการครูครั้งแรกที่โรงเรียนบ้านคลองขุดสมบูรณ์ มันไม่ได้สุขสบายอย่างที่คิด คิดปัญหาเรื่องการเดินทางไปสอน นายสมทรงได้เล่าว่า

“เมื่อก่อนไปไกล ถ้าบาท ไม่มีทางรถ ต้องเหมาเรือไป แล้วเรือก็น้ำแห้ง ต้องแถมตัวเองไปที่โรงเรียน เมื่อก่อนนี้ลำบากมาก เพราะไม่มีถนนรถ กำลังทำอยู่เมื่อปี 2514 สายวังมะนาว ถ้าจะกลับบ้านตอนน้ำแห้งไม่มีเรือนั่งไม่ได้ ต้องนั่งรถชนหินชนทรายแล้วก็มาลงที่ปากท่อ จากปากท่อมีสายรถมาลงที่แม่กลอง สายใน มีดค้ำกว่าจะถึงบ้าน ถ้าไปก็ไปสายวัดปากน้ำ ไปเข้าคลองขุดสมบูรณ์”

พอย้ายมาสอนที่โรงเรียนวัดบางพลับ ซึ่งใกล้บ้านของตนเองมากขึ้น ทำให้มีเวลาในการคิดวางแผนการทำการเกษตร สิ่งที่นายสมทรงคิดและทำคือ

“พอย้ายกลับมา ทีนี้ก็ประชุมผู้ปกครอง ผมเห็นว่าการเกษตรต้องมีการรวมกลุ่มประมาณนั้น เวลาประชุมผู้ปกครองทีนี้ ผมจะพูดเรื่องนี้ บอกว่าถ้าเราไม่รวมกลุ่มเราก็จะเสียเปรียบ เพราะว่าที่เป็นอยู่ก็เป็นลักษณะอย่างนี้ พ่อค้าก็กดราคา เพราะหวงวิชากันด้วยอย่างนี้ เกษตรก็ไม่

เจริญ ไม่ก้าวหน้า ชุมชนก็ไม่ก้าวหน้า มันต้องมีการถ่ายทอด ต้องมีการรวมกลุ่ม องค์ความรู้ต้องแชร์กัน”

จิตวิญญาณของความเป็นครู ที่ไม่ย่อท้อต่อปัญหาและต้องการที่จะแก้ไขให้เป็นผลสำเร็จ นายสมทรงใช้ความพยายามเป็นอย่างมากในการที่จะให้ความรู้กับชาวบ้าน ซึ่งได้เล่าต่อว่า

“ใครทำดีต้องเผยแพร่ ไม่ดีต้องช่วย ผมน้อมนำพระราชดำรัสในหลวงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ และบอกเขาว่าเอาอยู่รอด ไม่ต้องรวยหรือ ผมก็ได้พูดไปอย่างนี้อยู่ประมาณ 4-6 ปี ถ้าผู้ปกครองมาประชุม ผมก็จะพูดอย่างนี้ ชาวบ้านที่นี่เขาจับังดี ส่วนใหญ่จบเพียง ป.4 เขาจับังเราเพราะอยากทำให้ได้ดี แต่ว่าเขาขาดแนวคิด”

นายสมทรงพยายามให้เหตุผล และประโยชน์ที่จะได้รับเกี่ยวกับการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมคือการเกษตร ที่สามารถต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลางได้ และจะไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ

“เพราะว่าผมก็บอกว่าถ้าเราวมกลุ่มได้ภาครัฐเขาก็จะช่วยเรา ช่วยหลายๆ อย่าง เช่น ด้านความรู้ และอื่นๆ เขาจะไม่ช่วยส่วนตัว เขาจะช่วยเป็นกลุ่ม ผมก็พูดไปอย่างนี้ แต่ก็ไม่มีคนที่จะนำได้ เขาก็เงียบกันหมด ที่เขาทำสำเร็จแล้วเขาก็ไม่เอาด้วย เพราะถือว่าเขาไปรอดแล้ว แต่เราจะช่วยพวกที่เป็นลักษณะอย่างเราอย่างนี้ อยากจะให้รวมกลุ่มกัน ผมมีแนวคิดในลักษณะนี้เพราะผมเรียนมา”

การให้ความรู้ชาวบ้านอาจจะไม่เป็นผล จึงได้เปลี่ยนแนวความคิดตนเอง ด้วยการลงมือปฏิบัติให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ เป็นต้นแบบในการทำการเกษตร นายสมทรงเล่าให้ฟังว่า

“พอถึง ปี พ.ศ. 2520 ผมก็เลยคิดว่าน่าจะต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่แล้ว ผมอายุประมาณ 28 ก็แต่งงาน แม่บ้านจบ ป.4 ผมก็เลยวางแผนว่าจะทำอะไรให้แม่บ้านมีรายได้ เพราะผมเป็นคนเดียว ผมก็วางแผนชีวิตตัวเองด้วย ก็เลยคิดวางแผนว่าจะเช่าสวนเขาทำ ให้แม่บ้านทำสวนแล้วเสาร์-อาทิตย์เราก็ช่วย จะทำให้ชาวบ้านเขาเห็นเป็นแบบอย่าง”

สร้างครอบครัว

มีภรรยาชื่อ นางฉวีล แสงตะวัน ซึ่งจบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประกอบอาชีพทำสวน

“พ่อตาแม่ยายให้เงินตอนแต่งงาน 20,000-30,000 รวมเงินช่วยงานด้วยก็ 60,000 บาท และผมมีเงินอยู่หนึ่งก้อน ผมก็ปรึกษาแม่บ้านว่าจะเอาอย่างไร ถ้าเราเช่าสวนเขาทำก็ได้ปีหนึ่งก็ไม่กี่สตางค์ อีกส่วนก็คิดว่าถ้าเราเช่าเขาทำ โอกาสเป็นของเราเยอะ ทำดีๆ เขาก็ขึ้นราคา เพราะว่าที่สวนของพ่อเขาก็ทำอย่างนั้น”

จากที่ผ่านมาก็คุณพ่อเช่าที่เขาทำสวน ต้องพบกับปัญหา อุปสรรค ทำให้เกิดความเครียด และนายสมทรงรับรู้ได้ เล่าให้ฟังว่า

“พ่อผมเครียดด้วยช่วงตอนที่ผมเรียน เจ้าของที่ดินเขาก็มีบุญคุณด้วย พ่อผมเครียดเพราะทำตั้งเป็นสิบ ๆ ไร่ ทำสวนดีมาก ผมก็ช่วยทำด้วย พ่อผมขยัน เสร็จแล้วเขาก็เอาออกครึ่งหนึ่ง บอกให้ลูกว่าเขาไม่ได้ ค่าเช่าเท่าเดิม แต่เอาที่ออกครึ่งหนึ่ง สวนสวยมาก มะม่วง ส้มแก้ว ส้มโอ ดังมากเลยในช่วงนั้น เป็นสาเหตุให้พ่อผมเครียดเพราะกลัวผมจะเรียนไม่จบ เสร็จแล้วพ่อก็กินเหล้า ที่ทำกินก็เหลือครึ่งเดียว พอตอนหลังขึ้นราคาที่ดินอีก และก็ขึ้นทุกปี พ่อบอกว่าไม่ไหวแล้วลูก ทำแล้วไม่ได้อะไร ก็เลยคืนที่ดินทำกินเขาไป”

เป็นความเจ็บปวดของคุณพ่อที่ต้องยอมตัดใจคืนที่เขาไป ทำให้นายสมทรงรู้สึกจำฝังใจมาจนทุกวันนี้ นายสมทรงเล่าด้วยแววตาและน้ำเสียงที่รู้สึกเศร้าและมีความเสียดาย ทำให้นายสมทรงคิดได้ เขาเล่าต่อว่า

“ผมคิดวางแผนกับตัวเองว่า ถ้าผมเช่าเขาพอทำดีแล้วก็จะไปเป็นลักษณะแบบนี้ มันก็มีผลอยู่ พ่อก็เลยเครียดใหญ่เลย ผมก็เลยปรึกษาแม่บ้านสรุปกับแม่บ้านว่า ผมจะหาซื้อที่ดินดีกว่า กู้เงินเขาซื้อแล้วก็ยอมเสียดอกเบี้ยกับแม่บ้าน บังเอิญว่ามีพี่ชายที่จบเกษตรจาก ม.แม่โจ้ คนแถวบ้าน เขามีที่ดินอยู่ประมาณเกือบ 7 ไร่กว่าๆ เขาบอกขาย”

ด้วยความดีและความมุ่งมั่นและตั้งใจที่จะทำเกษตร ส่งผลให้โชคได้เข้าข้างนายสมทรง ได้พบเจอกับภักยาณมิตรที่ดี ได้ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือในยามยาก

“โชคดีของผมด้วย เขาบอกครูเอาเปล่า ผมบอกว่าผมไม่มีดั่งค์หรือที่ ผมมีประมาณ 60,000 บาทเองครับ ที่ดินก็เป็นแสนบาทเลยนะครับ จะทำอะไรดีครับพี่ “น้องไม่ต้องห่วงเลย พี่ไอ้นให้เลย แล้วก็เอาเท่านี้ก่อน แล้วพี่ไม่เอาดอกน้องหรือ มีค้อยส่งไม่มีก็ไม่ต้องส่ง” ผมโชคดี เขารักผม เขาเห็นผมชอบทำเกษตร”

นายสมทรงได้เรียนรู้จากเจ้าของที่ดิน ซึ่งมีความรู้ด้านการเกษตรเพราะจบจากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ด้วยความที่ไม่ชอบทำสวนแต่ชอบค้าขาย จึงยกสวนให้นายสมทรง

“แล้วเขาก็สอนผมทำการเกษตร เขาบอกว่ามีต้นส้มโออยู่ 3 ต้น แปลงนี้ส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ เป็นส้มโอพันธุ์ที่ชนะเลิศมา ประกวดที่วัดปากน้ำ แล้วก็ได้น้ำพระรองด้วย “พี่ก็เลยไปซื้อกิ่งมา 3 กิ่งมาปลูกตอนนี้ตกลูกแล้ว น้องขยายพันธุ์ให้หมดเลย ลงระหว่างมะพร้าวต่อไปดั่งเน” เขาบอกวิธีปลูกผมหมดเลยผมก็เชื่อและทำตาม”

เป็นแรงบันดาลใจที่ทำให้ให้นายสมทรง เกิดความเชื่อมั่นที่จะทำการเกษตร ตามคำแนะนำของเจ้าของที่ดิน จนได้ทำการตกลงซื้อขายที่ดินกัน

“พอซื้อที่ดินเสร็จแล้วผมไม่มีบ้านอยู่อาศัย เขามีโรงศาลาให้ที่สวน ผมก็เลยวางแผนต่อไปว่าเงินเดือนที่ผมเหลือไม่ก็ร้อยบาทซึ่งหลังจากหักค่าใช้จ่ายแล้ว เงินเดือนเพียงแค่พันกว่าบาท

ผมก็ให้เขาไปทุกเดือน ตอนนั้นผมไม่มีเงินติดตัวเลย แต่ผมอยู่กลางสวนผมมีผักกินมีปลาอยู่ มีอาหาร ยกเว้นซื้อข้าวกับน้ำปลา แต่มีผักเยอะแยะ ปลูกเอง แล้วก็หาปลากิน ปลาชุมมากเลยในสวน”

ด้วยความรู้ความสามารถที่ได้ร่ำเรียนมา ประกอบกับประสบการณ์ในการช่วยงานสวน คุณพ่อมาตั้งแต่เด็ก ทำให้มีการวางแผนการทำงานเกษตรอย่างเป็นระบบ

“จากนั้นผมก็วางแผนว่าจะทำอย่างไรให้มีรายได้ คิดมองไปก็คือมะพร้าว มีมะพร้าว ตาล และมะพร้าวใหญ่ ที่วางแผนไว้แล้วผมตอนส้มโอลงหมดแล้ว 300 ต้น 7 ไร่ ซึ่งไม่มีใครปลูกเลยสมัยนั้น ปลูกแค่ต้นสองต้น เหตุที่ปลูกไว้เพราะมันไม่คก คุณพ่อผมปลูกแค่สองสามต้นเอาไว้กิน ผมเห็นว่ารสชาติดีเพราะคุณพ่อผมปลูก และเป็นพันธุ์เดียวกัน”

“ผมขายพันธุ์แล้วตอนกิ่งก่อน ตอนทุกกิ่งเลย กิ่งเล็กกิ่งน้อยผมตอนลงระหว่าง มะพร้าว สักกรากมะพร้าวไว้แล้วลงเต็มเลย 300 ต้น ชาวบ้านไปดูผม เขาเห็นผมลุยสวนใหญ่ เป็นครุแล้วลุย ผมไม่ได้ทำอะไรเลย เสาร์-อาทิตย์ ติลี่ผมลุยแล้ว”

ด้วยความขยันและตั้งใจที่จะทำการปลูกส้มโอ และขึ้นมะพร้าวปาดตาลทุกเช้า หลังจากนั้น ก็ทำหน้าที่เป็นครูสอนหนังสือต่อ

“ติลี่ก็ขึ้นตาล ตาลสูงไม่ใช่ตาลเดี่ยวอย่างนี้ โมงเช้าผมเลิกแล้วก็ไปโรงเรียน เสร็จแล้วที่ เหลือแม่บ้านก็ขึ้นต่อแล้วก็เคียวเอง วันละ 1 ปีบ น้ำตาลแห้ง 30 กิโล แม่บ้านเก่ง เคียวและยกเอง ใต่ ปีบไว้ประมาณ 5 ปีบ ก็ 750 กว่าบาทแล้ว 5 วันก็ได้แล้วได้มากกว่าเงินเดือนอีก”

การวางแผนทางการเกษตร การเก็บออมเงินจากการปาดตาล การใช้ชีวิตแบบกินอยู่อย่างเรียบง่าย ทำให้ไม่มีภาระค่าใช้จ่าย จนสามารถสร้างบ้านได้ 1 หลัง โดยที่ไม่ต้องไปนอนโรง ตาล

“ผมทำอยู่ประมาณ 1-2 ปี ปลูกบ้านได้หลังหนึ่ง ปลูกบ้านเป็นแสนบาท ฝากกระดาน อย่างดีเลย ปลูกได้หลังหนึ่งไปปลูกข้างบ้านแม่ จริงๆ ผมนอนกลางสวน ผมทำได้แล้วก็เก็บตั้งๆ เราไม่มีค่าใช้จ่าย ซื้อข้าวอย่างเดียว ผมก็ทำน้ำตาลก็อยู่ได้สบายเลย”

การทำสวนส้มโอ

การทำสวนส้มโอของนายสมทรง โดยใช้ธรรมชาติเข้าแกล้ง กล่าวคือ การเรียนรู้ภูมิ ปัญญาการปลูกส้มโอที่ทำให้ต้นส้มโอเหี่ยวเฉา โดยที่ไม่ต้องไปสับไปฟันลำต้นให้ยางไหลออก เพียงแค่รดน้ำเฉพาะช่วง เพื่อให้แห้งเองในที่สุดรากฝอยขาดแล้วจึงรดน้ำต่อ

“และก็รอจนกระทั่งส้มโอเริ่มออกดอก 3 ปีกว่าๆ ออกดอกติดผล ผมก็ใช้หลักความรู้ที่ เรียนมา ใช้ธรรมชาติเข้าแกล้ง ผมทำได้ปีละ 4 ครั้ง อีกสองปีผมหลุดหนี้หมดเลย ส้มโอผมตกสองปี ผมใช้หนี้ได้หมดเลย ผมซื้อที่ดินใหม่ตรงนี้ผมก็ซื้อที่ดินใหม่ ได้เงินมาเป็นล้านๆ ผมก็มาปลูกบ้าน แล้วก็ไปซื้อที่ดินแถวบางนกแขวกอีก 10 กว่าไร่ ก็เรียกว่าอยู่รอดเลย”

ได้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงภายหลังจากการปลูกส้มโอ จนติดดอกออกผลเก็บเกี่ยว ผลผลิตจำหน่ายสู่ท้องตลาด ทำให้มีรายได้ดีด้วย

“พอส้มโอดีแล้วผมก็ตัดมะพร้าวทั้งหมดเลย ไร่ส้มโอล้วนๆ ปลูกได้ผลดีมาก ตั้งราคาได้ด้วย ทีนี้ชาวบ้านก็เห็นว่า “โอโฮไม่ธรรมดา” รถม้าซื้อผมเต็มหมดเลย เพราะว่ามันมีเยอะปีละเป็น 10๗ ตัน ดกมากเลย ผมรู้หลัก ผมใส่ปุ๋ยคอกปุ๋ยหมัก ทำปุ๋ยใช้เองด้วย ได้รับการคัดเลือกเป็นเกษตรกรดีเด่นด้วย เป็นครูแต่ได้เป็นเกษตรกรดีเด่น และได้เป็นครูภูมิปัญญาไทยจากการคัดเลือก”

ผลกระทบจากสารพิษ

ในปีแรกๆ ที่ทำการปลูกส้มโอ นายสมทรงทดลองใช้สารเคมีทางการเกษตรที่ชาวบ้านเขาก็ใช้กัน เพื่อเป็นการเรียนรู้และเปรียบเทียบถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น

“ผมใช้เคมีเปรียบเทียบดู พอใช้ไปซักพักไม่ถึงปี ดูว่าเขาใช้อย่างไรก็ลองใช้ดูบ้าง ปรากฏว่าเราแพ้ เราไม่เคยได้กลิ่น แล้วเราก็ปิดจมูกอย่างดีไม่รู้ว่าเข้าตรงไหน คอแห้งไปหลายวันเลย ไปโรงเรียนหายใจแทบไม่ออก ผมก็มาคิดว่าจะฉีดสารฆ่าแมลงไปทำไม สุขภาพก็ไม่ดีเลย”

ทำให้นายสมทรงเห็นถึงผลกระทบที่มีต่อสุขภาพตนเอง หากยังใช้สารเคมีทางการเกษตรอยู่ สุขภาพก็จะยิ่งแย่ลง จึงเลิกใช้สารเคมีตั้งแต่นั้นมา หันมาใช้ปุ๋ยคอกปุ๋ยหมักชีวภาพที่ทำขึ้นเองแทนการใช้ยาเคมีเกษตร ในช่วงแรกๆ ที่หยุดใช้ ชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงก็ยังส่งเสริมให้ใช้ต่อ “ถ้าหยุดไม่ไหวหรือ หอดแน่น กินหอดแน่น” แต่ด้วยนายสมทรงคิดที่จะหยุดใช้ จึงทำการสังเกตและบันทึกผลการเปลี่ยนแปลงขณะที่ไม่ใช้สารพิษในการทำสวนส้มโอ

นายสมทรงเล่าว่า “ช่วงที่ผมหยุดแล้วคนอื่นรอบๆ เขาก็คิดสารฆ่าแมลงกัน เขาไปเรียนรู้จากร้านขายเคมีภัณฑ์ที่ดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี เขาก็บอกว่าสูตรนั้นสูตรนี้ ทีนี้คนขายก็อยากขายได้ดีๆ เขาก็บอกยี่ห้อ มันมีเปอร์เซ็นต์ได้ไปดูงาน มันก็เชียร์ บ้านเราเกษตรกรก็ไปใช้ๆ มันก็ไม่ดี ฉีดตอนนั้นเคยไล่แมลงได้ ฆ่าได้ ตอนหลังมันคือยา ต้องหาอีกตัวมาผสมแล้ว ผมก็เลยหยุดใช้”

หันหลังให้สารพิษ

ด้วยความรู้ที่เรียนมาจึงใช้ธรรมชาติจัดการกันเองอย่างสมดุล ด้วยตัวห้ำตัวเบียน มด แมงมุม ให้จัดการกับแมลงที่มารบกวนต้นส้มโอได้เป็นอย่างดี แรกๆ อาจจะมีแมลงมารบกวนเป็นจำนวนมาก แต่พอประมาณเกือบสองปี ในช่วงปลายปีก็เริ่มดีขึ้น จนทำให้นายสมทรงมั่นใจว่าต้นส้มโออยู่รอดแน่ และทำการเรียกประชุมกลุ่มแล้วเล่าถึงผลการเปลี่ยนแปลงหากใช้ธรรมชาติจัดการกันเอง โดยมีนายสมทรงได้ทำเป็นแบบอย่าง และประสบผลสำเร็จจนทำให้กลุ่มได้รับความเชื่อมั่นและทำตามกันมาในที่สุด

“ตอนหลังเขาให้เป็นครูเกษตร สอนที่ โรงเรียนวัดบางพลับ พออบรมผมก็ทำเรื่องเกษตร ผมทราบกึ่งได้ มะม่วงผมทราบกึ่งไล่แข่ง โหเบ้มๆ เลยไปที่โรงเรียน เป็นโรงเรียนประถมผม

เป็นครูประจำชั้น ผมก็สอนทุกวิชา แต่ว่าวิชาพิเศษก็คือเกษตร สอนทุกชั้น เขายกให้ แล้วก็สอนในกลุ่มด้วยเวลาอบรม เวลาเข้าค่าย ผมก็นั้นเกษตร”

การทำหน้าที่ครูควบคู่ไปกับการทำการเกษตรและถ่ายทอดความรู้ด้วย จนเกษียณอายุราชการครู และมีกลุ่มเกษตรกรปลูกส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ เป็นกลุ่มแรกของจังหวัด รวม 57 คน นายสมทรงเล่าว่า “ตอนหลังมีคนสนใจเยอะ เล่าปากต่อปาก เสร็จแล้วเขาก็มาขอรวมกับผมด้วยแต่ผมว่ามันเยอะไป ต่างตำบลต่างอำเภอกัน ก็เลยบอกว่าไปตั้งกลุ่มกันเอง แล้วก็ไปซื้อขายกัน แล้วก็มาเรียนรู้กันแบบนี้ เขาก็ทำได้ ก็รวมทั้งหมด 18 กลุ่มนะตอนนั้น ขยายพื้นที่ไปรวดเร็วมากเลย”

ซึ่งในปัจจุบันภรรยาได้ช่วยเหลืองานของนายสมทรง ไม่ว่าจะเป็นการต้อนรับแขกผู้มาเข้าพักโฮมสเตย์ ผู้เข้ารับการอบรม จัดหาเครื่องคั้น ขนมนมเบรก

มีบุตรด้วยกันจำนวน 2 คน คนที่ 1 ชื่อ นายทรงยศ แสงตะวัน เกิดเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2520 เรียนจบการศึกษาระดับปริญญาตรี จากมหาวิทยาลัยศรีปทุม และคนที่ 2 ชื่อ นายทศพร แสงตะวัน เกิดเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2523 จบการศึกษาระดับปริญญาตรี จากสถาบันราชภัฏจันทรเกษม (เสียชีวิต)

ลูกชายคนแรกภายหลังจากที่ได้เรียนจบแล้ว ได้กลับบ้านเกิดตนเองมาช่วยงานนายสมทรง ปัจจุบันในฐานะรองประธาน ทำหน้าที่ประสานงาน จัดลำดับงานในการเข้ารับการอบรมตามฐานการเรียนรู้ เตรียมความพร้อมสำหรับการบรรยายให้กับบิดาของตน

นายสมทรง แสงตะวัน ผู้ส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ครัววัยเกษียณที่ผันตนเองมาเป็นเกษตรกร รวบรวมครุภูมิปัญญา ปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีความรู้ความสามารถในด้านต่างๆ ของชุมชนบ้านบางพลับ รวมกลุ่มถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับคนในชุมชน

โดยใช้ภูมิปัญญาด้านการเกษตรเป็นจุดเริ่มต้น องค์ความรู้หรือภูมิปัญญาในสมัยก่อน ถ้าบ้านไหนมีเคล็ดลับ ก็สืบทอดกันแต่ละคนแต่ละบ้านไป ไม่ได้เอามาเผยแพร่ให้คนอื่นได้รู้ จนกระทั่งนายสมทรง แสงตะวัน เห็นถึงความสำคัญของภูมิปัญญาบ้านบางพลับ ที่นับวันจะสูญหายไป เลยรวบรวมคนในชุมชน ใครที่มีความรู้ความสามารถด้านไหน ให้ออกมาแบ่งปันความรู้

เป็นครุภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 2 ด้านเกษตรกรรม จากสภาการศึกษาแห่งชาติ ปัจจุบันประกอบอาชีพเกษตรกร ทำสวน แหล่งท่องเที่ยว และศูนย์เรียนรู้มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม

หลักคิดการดำเนินชีวิต

เกษตรยั่งยืนคือ การทำเกษตร โดยคำนึงถึงองค์ประกอบหลัก 3 ประการคือ 1. สิ่งแวดล้อม 2. การลดต้นทุนการผลิต 3. สุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภค ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการอยู่ร่วมกับธรรมชาติแบบพึ่งพากัน ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ

“ต้นแบบผมก็คือคนในชุมชนที่นี่ ต้นแบบผมคนหนึ่งก็คือคุณพ่อผม พ่อผมขยัน ถึงแม้จะดื่มห้าแ่งแต่พ่อก็ขยัน เข้าพ่อทำงานแต่ดื่มหเฉพาะช่วงเย็น เลิกงานแล้วพ่อดื่มห ผมไม่ได้ดื่มห ใครๆ ก็ว่าผมน่าจะขี้เหล้าเหมือนพ่อ พ่อผมไม่เสียนนะ พ่อผมดื่มหห้าแ่งแต่ไม่ได้เกะเกระ ไม่ได้ไปว่าอะไรใครเลย พ่อบอกว่าแก้มือย แต่พ่อขยันมาก ทำงานเป็น 10ๆ ไร่ พ่อทำเรียมหมดเลยคนเดียวแล้วทำดีด้วย ผมก็ช่วยทำ”

ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการเกษตร

การทำเกษตรที่ใส่ใจสิ่งแวดล้อม รวมถึงสุขภาพของเกษตรกรเองนั้น เป็นเรื่องราวที่นายสมทรงได้เรียนรู้มาตั้งแต่อยู่กับคุณพ่อ ช่วยงานคุณพ่อ สู่กระบวนการคิดวิเคราะห์จากประสบการณ์และสิ่งที่ได้ร่ำเรียนมา

“เรียนรู้จากพ่อเยอะ ได้เห็นของจริง พ่อขยัน แต่คนอื่น ได้บ้าง ไม่ได้บ้าง ปิดบังบ้าง แต่พอนั้นเราได้ส่วน ๆ เลย พ่อมีประสบการณ์เยอะ เรื่องขี้แควนาก็คือผมก็ได้จากคุณพ่อส่วนหนึ่ง คือพ่อผมไม่รู้จักขี้แควนก็ถือหรือก มันอยู่คนละอำเภอ มีคนพายเรือมาขายขี้แควนก็ถือ เขาจะขายถือที่ติดดิน เขาจะเอาขาว ๆ ไปหมดแล้ว ทีนี้ก็จะเอาแบบที่ติดดิน ติดขี้โคลนบ้าง เขาก็จะชะ ๆ ใส้เรือแล้วพายมาขายถึงสะพาน 50 สตางค์ อย่างนี้พ่อก็ซื้อ ซื้อใส้มะพร้าว พ่อบอกว่ามะพร้าวต้นไหนมันตก ก้นมันแตก แล้วใส้ก็จะหาย ผมก็ไม่รู้ว่ามันเป็นเพราะอะไร แต่มันจริงด้วย”

เป็นภูมิปัญญาการปลูกต้นมะพร้าวที่ต้องบำรุงดูแลรักษา ด้วยวิธีคิด วิธีปฏิบัติ และคุณค่าที่ได้รับ นายสมทรงได้เรียนรู้ภูมิปัญญาจากคุณพ่อ จากการฟัง การบอกเล่า การลงมือปฏิบัติ การสังเกต

“ลูกแตกที่ทลาย น้ำออกแล้วก็ร่วง พ่อบอกต้องใส้เกลือ เกลือแบบนี้ ถ้าใส้เกลือแบบขาว ๆ ก็ได้แต่ว่ามันแพง แต่เกลือแบบนี้มันถูก เอาใส้กะละมังแล้วโรยรอบๆ มันหายจริงๆ และพอก็ใส้ส้มโอ ใส้แล้วมันไม่ขม แล้วเนื้อมันเหลือง เอามันก็จริง ผมก็ไม่รู้ผมก็ไม่ได้เรียนมาสูงแต่มันก็ได้”

ภูมิปัญญาที่ได้รับจากคุณพ่อ เกี่ยวกับการรักษาต้นส้มโอที่เป็นโรคยางไหล ด้วยขี้โคลนในคลอง นายสมทรงเล่าให้ฟังว่า

“แม่แต่ส้มโอที่เป็นโรคยางไหลพ่อก็ใช้มีดถาก เอามีดถากเปลือกที่ยางมันไหลและๆ เอาออก แล้วพ่อก็เอาขี้โคลนในคลอง พ่อบอกว่าน้ำเลนไม่เอา ปาดออกไป แล้วควักดินชั้นล่างที่

เหนียวๆ แล้วก็เอามาทาแห้งแล้วก็ทา ๆ ประมาณซัก 3 ครั้ง มันก็พอกเป็นกระต๊อ พอมันพอกเป็น
 นูนๆ และแห้งเปลือกงอกได้ ถ้าเป็นส้มสาว ๆ เปลือกงอกมาชิดกันเลย ถ้าเป็นส้มแก่อาจจะไม่ถึงกัน
 แต่ก็ไม่เป็นไรแห้งหมดเลย ผมใช้ตั้งแต่นั้นมาเลยในการทำส้มโอ เกษตรกรเมื่อก่อนเขาก็ใช้สีทากัน
 เขาไม่รู้แต่พอผมรู้ ผมได้เรียนจากพ่อผมและผมก็ใช้ได้ผล”

สิ่งที่นายสมทรงได้เรียนรู้และลงมือปฏิบัติจริง เห็นผลจริง เป็นเรื่องยืนยันได้ว่าภูมิ
 ปัญญาที่ได้รับจากคุณพ่อ นั้นแก้ไขปัญหาได้จริง

“แม้แต่เกษตรกรยังว่าผมเลย “อาจารย์ไม่ได้หอรอกอย่างนี้ เชื้อโรคทั้งนั้น ทำให้ต้นตาย”
 ของผมไม่เคยตายเลย แล้วหายทุกต้น ถ้าเป็นที่รากเราไม่รู้ เพราะอยู่ใต้ดินเราไม่เห็น ถ้าเป็นที่ต้นครึ่ง
 ต้นหาย ถ้าไปก่อน ๆ ต้น เหลือเนื้อคืออีกวันนึงตาย ต้องรู้ก่อน แต่มีวิธีแก้ต้องเปิดโคนให้โล่ง”

การป้องกันและแก้ไขเชื้อโรคที่จะเข้าไปในลำต้นส้มโอ ที่นายสมทรงได้ทำแบบนี้มา
 อย่างยาวนาน ถือว่าได้ผลเป็นอย่างดี

“ช่วงหมดฝนอย่าให้ทับถม แดดมันส่องไม่ถึง ก็มีวิธีแก้ แล้วฝนตกใช้น้ำขจัดต้น เวลาฝน
 ตกดินกระเด็นไปติดที่ต้น แล้วมีเชื้อโรค เวลาเปลือกมันบ่ง มันรดเปลือกแตก พอแตกมีแผล เชื้อ
 โรคก็เข้าไปที่แผล เพราะฉะนั้นวิธีแก้คือขจัดต้นส้มโอ หมดฝนต้นหนาวขจัดต้นแล้วไม่เป็นเลย
 เมื่อก่อนผมใช้สวิงที่ขาด ๆ ตอนนี้มีสก็อตโบรท์ก็ใช้ได้ ฝนตกพรวนๆ ตากฝนไปขจัดได้เลย”

การเรียนรู้การทำเครือข่ายของกลุ่ม หนึ่งในเครือข่ายของนายสมทรง ก็คือ โรงเรียนนา
 เกลือ ที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับเกลือที่หลากหลายประเภท นายสมทรงเล่าว่า

“ต่อมาเราก็ไปเจอจี๊ดแคนนาเกลือ ผมก็ไปหีบแล้วมาชิม มีรสกร่อย แล้วโดนน้ำหมื่น
 เขาก็เล่าให้ฟังว่า มันมีแพลนตอน สำหรับทะเลตกลึก ผมก็นึกแล้วว่าพ่อซื้อเกลือก็แปลงนา
 เดียวกันกับจี๊ดแคนนาเกลือ แต่ผมนึกในใจว่ามันมีสัตว์เล็กสัตว์น้อยลอยตามน้ำแล้วมาตกลึก”

ด้วยความรู้จากภูมิปัญญาและประสบการณ์การเรียนรู้ ทำให้นายสมทรงวิเคราะห์
 สถานการณ์ปัญหาของการทำนาเกลือ เปลี่ยนวิกฤตให้เป็น โอกาสจากการใช้จี๊ดแคนนาเกลือ

“ช่วงฤดูฝนทำนาเกลือไม่ได้ผมเลยขอเขา เขาบอกเอาไปเลยจี๊ดแคนนาเกลือไม่มีใครใช้
 เอาไปเลย จ้างขนทิ้งไร่ละ 500 บาทด้วย ผมก็เอามาใส่ส้มโอ ป้องกันผมใส่พลาด ผมก็ใส่ต้นเดียว
 ก่อน ครั้งแรกผมใส่ไป 3 กระสอบรอบ ๆ ต้นประมาณ 2 เดือนก่อนจะเก็บเกี่ยว ต้นเดียวก่อนเพราะ
 ผมไม่มั่นใจ เขาให้มาฟรี 30 กระสอบ กระสอบละ 20 กิโล 3 กระสอบก็ 60 กิโล ถือว่าเยอะมาก”

นายสมทรงใช้หลักการทดลองปฏิบัติ ทดลองเพื่อเรียนรู้ สังเกต ติดตามและประเมินผล

“ปรากฏว่าสองเดือนเก็บส้มโอมาหวานเจี๊ยบเลย หวานมากเลย สีอสาทั้งจังหวัดเลย
 เกษตรจังหวัดมาหาผม มาเยี่ยมผมเลย เขาบอกว่าหวานจังเลย เขาบอกว่าจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
 ศูนย์ศิลปาชีพบางไทร เขาเชิญชวนประกวด หนังสืออยู่ที่ผม เดี่ยวอาจารย์คัดประกวดเลย 3 ลูก

เสร็จแล้วคัดสวยๆ ประกวด ก็เลยได้รับรางวัลชนะเลิศยอดเยี่ยม โល่พระราชทาน และเงิน 1,500 บาท ก็ทำให้ดังใหญ่เลย”

ความภาคภูมิใจในชีวิต

ประสบการณ์จากการเข้าร่วมประกวดสั้ม โอฟันธุ์ข้าวใหญ่ นายสมทรงเล่าด้วยความประทับใจและภาคภูมิใจว่า

“ที่เขาประกวดผมไป cuma เขามีกติกาเยอะ เขาเอา 3 ลูก ๆ ต้องเท่ากัน มีหลายร้อยชุด คนทั่วทั้งประเทศมาประกวดชิง โล่พระราชทาน เงิน 1,500 ก็ไม่มีใครสนใจเท่าไร อยากรได้ โล่พระราชทานจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่ศูนย์ศิลปาชีพบางไทร ผมไปดูเขา ลูกไหนมันไม่สวย มันข้อมกว่า สีไม่สวย เขาก็คัดออกไปเลย มีคนเก็บออกๆ เหลือแต่ที่สวย ๆ ไว้”

นายสมทรงถ่ายทอดเรื่องราวการประกวดได้อย่างละเอียดและเห็นภาพชัดเจนต่อว่า

“พอขึ้นไปเขาก็หยิบมาลูกหนึ่ง ทุกถาด ๆ ละ 3 ลูก เขาไม่รู้หรือว่าของใคร เพราะมีหมายเลขอย่างเดียว หยิบมาเสร็จก็มีคนนำไป เขาจะผ่าแบบผ่ามะนาว ผ่าแบไว้ กรรมการก็เดินดู กรรมการเดินดูเขาก็จะหยิบกึ่งมันมาบีบใส่สไลด์ แล้วเขาก็ใส่ในกล่องของเขา ผมยังซื้อมาเลขกล่อง 6,500 บาท กล่องของญี่ปุ่นสมัยก่อนนี้ เดี่ยวนี้คงมีขายในเมืองไทยแล้วมัง”

“พอหยิบเสร็จเขาก็ต้องดูจะมีกราฟขึ้นมาเลย ชาว ๆ ฟ้า ๆ ขึ้นที่แผ่นสไลด์นะปรี๊ด ๆ ๆ ๆ หมายเลขอะไรบอกเลขที่บรีดซ์ เขาก็จะจดไว้ที่สองลูกนั้นเลยว่าที่บรีดซ์ แล้วกรรมการก็เดินดูใครหวานที่สุดไว้ข้างหน้า เรียงลำดับรางวัลและ รองลงมาไว้หน้า ๆ คือมาตรฐานที่เขาไม่ชิม เขาบอกว่าลิ้นไม่แน่นอน กรรมการเขาคัดสินแบบนี้เป๊ะเลย เราโชคดีน่าไว้ข้างหน้า เราหวานสุดคู่เลย”

“ตอนแรกเขาคูวงพัดก่อน วงกลีบที่ผ่าครั้งว่าวงกลีบเท่ากันใหม่ โชคดีมากมันหยิบมาแล้วลูกนั้นดีมาก พระเจ้าให้มาเลย หายากนะที่กลีบจะเท่ากันหมดเลย แล้วเปลือกบางด้วย กลีบเท่ากันหมดเลย ไม่มีกลีบซ้อนกันด้วย พอวัดความหวานก็มั่นใจว่าหวานน่าดู ปรากฏว่าจริงด้วย เกษตรจังหวัดอยู่รอและดีใจนำคู่เลย ตอนเย็นเข้ารับพระราชทาน ผมไปปอนด์ ๆ อย่างนี้ เสือยัดอย่างนี้ ต้องซื้อเสือใส่อีกตัวเข้ารับพระราชทาน ดังเลขสั้มโอ ก็มีกำลังใจมาตลอด แล้วตอนหลังก็ทำอะไรไม่พลาดเลย”

โล่พระราชทานเป็นกำลังใจและแรงผลักดันในการทำการเกษตร ทำสวนสั้ม โอฟันธุ์ตลอดสารปีษ แต่ต่อมาต้นสั้มโอที่นายสมทรงได้นำไปประกวดได้ล้มตายลง นายสมทรงเล่าว่า

“แต่อยู่มาต้นสั้มโอฟันธุ์ตาย ทีนี้มันตายผมก็นึกว่ามันเป็นอะไร ใบเหลืองร่วง ก็แก้ปัญหาด้วยการให้ลูกน้องผมตัดทิ้ง แล้วผมก็รดน้ำทุกวัน สุดท้ายก็ไม่รอดและตายในที่สุด ผมก็เลยเครียด สก. ก็เลยเข้ามา มีชื่อเสียงเพราะหนังสือพิมพ์ลงไปว่า ผมได้ชนะเลิศรางวัลชนะเลิศมาแล้วแต่ผมก็ไม่ได้บอกว่ามันตายไปแล้วต้นนั้น ผมก็เครียด แต่ สก. รู้ข่าวก็เข้ามาช่วย ถ้าอย่างนั้นทำวิจัยดีกว่า”

จากสิ่งที่นายสมทรงได้ทดลองปฏิบัติ ผู้การค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา นายสมทรงได้รับการสนับสนุนเงินทุนวิจัยจาก สกว. เกี่ยวกับการใช้ชี้แคนาเกลือในปริมาณที่พอเหมาะ กับดินส้มโอ นายสมทรงเล่าให้ฟังว่า

“ให้งบวิจัยร่วมกับคุณสรณพงษ์ คุณโต และทีมที่ใช้ส้มโอประกวดตั้งแต่นั้นมา แต่ได้ไม่เกิน 5 กิโล อยู่ที่ต้น 3 กิโลพอแล้ว ก็ได้สูตรนี้มา แล้วก็เผยแพร่ไป ที่เราใส่เยอะไม่พุดถึง เพราะว่ามันไม่ถูกหลัก มันมีผิดและถูก ถูกก็คือต้นละ 3 กิโล ยอดไม่อื่น เราต้องบันทึก”

ผลจากการวิจัยการใช้ชี้แคนาเกลือบำรุงดินส้มโอ จะต้องใช้ในปริมาณที่พอเหมาะ คือ 3 กิโลกรัมต่อต้น

ประสบการณ์ชีวิต

นายสมทรง แสงตะวัน กล่าวว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2520-2527 ใช้สารเคมีในสวนส้มโอบนพื้นที่ 15 ไร่ และชาวสวนที่นี้ก็ใช้สารเคมีเช่นกัน รวมกลุ่มกันทำสวนส้มโอ 57 ครอบครั้ว ประมาณ 300 ไร่ ใช้สารเคมีกันเยอะเพราะเอาเงินเป็นตัวตั้ง เพียงหวังว่าใช้สารเคมีแล้วแมลงจะไม่มาทำลายพืชผลทางการเกษตร ทำให้ได้ผลผลิตเยอะ

แต่จริงๆ แล้วไม่ใช่อย่างที่คิดพอทำมาสักกระยะ “เราจะเห็นผลว่าที่เราทำไม่ใช่ ก็คือพวกสิ่งแควดลื้อมมันหมดไปเลย โดยเฉพาะพวกกุ้ง หอย ปู ปลา ในร่องสวน ที่สมุทรสงครามจะเป็นร่องเป็นคลอง ซึ่งเมื่อก่อนนี้รุ่นคุณพ่อจะใช้ประโยชน์จากร่องสวน กุ้ง หอย ปู ปลา จะอยู่ในร่องสวน ต่อมาภาคเกษตรเราใช้สารเคมีเพื่อให้ได้เงินเยอะ ๆ ธรรมชาติก็หมดไป พอตอนหลังเราเรียนรู้เรื่องสุขภาพด้วย เราต้องเข้าโรงพยาบาลโดยไม่ทราบสาเหตุเลยว่าเราเป็นอะไรกัน เพราะที่นี้เราจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันทุกสิ้นเดือน ทุกวันจันทร์สิ้นเดือน เราจะมาคุยกัน เราก็เลยได้ข้อคิดว่า”

“ถ้าเราไม่ทำอย่างนี้ มันน่าจะเป็นเกษตรที่ยั่งยืนกว่า แล้วเราทำแบบใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมี ต้นทุนมันก็สูง ถึงเราได้เงินมาเยอะก็จริง แต่สุขภาพเราก็แย่ลง อย่างนี้เราน่าจะต้องเอาเงินที่เก็บรักษาได้ มารักษาตัวเองแน่ ๆ ก็คิดอย่างนั้น อันนี้ผมตั้งโจทย์ไว้ให้ ผมเป็นประธานกลุ่ม ผมตั้งโจทย์ให้กลุ่ม...”

สิ่งที่นายสมทรงทำให้สมาชิกกลุ่มเห็นเป็นตัวอย่างคือ “...มหาวิทยาลัยว่าทำอะไร จึงจะเปลี่ยนจากปุ๋ยเคมี มาเป็นเกษตรธรรมชาติได้ ก็เลยไปอบรมคิวเซ ที่สระบุรี (ศูนย์เกษตรธรรมชาติ คิวเซ อำเภอกำแพงคอย จังหวัดสระบุรี เป็นศูนย์ศึกษาการเรียนรู้การทำเกษตรแบบชีววิถี, 2561, หน้า 1) ก็ได้ข้อคิดจากนั้นมาเยอะมาก จุดประกายให้ผมมาเยอะเลยว่า จริง ๆ แล้วปุ๋ยเคมีไม่จำเป็นต้องใช้มากก็ได้ แล้วก็เรื่องสารกำจัดแมลงก็มีสมุนไพร ซึ่งเป็นสารขับไล่แมลง รักษาสิ่งแวดล้อมด้วย ฟังพาธรรมชาติด้วย” การงดใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมีจึงเป็นประเด็นสำคัญของการทำการเกษตรยั่งยืน ในทรรศนะของนายสมทรง

นายสมทรง ให้ข้อมูลว่า มีการศึกษาเรียนรู้เรื่องของตัวห้ำ ตัวเบียน การใช้แมลงปราบแมลงในสวนส้มโอจากนักวิชาการ 2 ท่าน คือ ดร.เทวินทร์ กุลปิยะวัฒน์ และ ดร.วิภาดา วังศิลาบัตร จากกรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่มาทำวิจัยเรื่องแมงมุมในสวนส้มโอนี้

"ผลการวิจัยเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างมาก เพราะว่าเราไม่ต้องใช้เคมีเลย เราก็อยู่ได้แล้วครับ...แมงมุมนี้มันหากินทั้งกลางวัน กลางคืน ทำรังอยู่ตามต้นส้มโอ และอยู่ตามพื้นดิน แมงมุมช่วยเราได้มากครับ โดยเฉพาะอาหารของเขาคือ ไรแดง แล้วก็ไข่ของหนอนชอนใบ" ซึ่งไรแดงและหนอนชอนใบนี้เป็นศัตรูสำคัญของต้นส้มโอ หากใช้สารเคมีเพียงเล็กน้อย แมงมุมก็จะตาย การคิดใช้สารเคมีจึงได้รับประโยชน์มหาศาลจากแมงมุม

ในช่วงปี พ.ศ. 2520-2527 ที่ใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมีในสวนส้มโอนั้น มีรายได้สูงมาก เพราะผลส้มโอตก และจำหน่ายได้ราคาสูง "...รายได้สูงมากเลยครับ แต่ว่าต้นทุนก็สูงด้วยเหมือนกัน เมื่อเราหักกลบลบหนี้แล้ว ก็เหลือไม่เท่าไรหรือครับ ที่ว่ารายได้สูงเพราะส้มโอตกมากเลยครับ แต่ต้นจะเริ่มโทรม 10 กว่าปีก็เริ่มโทรมแล้ว ในกลุ่มของผม 12 ปี ส้มโอก็เริ่มตาย ก็เพราะมันดกมาก ก็เพราะมันมีข้อเสียแบบนี้ ที่ว่ามันไม่ยั่งยืน มันดกจริงแต่ว่าต้นทุนสูงด้วย แต่ของผมน้อยครับ ผมปลูก ปี 2520 ของผมน้อยอยู่เลยครับ 30 กว่าปีแล้ว ผลผลิตดี ทำให้รู้ว่า ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ ทำให้ต้นไม่โทรม ถึงมาได้ข้อคิดภายหลังว่า ดินก็ไม่ต้องพรวน ตอนหลังเรามาใช้วิธีเลี้ยงหญ้าซะเลยครับ"

นายสมทรง ปลูกหญ้าในสวนส้มโอเพื่อให้แมลงวางไข่บนใบหญ้า และจะเริ่มตัดหญ้าในสวนส้มโอช่วงที่ส้มโอแตกใบอ่อน ทั้งนี้เพื่อให้แมลงวางไข่บนใบหญ้าแทนที่จะวางไข่บนใบอ่อนของต้นส้มโอ เพราะแมลงท้องแก่จะได้ไม่ต้องบินสูง ไข่อ่อนของแมลงเหล่านี้จึงเป็นอาหารของตัวห้ำ ตัวเบียน ซึ่งเท่ากับเป็นการรักษาความสมดุลของสภาพแวดล้อมไว้เป็นอย่างดี

นายสมทรง ปลูกต้นทองหลางซึ่งเป็นพืชตระกูลถั่ว ตามชายคลองที่นำน้ำเข้าสวนส้มโอ และร่องสวนมีหญ้าปกคลุมดินด้วย ประโยชน์ของต้นทองหลางคือ "...ในหน้าแล้งไว้พรางแดด เปรียบเสมือนไม้พี่เลี้ยง ฤดูฝนก็ตัดแต่งกิ่ง เอาไปแช่น้ำ ถึงปีที่เกิดน้ำแห้งแล้วสาดเลนขึ้นมา โดยเฉพาะผลผลิตที่ออกมารสชาติดี จากผู้บริโภคนับเป็นผู้ตัดสินใจ เราไม่เคยเหลือเลยผลผลิต เราตั้งราคาได้ด้วย..."

ที่รากของต้นทองหลางมีกลุ่มจุลินทรีย์ที่สามารถสังเคราะห์สารประกอบที่ให้ธาตุอาหารพืชในโตรเจนจากอากาศได้ ได้แก่ ไรโซเบียม ที่อยู่ในปมรากพืชตระกูลถั่ว เมื่อใดที่กลบลงไป ในดิน ซากปมรากของต้นทองหลางจะสลายตัวแล้วปลดปล่อยไนโตรเจนและธาตุอาหารอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการเจริญเติบโตของส้มโอ ส่วนของใบทองหลางโดยเฉพาะใบแก่ นำมาทำปุ๋ย

หมักที่ช่วยปรับปรุงคุณสมบัติทางกายภาพของดิน ทำให้ดินร่วนซุย ระบายน้ำ และถ่ายเทอากาศได้ดี ช่วยให้การพืชชอบไนโปหาธาตุอาหารได้ง่าย

นายสมทรงศึกษาวิธีการทำและการใช้น้ำหมักชีวภาพจากแหล่งความรู้หลายแหล่ง เช่น คิวเซ ที่อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี และนิสิต นักศึกษา นักวิชาการ ที่เข้ามาศึกษาดูงานที่สวนแสงตะวัน

จากการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ นายสมทรงจึงเกิดแนวคิดและทดลองทำน้ำหมักชีวภาพไว้ใช้เอง นายสมทรง กล่าวว่า "กึ่ง หอย ปู ปลา เอาไปหมักในถัง 200 ลิตร หมักด้วยกากน้ำตาล ผสมกับโบกาฉิ คือได้มาจากมูลสัตว์ ส่วนผสมมีมูลสัตว์ กระจุกป็น รำละเอียด แกลบดำ ผสมกับน้ำจุลินทรีย์ที่ตัวเอง หมักไว้ 7 วัน ได้น้ำหมักชีวภาพอย่างดีเลย"

นายสมทรง ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า "นิสิตจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน เอาน้ำหมักชีวภาพไปวิจัยให้ จึงได้เรียนรู้ว่าวัสดุที่ใช้หมักเป็นตัวแปรว่า ธาตุอาหารมากน้อยแค่ไหน การเอาสัตว์ที่มีกระดองมาหมักจะได้สารไคโตซานด้วย" และเมื่อนำดินในสวนส้มโอไปตรวจในห้องปฏิบัติการ พบจุลินทรีย์ที่เป็นสารกำจัดเชื้อราที่เป็นสาเหตุของโรคพืช เช่น พบเชื้อราไตรโคเดอร์มา ที่ช่วยทำลายเชื้อราที่เป็นสาเหตุของโรครากเน่าของพืช

จีแคดนาเกลื้อ คือดินแตกกระแหง ล่อนเป็นแผ่นเล็กๆ ที่หลงเหลืออยู่ในนาเกลื้อ ภายหลังจากเก็บเกลื้อไปแล้ว นายสมทรง กล่าวว่า "เมื่อก่อนนักวิชาการก็ต่อต้านเหมือนกัน งานวิจัยเรื่องจีแคดนาเกลื้อนี้ เราได้รับรางวัลระดับชาติ ทั้งแพลงตอน ฟอสฟอรัส แคลเซียม แมกนีเซียม มีหลายอย่างมากมายในตัวเดียวกัน ซึ่งเราใช้ในช่วงปรับปรุงคุณภาพ ใช้เวลา 50-60 วัน ก่อนการเก็บเกี่ยวผลส้มโอ เห็นผลเลยว่ามันมีรสชาติดี หวาน นุ่ม ไม่กรอบแห้ง นักวิชาการยังบอกอีกว่า ความเค็มทำให้ดินเค็ม ผมเห็นคุณพ่อเอาเกลื้อใส่ส้มโอด้วยซ้ำไป ท่านบอกว่าความเค็มทำให้ส้มโอรสไม่ขม แล้วยังใช้กับผลมะพร้าวที่กันแตก พอใส่เกลื้อไป กันก็ไม่แตกและมีผลดก ผมถึงใช้จีแคดนาเกลื้อปรับปรุงรสชาติส้มโอ"

ความสำเร็จของการทำเกษตรยั่งยืนคือ มีดินอุดมสมบูรณ์และมีน้ำสะอาดอย่างเพียงพอ ในอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม มีแม่น้ำแม่กลองไหลผ่าน อยู่ห่างจากอ่าวไทยประมาณ 10 กิโลเมตร เกษตรกรทำการเกษตรแบบขกร่องสวน ไม้ผลที่มีชื่อเสียงคือ ลิ้นจี่พันธุ์ค่อม ส้มโอ ชมพู่ มะพร้าว ผักสวนครัว

นายสมทรง เน้นว่า "ที่ผมทำการเกษตร ผมเน้นไม้ผล...ผมวางแผนปลูกไม้ผลเพราะดินดี น้ำก็สะอาด น้ำขึ้นวันละ 2 ครั้ง น้ำขึ้นมาในร่องสวน ที่นี้ น้ำอุดมสมบูรณ์ครับ เมื่อน้ำขึ้นก็กักน้ำไว้ในคลอง ใช้ได้ตามต้องการ ที่นี้จะมี 366 คลอง เชื่อมต่อจากแม่น้ำแม่กลอง แล้วก็จะมีการเป็นลำประโดงเล็กๆ ต่อเข้าร่องสวนอีกเป็น 1,000 คลอง พวกเราจะดูแลคลองทุกปี คลองเล็ก ๆ ถ้าเป็น

2 เจ้าของคุณแล่วมกัน ผลัดกันลอกเลนให้น้ำไหลผ่าน ช่วยกันดูแล เพราะฉะนั้นระบบน้ำเราจึงดีมาตลอด แล้วก็จะยั่งยืน"

แม้ว่าปัจจุบันจะมีถนนตัดผ่านสวนผลไม้ แต่ชุมชนนี้มีข้อตกลงร่วมกันว่า ถนนต้องไม่ปิดคลอง ไม่กั้นทางน้ำ อย่างน้อยต้องมีท่อระบายน้ำ หากเป็นคลองใหญ่ต้องทำสะพานข้ามคลอง เพื่อให้เรือพายลอดได้

มีชุมชนที่รู้จักแบ่งปันและสนับสนุนหลักพอเพียง ตลอดจนสมาชิกในชุมชนและเกษตรกรภูมิปัญญาที่เป็นเครือข่ายร่วมมือกันก่อตั้ง "มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม" เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ปัจจุบันมหาวิทยาลัยแห่งนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ให้จัดฝึกอบรมความรู้ทางการเกษตรที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงให้แก่ผู้สนใจ จำนวน 10 รุ่น รุ่นละ 30 คน โดยจัดฝึกอบรมรุ่นละ 3 คืน 4 วัน

นายสมทรง กล่าวว่า "ที่มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม เราได้ความรู้จากท้องถิ่นที่สะสมมานาน เรารอรับเขา ให้เขามาร่วมกับเรา ช่วยถ่ายทอดความรู้ให้กับนิสิต นักศึกษา และผู้สนใจ ที่มาเรียนกับเรา ส่วนมากเราได้ "ใจ" มีคนมาเรียนกันเยอะเลยครับ เราไม่ได้เอาเงินเป็นตัวตั้ง มาช่วยกันด้วยใจ"

เนื้อหาที่ฝึกอบรม เช่น การปลูกส้มโอ ไร่สารพิษ ผักและผลไม้แช่อิ่ม การแปรรูป อาทิ บอระเพ็ด มะระจืด ลูกตำลึง ลูกส้มโอ มะละกอ การเรียนการสอนเน้นภาคทฤษฎีและฝึกปฏิบัติ นอกจากนี้ยังมีการเพาะถั่วงอกด้วยจุลินทรีย์ การทำน้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า แชมพูสระผม ทำสบู่ด้วยจุลินทรีย์ การทำน้ำส้มควันไม้ จุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมเพื่อ "เน้นเศรษฐกิจพอเพียง ให้ผู้ผ่านการฝึกอบรมสามารถอยู่รอดได้ ไม่คิดเอาเปรียบ ให้อยู่รอดก่อน แล้วมันจะรวยมาทีหลัง" นายสมทรง เน้นย้ำ

การเกษตรยั่งยืนคือ การไม่ทำลายธรรมชาติ มีการแบ่งปัน เอื้ออาทรต่อกัน การลดต้นทุนการผลิต และการคำนึงถึงสุขภาพที่ดีของผู้ผลิตและผู้บริโภค "การใส่ปุ๋ยมากมายอย่างไร ไม่สู้การใส่ใจ ต้นไม้เป็นสิ่งมีชีวิต แม้ว่าจะไม่มีวิญญาณ เราสามารถเรียนรู้จากเขาได้ ต้นไม้ก็พูดรู้เรื่องได้เหมือนกันนะครับ" นายสมทรง กล่าวในที่สุด

จุดเริ่มต้นการวางแผนชีวิต

การวางแผนชีวิตและการทำการเกษตรอย่างเป็นระบบของนายสมทรง เริ่มต้นจากการที่ได้เรียนอยู่ที่วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา นายสมทรงเล่าให้ฟังว่า

"ที่จริงตอนจบ ปกศ.สูง สมัยก่อนแทบจะไม่ได้สอบบรรจุหรือกรุ่นผม ที่จังหวัดศึกษาธิการสมัยนั้น เขาไปขอตัวเลย โดยเฉพาะที่หอพัก เขาไปติดต่อที่อาจารย์เลยว่า อ้าวใครจะไปบ้างจังหวัดนี้จังหวัดนั้น ก็อ้อตรา ๆ ไม่ต้องสอบไปได้เลย โชคดีมาก ที่แรกผมก็คุยกับเพื่อนที่จังหวัด

จันทบุรี ตั้งใจว่าผมอยากได้ที่ดิน วางแผนกับเพื่อนว่าไปอยู่ที่จันทบุรีเก็บตังค์ซื้อที่ดินทำสวนทุเรียน และก็ให้คนทางนี้ไปเที่ยววางแผนไว้แต่แรก ก็มาคิดอยู่หลายวัน ปรึกษากับแม่ๆ ก็แก่แล้ว สงสารแม่ๆ ก็บอกว่า “เอ็งจะไปทำไม (ลากน้ำเสียงยาว)” พี่ก็อยู่ที่นี้ตั้งเยอะแล้ว 6 คน แม่บอก “อย่าไปเลยๆ” แม่ก็เป็นห่วง “อยู่บ้านเรานี้แหละไม่อดตายหรอก” ก็ตามใจแม่กลับบ้านเราก็คดี แต่ก็อยากไปเสียดใจคนบ้าง แต่เขาก็สู้ให้ไปนำดู ไปใหม่ ๆ มีบ้านอยู่ด้วยที่พัทพร ก็เลยไม่ไป”

ถึงแม้เส้นทางชีวิตไม่ได้เป็นไปตามแผนที่วางไว้ แต่ก็ได้ใช้ชีวิตการทำงานเกษตรอยู่กับคุณพ่อที่บ้าน นายสมทรงได้เล่าถึงความรู้สึกเสียใจและเสียค่าที่สุดในชีวิตว่า

“ผมบวชไม่ทันคุณพ่อเสีย คิดบวช ปกศ.ต้นก็คงดี ผมก็ไม่รู้ พอพ่อมาเสียใจตอน ปี 3 ที่ยึดที่ดินครั้งหนึ่ง พ่อผมรู้พ่อผมหมดกำลังใจเลย กลัวผมจะเรียนไม่จบ อีกตั้งสองปี พ่อบอก “ออกเถอะ” พี่ๆ ก็บอกว่า “เดี๋ยวช่วย ๆ” และผมใช้ประหยัดที่สุดเลย”

นายสมทรงรับรู้ถึงความลำบากของพี่ๆ ตนเอง ถึงแม้ขณะเรียนก็ยังแบ่งเบาภาระให้กับครอบครัว ด้วยการหารายได้เสริมระหว่างเรียน ซึ่งนายสมทรงเล่าให้ฟังว่า

“ผมไปกรุงเทพฯ ผมก็ไปหาเงินด้วย ผมไม่อยู่เปล่าๆ ทำงานหาเงินไปเรื่อย รับจ้างทำนี่ทำนั่น บางทีก็ปลูกต้นไม้ รดน้ำด้วย อาจารย์อยู่มหาวิทยาลัยเขาก็ให้เงิน อาจารย์แกมีสวนด้วยไปรับจ้างอะไรอย่างนี้ อาจารย์แกมีสวนทุเรียนที่นันทบุรี ผมก็ได้ความรู้ บางทีไปช่วยทำความสะอาดบ้านแก ขอแรงนักศึกษา เพราะผมคุมอยู่ ไป 20-30 คน แกก็จ่ายตังค์ให้ กินอยู่ฟรีเลย แกรักเด็ก”

นายสมทรงได้ทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายระหว่างที่เรียนในวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

“พี่ ๆ ก็ยากจน รับจ้างขึ้นหมากขึ้นมะพร้าว น้ำตาล เขาก็แบ่งให้ แต่เราก็ไม่เบียดเบียนเขา ผมก็ใช้อย่างประหยัด ผมก็ทำเงินได้ที่โรงเรียนด้วย ผมใช้เงินไม่มากหรอก 4 ปี ผมจดเอาไว้นะ ใช้เงินไปไม่ถึง 16,000 บาท ค่ารถผมก็จะ 5 บาท 20 สตางค์ จากแม่กลองเข้ากรุงเทพฯ ทำบัญชีไว้หมดเลย เดือนหนึ่งผมใช้เงินไม่ถึง 300 บาท เพราะว่าเสียค่าข้าวหอมละ 400 กว่าบาทเท่านั้น”

นายสมทรงเป็นความภาคภูมิใจของเพื่อนๆ และนักศึกษาในสถาบันเดียวกัน ลงคะแนนเสียงให้เป็นประธานนักศึกษา

“ผมเป็นประธานตั้งแต่ ปี 1- ปี 4 พอปี 4 ได้เป็นประธานใหญ่เลย เด็กนักศึกษา ปี 1-4 เขาเป็นคนคัดเลือก พอปีสุดท้ายเป็นประธานใหญ่เลย คุมหมดเลยทั้ง 4 ชั้น”

ช่วงชีวิตครูฝึกสอน

พอช่วงฝึกงานของนายสมทรง ซึ่งเป็นที่รู้จักกันของอาจารย์ว่านายสมทรงเป็นคนขยัน และรับผิดชอบงานได้ดี จึงได้เงินเดือนฝึกสอนเพียงคนเดียว

“แล้วก็มาฝึกสอนผมได้เงินเดือนคนเดียว อาจารย์เขาขอให้ เพราะว่าผมทำงาน ผมสอนเสร็จแล้วผมกลับวิทยาลัยได้เลย ไม่ต้องอยู่ถึงเย็น ฝึกสอนครั้งแรกที่โรงเรียนนรินารถ ที่บางแค ครั้งที่ 2 โรงเรียนวัดในโรงมัธยม ที่คลองบางกอกน้อย เขาจัดให้ผมรอบเช้า สอนก็ชั่วโมงก็ว่าไป ชั่วโมงสองชั่วโมงเสร็จผมกลับได้เลยผมพิเศษ มีหนังสือของ ผอ.วิทยาลัย ขอตัวผมว่าทำงานเสร็จแล้วให้กลับไปทำงานวิทยาลัยได้เลย”

นายสมทรงรู้สึกใจชื้นขึ้นเมื่อได้เงินจากการฝึกสอนพิเศษ แบ่งเบาภาระให้กับครอบครัวเป็นอย่างมาก เป็นความภูมิใจเล็กๆ ของนายสมทรงที่สังเกตได้จากแวตาคาขณะที่เล่าให้ฟัง

“ผมได้สิทธิพิเศษกว่าเพื่อน ๆ คนอื่น จนเพื่อน ๆ รู้และก็แฉวม ผมทำงานไม่ได้ไปไหน ให้เงินเดือนด้วย ได้เดือนละ 300 ที่แรกอาจารย์เขาจะให้อยู่ที่สาธิตวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ใกล้หอพัก บังเอิญว่าอาจารย์ข้างในวิทยาลัยไม่รู้ ก็บรรจุผมไว้ที่ รร.วัดในโรง คลองบางกอกน้อย ที่จริงก็คืนะได้ความรู้ ที่นี้ประกาศชื่อไปแล้วทำไงดี อาจารย์บอก “อ้าว” อาจารย์จะไปขอร้อง ผมก็บอกว่าไม่ได้แล้วเดี๋ยวนักศึกษาเดินขบวน อาจถูกกล่าวหาได้ว่าย้ายโรงเรียนตามใจชอบไปได้อย่างไร ก็เลยเซ็นพิเศษให้ว่าสอนเสร็จแล้วก็กลับมาทำงาน แล้วก็ได้เงินเดือนด้วย ฝึกสอนไม่มีใครได้เงินเดือนนอกจากผม ได้เดือนละ 300 บาท สมัยนั้นก็ถือว่าเยอะ ข้าวแกงจานละ 6 สลึงถึงบาทหนึ่ง ผมได้ 300 ผมก็อยู่ได้ ผมโชคดี”

บวชเรียน

นายสมทรงเป็นความภาคภูมิใจให้กับครอบครัว ในขณะที่รับราชการครูก็ได้บวชเรียนตามประเพณีไทย

“บวชเรียนประมาณอายุ 26 ตอนเป็นครูแล้ว สึกมาซัก 2 ปี ก็แต่งงาน บวชที่วัดบางพลับ ได้พรรษา มีอะไรเขาก็เรียกตลอด เส้นศิครูใหญ่เขาก็ให้เลย บางครั้งนิมนต์มาอบรม มาสอนเด็กบ้าง”

คุณแม่ของนายสมทรงได้เสียชีวิตช่วงที่นายสมทรงรับราชการครูแล้ว

“คุณแม่เสียชีวิตตอนอายุ 87 ผมก็เป็นครูนานแล้ว แต่งงานแล้ว มีลูกแล้ว คุณแม่ก็เสียชีวิต คุณพ่ออายุ 77 คุณพ่อเสียชีวิตก่อน คุณพ่อก็เสียใจและเรื่องกินเหล้า ที่จริงแก็แข็งแรง แก็เครียด ผมรู้เลย “หนูพ่อไม่มีตั้งค์” ผมบอกว่าไม่เป็นไรหรอกพ่อใช้เงินไม่เยอะ พี่ๆ บอกว่า “ไม่ต้องกลัว เดี่ยวช่วย”

ปัญหา อุปสรรค และวิธีการแก้ไข

ช่วงชีวิตความเป็นครูของนายสมทรง ได้รับรู้ถึงปัญหาและอุปสรรคต่างๆ มากมาย แต่ด้วยจิตวิญญาณความเป็นครู ความเมตตาถูกศิษย์นั้นมิสูง ถึงแม้จะมีความเหนื่อยล้ากับการสอนแค่ไหน แต่ความสุขที่ได้รับคือ การได้อยู่กับต้นไม้ อยู่กับสวน อยู่กับธรรมชาติ อยู่กับสิ่งที่นายสมทรงรัก

“ที่จริงความล้ำของผมก็คือเด็ก ถ้าทำสวนผมไม่ล้ำเลย ถ้าผมเหนื่อยพอมาทำสวน แล้วเห็นลูกส้มโอเต็มต้นหมดเลย ทำให้มีกำลังใจ เงินทั้งนั้น ทำแล้วมันคุ้ม ผมไม่ล้ำเลย แต่ผมไปล้ำเรื่องเด็ก เด็กมันหลากหลาย มันไม่ได้อย่างใจเยอะ ผมก็เครียด เครียดเด็กมากๆ เลย ไม่ได้อย่างใจเรา แต่ผมก็ไม่ดี เรารู้ก็เข้าใจเด็ก เด็กก็เข้าใจว่าผมใจดี พอผมเครียด ผมมาสวนทำสวนผมก็หาย รดน้ำรดทำผมก็ลืมไปแล้ว ผมใช้ระบบแบบนี้ มาดูต้นไม้ มาจับต้นไม้ ผมก็ลืมแล้วว่าผมเครียดเรื่องอะไร คือวิธีแก้เครียดของผม ผมก็มีหลักอย่างนี้ และก็มีความสุขไปลักษณะอย่างนี้”

นอกจากที่นายสมทรงทำสวนส้มโอแล้ว ก็ยังปลูกพืชผักขายอีกด้วย ที่สำคัญเป็นผักปลอดสารพิษ นายสมทรงเล่าว่า

“ปลูกมะพร้าวอ่อน มะพร้าวห้าว ปลูกกล้วย ปลูกตาล เลี้ยงปลาธรรมชาติ ผมสาดเลนทำเองทั้งหมด ส่วนหนึ่งก็ขาย ผักก็ขาย ผักปลอดสารคนเดินมาซื้อในสวนเลย ขายได้ทุกวันๆ ละ 40-50 บาท ปัจจุบัน ไม่มี เวลาไม่พอแล้ว เมื่อก่อนมีผักหลายอย่างอยู่ในสวน เพราะว่ามีพื้นที่ว่าง เพราะผมตัดมะพร้าวออกที่มันก็ว่าง ปลูกผักปลอดสารขาย มีทั้งมะเขือ บวบทำร้าน ปลูกพริกทอง แพงแล้ว ขายคนก็เดินมาซื้อกันเป็นแถวไม่ต้องไปไหนเลย ได้ทุกวันๆ ละ 40 กว่าบาท สมัยนั้นถือว่าเยอะ”

การทำท่องเที่ยวชุมชน

ประสบการณ์เกี่ยวกับทำการท่องเที่ยวชุมชนของนายสมทรง จุดเริ่มต้นมาจากผลผลิตทางการเกษตรของกลุ่มปลูกส้มโอ นายสมทรงเล่าว่า

“ผมก็มาทำเรื่องของรวมกลุ่ม ที่นี้ผลผลิตเยอะก็มาคิดกับชุมชนว่า ตอนนั้นผมส่งให้อยู่นอกชุมชน ตั้งราคาได้แล้ว ที่นี้ผมก็คิดข้างหน้าที่ถ้าเราไม่ได้ส่งให้เขาแล้วเราต้องไปขายที่อื่น แล้วคนเขาทำกันเยอะแล้ว เต็มทั้งจังหวัดเลย เราต้องชิงแล้วว่า “เราทำอะไรไม่ต้องเอาผลผลิตไปขายที่ไหน มันก็มีอยู่ว่าเราน่าจะทำเป็น “แหล่งท่องเที่ยว” ท่องเที่ยวเชิงเกษตร ชาวบ้านก็ค้านหมดเลย พอผมทำอะไรแล้วเอาชาวบ้านเป็นตัวตั้ง เพราะมีเหตุมีผลคุยกัน ว่ามันไปได้ไม่ได้มาคุยกัน ปรึกษากัน ช่วยกันคิด ช่วยกันตัดสินใจ และช่วยกันทำ ผลประโยชน์มีเราแบ่งกัน”

สิ่งที่นายสมทรงได้นำเสนอให้กับชาวบ้าน เพราะเห็นถึงช่องทางที่จะเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกรในชุมชนเอง แต่ก็ยังมีเสียงคัดค้านจากชาวบ้าน

“ผมก็นำเสนอว่า “ทำท่องเที่ยวใหม่” ชาวบ้านบอกว่า “เป็นไปไม่ได้หรอกครุฑที่จะมาบ้านเรา” ที่เขาพูดอย่างนี้เพราะว่าเขาชินตา แต่ผมไปเห็นมาหลายที่ แต่ของเราทำสวน เป็นวิถีทำสวนที่ขายได้ ที่เขาค้านคือว่าเราไม่ใกล้ทะเล เราไม่มีน้ำตก เขาคิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวมีน้ำตก ภูเขา ทะเล ที่คนจะไปท่องเที่ยวกัน “นั่นคือธรรมชาติ” แหล่งท่องเที่ยวมีทั้งธรรมชาติ และวิถีชีวิต”

นายสมทรงพูดคุยกับชาวบ้านด้วยเหตุและผล และด้วยความเป็นครู จึงมีมุมมองและกระบวนการทัศน์ที่กว้างไกล เห็นถึงโอกาสที่ชุมชนจะได้รับ หากทำเป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีชีวิตชุมชน

“ของเราคือวิถีชีวิต วิถีชีวิตชุมชน ซึ่งเราทำอยู่แล้ว แบบเดิม ๆ มีน้ำขึ้นน้ำลง มีร่องสวนแล้วส้มโอเราเยอะเลย ขายดีด้วย มีสวนส้มโอ สวนมะพร้าว สวนลิ้นจี่ มีฐานเรียนรู้ชุมชนต่างๆ ที่เขาทำอยู่แล้ว เช่น แปรรูปพืชผักผลไม้ ตอนนั้นคนยังไม่รู้จัก เพราะทำแบบคร่ำเรื้อน ก็ขายได้เดือนละไม่กี่พันบาท ทำว่าวไทย แกะมะพร้าวขอ เผาถ่านผมก็เผาเอง ต่อมาคุณหมึกไปเผาถ่านดี ผมทูปของผมทิ้งเลย ต้องใช้ระบบอย่างนี้”

ถึงแม้ชาวบ้านอาจจะยังไม่เห็นด้วยแต่ด้วยความมุ่งมั่นและตั้งใจจริงของนายสมทรง ที่จะทำให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร จึงได้นำเสนอผลประโยชน์ที่จะได้รับหลายมิติให้กับชาวบ้านได้รับทราบ

“พอเขาคำนึงเอาเหตุผลเข้ารบกัน เราต้องเอาเหตุผลเอาผลกันต้องทะเลาะกันก่อน จะเอาหรือไม่เอา แต่ผมเต็มใจผมจะทำ ชาวบ้านยังค้านอยู่เลย ไม่มีใครเข้าร่วมกับผม ผมก็ชักแม่น้ำทั้ง 5 บอกว่าถ้าเราทำได้มันก็ตั้งรับอย่างเดียว เราก็ไม่ต้องไปที่ไหนมันก็ดี เขาก็เถียงว่า “เป็นไปได้” ผมก็บอกว่าเราไม่ได้ลงทุนอะไรเลย ไม่ยากเลย ตอนนี่ที่เราทำก็เป็นรูปธรรมอยู่แล้ว เพราะว่าเรามีสวน ผลผลิตออกมาแล้ว เราเป็นแต่เพียงโฆษณาให้คนเข้ามา ที่นี้จะทำอะไรโฆษณาได้ เราก็ต้องส่งผลงานเข้าประกวด เขาก็เลยยอมผม คนจะรู้ได้อย่างไรว่าที่นี่มีอย่างนี้ ๆ มันต้องมีสื่อ”

ในที่สุดชาวบ้านก็ตกลงและเห็นด้วยกับข้อเสนอการทำแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยเริ่มต้นที่นายสมทรงเขียน โครงการเข้าประกวดกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจังหวัดสมุทรสงคราม

“ต้องใช้สื่อ และประกวดทาง ททท. ถ้าเราได้รางวัลเขาต้องโฆษณาให้เรา ผมก็จัดการเลย “ถ้าอย่างนั้นก็แล้วแต่ครูก็แล้วกัน” ผมก็เลยเขียน โครงการส่งเข้าประกวด ที่ทำเรื่องของโฮมสเตย์ มีฐานเรียนรู้ในชุมชน ทำเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชน แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร แหล่งเรียนรู้ชุมชน แหล่งสนับสนุนท่องเที่ยวชุมชน ผมก็เขียนขอไปหมดเลย แล้วก็ได้รางวัลยอดเยี่ยม พอได้รางวัลงบประมาณสนับสนุนต่างๆ ก็ตามมาเป็นจำนวนมาก ผู้ว่าฯ ใ้ห้มาทำไฟฟ้า เพราะมีชื่อเสียง เพราะมาทำโฮมสเตย์แล้วไฟมันตก อบต.ไม่มีตังค์ ผมไปหาผู้ว่าฯ ๑ ให้เลย 2 ล้าน ภายใน 2-3 อาทิตย์เสร็จ เปลี่ยนเสาไฟทั้งหมด แรงสูง 3 เฟส แล้วก็ทำถนนให้ทั้งหมดเลย ผมขอก็ได้หมด อบต.เขามาสร้างตรงนี้ให้อีก ก็เลยดีขึ้นมา”

บ้านสวนแสงตะวันโฮมสเตย์

นายสมทรงกับบ้านสวนแสงตะวันโฮมสเตย์ ตั้งอยู่ในที่ทำการศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม ด้วยการต่อยอดจากตลาดน้ำยามเย็นในอัมพวา นายสมทรงเล่าว่า

“และผมก็มาต่อยอดโฮมสเตย์ เนื่องจากอัมพวาเขาเปิดเป็นตลาดน้ำยามเย็น เมื่อก่อนนั้นไม่ได้เปิดหยุดมา 20-30 ปี เพราะว่ามีคนทำถนนคนไม่ใช้เรือ ก็เลยอยู่แบบคนใช้รถหมด ตลาดน้ำยามเช้าก็หยุดไป ตอนหลังนายกเทศมนตรีก็ปรับเป็นตลาดน้ำยามเย็นขึ้นมา คนก็เริ่มติดตลาด และททท. ก็โฆษณาให้เรา ก็เลยมาพักกันที่นี่”

สิ่งที่นายสมทรงทำส่งผลให้ความต้องการที่จะพักโฮมสเตย์มีเพิ่มมากขึ้น ทำให้นายสมทรงได้คิดที่จะสร้างเครือข่ายโฮมสเตย์ของชาวบ้านพื้นที่ใกล้เคียงกัน

“ตอนเข้ามาเที่ยวบ้านเรา ตอนเย็นกลับไปเที่ยวที่อัมพวา เพราะเรารั้งมาก่อน ชุมชนเราเป็นชุมชนแรกที่ได้รางวัล ก็โฆษณาให้คนมาเที่ยวเพราะไม่ไกลจากกรุงเทพฯ นัก วันนั้นก็มีคนมาถามว่ามีที่พักไหม ผมได้ไอเดียอีก ผมก็เรียกชุมชนมาคุยกัน ชุมชนเขาก็ค้านอีก เขาบอกว่า “ทำไปเจ๊ง” เขาบอกว่าใครจะมาพัก ผมก็พูดถึงโฮมสเตย์ให้เขาฟัง ชาวบ้านยังไม่เข้าใจ ไม่ได้คิดดูถูกพวกเขา เขาไม่เคยรู้จักว่าโฮมสเตย์คืออะไร ผมก็เล่าให้เขาฟัง เพราะผมเรียนมา และผมก็ไปดูงานที่อื่นด้วย ผมไปดูมาหมดแล้ว สมัยที่เรียนครู เพราะไปไหนผมก็ไปได้ นักศึกษาอยู่กับผมหมด เจียร์แป็บเดียวก็ไป ไปดูกันหมดแล้วว่าเขาทำอย่างไร”

นายสมทรงมีแนวความคิดการทำโฮมสเตย์ โดยเล่าให้ชาวบ้านฟังเกี่ยวกับวิธีการทำ โดยสร้างรายได้เพิ่มจากเดิมด้วย

“ผมก็เล่าให้เขาฟังว่า เรามีบ้านเพราะลูกเรียน บ้านเขาวางเขอะ อยู่กันแค่พ่อแม่ ก็ใช้บ้านเราเป็นที่รับนักท่องเที่ยว กันเป็นห้องขึ้นมาก็ได้ พักร่วมชายคาเดียวกัน แต่เราก็เลี้ยงข้าวเขา กินกับเรา แล้วก็พาเที่ยวสวน ก็จะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น”

การทำโฮมสเตย์สำหรับชาวบ้านแล้วนั้น เห็นว่าจะจะเป็นสิ่งที่ต้องกังวลใจคือเรื่องการรับนักท่องเที่ยวที่แปลกหน้าเข้ามาอาศัยหลับนอนชั่วคราว ซึ่งนายสมทรงได้ให้เหตุผลกับชาวบ้านว่า

“เขาก็มาพักคืนก็ได้แล้วหัวเท่าไหร่ประมาณนี้ เขากลับ กลัวว่ามาพัก คนคิดคนร้ายหรือเปล่าเขาไม่รู้ คือเหตุผลชาวบ้าน เขากลับ ก็เลยบอกว่า เราก็ป้องกัน เราก็ไม่ได้นอนกับเขา ก็ให้เขานอนข้างนอก กันห้องให้เขาอยู่ กันแบบไม่ต้องใช้ดีมากนัก แบบไม่อัดก็ได้ แล้วกินข้าวด้วยกัน ลักษณะอย่างนี้”

นายสมทรงได้พูดคุยพร้อมให้เหตุผลในการทำโฮมสเตย์ ผลสุดท้ายชาวบ้านก็เห็นด้วย แต่คงยังไม่กล้าทำ จึงบอกให้นายสมทรงเป็นผู้เริ่มต้นความคิดก็ขอให้ทำก่อน

“ก็โน้มน้าวเขา พูดยจนเขาก็ทำท่าจะเชื่อ ผลที่สุดเขาบอกว่าให้ครูทำก่อน เขาก็ให้ผม ผมก็ได้โอกาสเลย บอกนั้นได้เลย ผมก็เอาห้องผมมีห้องอยู่ห้องหนึ่งห้องลูกชาย ทำห้องพิเศษให้ลูกชายอยู่ แล้วลูกชายยังไม่กลับบ้าน จบปริญญาตรีก็ไปทำงานที่อื่นแล้ว”

นายสมทรงได้โอกาสจึงจัดการทาสีห้องนอนใหม่ ชื่อเตียง ชื่อฟูก ดิคแอร์ มีเครื่องทำน้ำอุ่น โทรทัศน์ ตู้เย็นพร้อม จากนั้นก็ประกาศหน้าห้องว่ามีห้องพัก

“ผมก็คิดได้ว่าราคา 1,000 บาท 2 ท่าน พร้อมอาหารเช้า ข้าวต้ม กาแฟ ผลไม้ ต่อคืน 1,000 บาท 2 คน พอติดบ้บอาทิตย์นั้นได้เลย พอมีคนมาซื้อของเขาก็บอก “อ้าวมีที่พัก” เอาเลยๆ กับครอบครัว ถ้า 3 คน ขอเพิ่มอีก 200 เป็น 1,200 พร้อมอาหารเช้า ข้าวต้ม กาแฟ ผลไม้ตามฤดูกาล ผมได้ทุกอาทิตย์เลย บางอาทิตย์ได้ 2 คือ คีนสุกร์ คีนเสาร์ แต่ตอนนี้ยังไม่มีใครทำ”

ทำให้นายสมทรงมีรายได้จากการทำโฮมสเตย์ คอยต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาจากกรุงเทพมหานครและจังหวัดอื่นๆ

“พอผมมีรายได้เดือนหนึ่ง 4 อาทิตย์ บางอาทิตย์ได้ 2,000 บางอาทิตย์ได้ 1,000 แต่ว่าส่วนใหญ่แล้วไม่เคยต่ำกว่า 1,000 สรุปแล้วไม่เคยต่ำกว่า 5,000 ต่อ 1 เดือน พอหยุดนักขัตฤกษ์ก็ได้ อีก เพราะเขาไปเที่ยวอัมพวา กัน เพราะอัมพวาเป็นจุดขายอยู่แล้ว”

ภายหลังจากที่ได้ทดลองทำโฮมสเตย์ และเห็นผลถึงการสร้างรายได้เพิ่มในครัวเรือน จึงได้นำเรื่องราวการทำโฮมสเตย์เข้าที่ประชุมกลุ่มชาวบ้าน เพื่อเล่าเรื่องราวและนำไปสู่การรวมกลุ่มกันทำโฮมสเตย์

“ผมก็เลยนำเข้าที่ประชุมซึ่งประชุมกันอยู่แล้ว “เดือนนี้ได้ 5,000 โฮมสเตย์ห้องเดียว เอากันหรือเปล่าถ้าไม่เอาผมขายต่อ” ที่นี้ชาวบ้านเขาก็บอกว่า “ดีๆ” เขาก็เลยรวมกลุ่มกัน ก็เลยทำกันก็ 14 เจ้าของในตอนนั้น แล้วก็พากันเหมารลดูไปดูกันว่าเขามีการจัดการโฮมสเตย์อย่างไร ก็เข้าไปคุยกับประธานว่าเขาจัดการกันอย่างไร”

ภายหลังจากที่ไปศึกษาดูงานการทำโฮมสเตย์ของผู้ที่ทำแล้วประสบผลสำเร็จ นายสมทรงก็ได้ถามในที่ประชุมว่าจะยังเดินหน้าทำโฮมสเตย์อยู่หรือไม่อย่างไร สรุปชาวบ้านเห็นด้วยและตอบตกลงที่จะทำโฮมสเตย์

“ตอนแรกก็ไปได้ดี ตอนนี่ก็ออกไปหลายหลังแล้ว เนื่องจากว่ามีกฎหมายออกมาใหม่ เรื่องของโรงแรมและภาษี ภาษีโรงเรือน ภาษีรายได้ หลายๆ อย่าง คนก็เลย ออกไปหลายๆ หลังแล้ว เหลือไม่กี่หลังตอนนี้ เพราะปัญหาภาษีแต่ยังไม่อนุมัติมาเลย โรงแรม ค่าเขียนแบบเป็นหมื่น เขาเลยไม่ทำกัน กฎหมายออกมาอย่างนี้ ทำให้เป็นปัญหา”

ปัจจุบันนี้บ้านสวนแสงตะวัน โฮมสเตย์ มีการรับนักท่องเที่ยวและนักศึกษาที่มาดูงานอย่างต่อเนื่อง การจัดการโฮมสเตย์ของนายสมทรงและลูกชายเป็นไปด้วยความเรียบร้อยดี

“ปัจจุบันนี้มีนักศึกษามาดูงานและพักกันเยอะ ก็มีเป็น 10 ห้อง ก็พักได้ประมาณ 100 คนตอนนี้ ผมก็เลยขยาย เพราะว่ามีคนจองเข้ามาเยอะ เมื่อก่อนผมส่งรอบๆ หมดเลย เต็มก็ส่งต่อ เข้าพักที่ไหนกินที่นั่น แต่ว่ากลางวันกับเย็นต้องมากินส่วนรวม เพราะผมกระจายรายได้ เพราะให้ชุมชนเขามีรายได้ด้วย และมีกฎระเบียบ ไม่ส่งเสียงดัง เพราะชุมชนที่นี่เขาอนแต่หัวค่ำตั้งแต่มืด ผมก็บอกเขา แล้วตอนหลังกฎนี้ก็ยืดหยุ่น เพราะว่าเขามาขอร้องผมว่า “อาจารย์ผมทำงานมาตั้ง 5 วัน มันเหนื่อยเหลือเกิน ผมอยากดื่มอยากร้องเพลงคาราโอเกะ” ผมก็ปรึกษาลูกชายก็เลยกันห้องกระจกหมดเลยตรงนี้ ก็ติดแอร์ให้เขาห้องเล็กให้เขาร้องคาราโอเกะกัน”

ด้วยการจัดการบ้านสวนแสงตะวัน โฮมสเตย์ ที่มีกฎ ระเบียบ โดยใช้วิถีชีวิตชุมชนเป็นตัวตั้ง และมีการพัฒนาให้เข้ากับความต้องการของผู้ที่มาเข้าพักได้อย่างลงตัว

“บอกเขาว่าที่นี่เขาอนกันหัวค่ำ เขาไม่ฟังกันหรอก เขาต้องการพักผ่อนเพราะเขาตื่นแต่มืด แต่คุณร้องได้ร้องเองฟังเองก็แล้วกัน เงียบ เสียงไม่ค่อยออก ก็ยกให้เขาไป แล้วก็คิดค่าห้องค่าข้าว โมง เพราะว่าเรามีเครื่องเสียงมีแอร์ด้วย เขาก็ให้ไม่ว่าหรอก เอาชุมชนเป็นตัวตั้ง แต่เขาก็ดีก็ยอมรับ ไม่เกิน 4 ทุ่มเลิก เรามีข้อกำหนดให้ด้วย เขาพร้อมรับข้อตกลง”

ทิศทางและแนวโน้มในอนาคต

ทิศทางและแนวโน้มในอนาคตที่นายสมทรงได้วาดฝันไว้ เมื่อมองย้อนกลับไปก็คิดถึงมาจนถึงปัจจุบัน ก็ทำให้นายสมทรงเห็นภาพ “สำนึกรักบ้านเกิด” นายสมทรงกล่าวว่า

“คือมาถึงตอนนี้ผมก็พอใจส่วนหนึ่งแล้ว เพราะชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น เรียกว่าไม่มีใครบ่น พืชผลการเกษตรขายได้หมด และเด็กรุ่นหลัง ๆ ที่พ่อแม่ให้ที่ให้ทางกลับมาพัฒนา มาทำการเกษตรกันและทำได้ดีด้วย เด็กใส่ใจ รักการทำเกษตร ตรงนี้ที่ผมภูมิใจ เด็กรุ่นหลังกลับมา สำนึกรักบ้านเกิด พ่อแม่ลูกอยู่ด้วยกัน ตรงนี้ผมตั้งเป้าหมายเอาไว้ และชุมชนมีความสุขพอแล้ว มีกิน มีใช้ และมีความสุข ความสุขก็คือครอบครัว ครอบครัวพ่อแม่ลูก ลูกผมก็กลับมาที่มีความสุขแล้ว ผมเป็นห่วงลูก มีลูกจะรู้ มันไปอือหล่าจำอีกแล้วเราจะรู้หรือ ก็กลับมาตอนที่ทำโฮมสเตย์”

เป้าหมายสูงสุดที่นายสมทรงตั้งไว้คือการที่คนรุ่นหลังกลับมาพัฒนาบ้านเกิดของตนเองไม่ทิ้งถิ่น มาสานต่องานของพ่อแม่ กลับมาทำผืนแผ่นดินให้มีคุณค่าทางเศรษฐกิจชุมชน โดยเฉพาะลูกชายของนายสมทรง แสงตะวัน คือ นายทรงยศ แสงตะวัน ที่ได้กลับมาบ้านเกิด มาช่วยงานนายสมทรง มาสานต่อเจตนารมณ์ นายสมทรงเล่าด้วยสีหน้าแห่งความสุขว่า

“ต่อมาผมได้ขยายแล้วก็ให้เขาเป็นคนจัดการ แล้วเขาเป็นคอม แล้วเขาโฆษณาทางเว็บไซต์แล้วผมไม่เป็นเรื่องนี้ เขาก็ทำได้ดี แล้วเขาก็ขายส้มโอออนไลน์ขายได้ดีด้วย แล้วก็ขาย

น้ำตาลได้หมด คุณให้เขาฟังว่าห้องเดียวพอได้เป็นพันเลย พอกลับมาทำลูกบอก ว่าอยู่กับพ่อเดือนเดียวได้มากกว่าลูกเป็นปีอีก ลูกบอก”

นอกจากที่ลูกชายของนายสมทรงได้กลับมาสานต่องานแล้ว ก็ยังมีเพื่อนๆ ของลูกชาย นายสมทรงก็ได้หันกลับมาพัฒนาบ้านเกิดตนเองเช่นกัน เป็นความรู้สึกอึดอัดใจที่สัมผัสได้จาก น้ำเสียงของนายสมทรง ที่ได้บอกไว้ว่าเป้าหมายก็คือการที่ชุมชนมีความสุข ครอบครัวมีความสุข พ่อแม่ลูกอยู่ด้วยกันพร้อมหน้าพร้อมตาอย่างมีความสุข

“แล้วผมตั้งใจไว้ว่าอยากให้เด็กรุ่นหลังๆ รักบ้านเกิด รักชุมชน ภูมิใจในถิ่นกำเนิดของตนเอง คือผมก็ตั้งใจไว้แล้วครบแล้ว แล้วก็ทำได้ เพราะว่าอะไรรู้ไหม เพราะว่า เป็นเสาร์-อาทิตย์ผมก็จะให้เด็กนักเรียนมารอรับนักท่องเที่ยวที่เขามาจากรถ เป็นมัคคุเทศก์น้อยนำชม เพราะผมมีค่าเช่าจักรยานคันละ 30 บาท ผมก็แบ่งให้เด็กส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งก็เก็บไว้ซ่อม พอถึงปีพอมีรายได้เหลือ ผมก็ไปให้ทุนการศึกษาเด็กทุกปี เสร็จแล้วเด็กก็จะได้ทิปต่างหากอีก ได้เยอะ บางวันได้ 500-600 บาท เขาให้เด็กเด็กนำ ลักษณะที่เราทำ”

ด้วยความมุ่งมั่นและตั้งใจจริงในการทำศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านบางพลับ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยมีเด็กรุ่นหลังมาสานต่อ ให้สำนึกรักบ้านเกิด รักชุมชน และอยากที่จะพัฒนาชุมชนให้ยั่งยืน นายสมทรงได้เล่าให้ฟังว่า

“คุณบุญชัยเจ้าของดีแทค ซึ่งผมเคยไปบรรยายที่กรุงเทพฯ ได้มีโอกาสเล่าให้เขาฟังว่า จุดมุ่งหมายของผมอยากให้เด็กรักบ้านเกิด รักชุมชน ภูมิใจในถิ่นกำเนิด อย่างน้อยก็มีประวัติศาสตร์เป็นที่พักกองทัพมาก่อน เด็กจะได้ภูมิใจ เขาฟังเสร็จแล้วเขามาดูงานที่ผม พาเจ้าหน้าที่ของเขามาดูงานที่นี้ 2-3 เทียว มีอยู่วันหนึ่งเขาก็เซ็นเช็คให้ผม 50,000 ผมก็ได้ซื้อเก้าอี้ ซื้อโต๊ะตรงนี้ เสร็จแล้วลูกสาวเขาก็ให้เครื่องโทรศัพท์ไว้ใช้งานอีก 5 เครื่อง”

การทำงานเพื่อชุมชนและส่วนรวมอย่างนายสมทรง จะเห็นได้ว่ามีการได้รับการสนับสนุนทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชนมาโดยตลอด เมื่อถามถึงในอนาคตที่อยากจะพัฒนาต่อนั้นเป็นเช่นไร นายสมทรงก็กล่าวว่า

“ตอนนี้ก็ให้ลูกชายต่อ ยอดแล้ว รับช่วงแล้ว ผมก็เป็นที่ปรึกษาแล้วตอนนี้ ก็ให้เขาไปบรรยายด้วย เขาก็ไปแทนผมด้วย วันนี้เขาก็ไปแล้ว ผมไม่ออกแล้ว สถานที่ต่าง ๆ ก็ไปบรรยายได้ โรงแรมต่างๆ ก็เชิญไป บรรยายในสิ่งที่ผมทำ เรียนรู้แล้ว เรียนรู้หมดแล้วทุกอย่างเลย ได้หมดเลย ทำน้ำตาลมะพร้าวเขาก็ได้ ทำส้มโอได้ ทำได้หมด แล้วเขาก็ฟังผม แล้วเขาก็จดจำ ก็ไปบรรยายได้ ไปหน่วยงานนั้นหน่วยงานนี้ก็ได้หมด ไปค้างคืนตามโรงแรมด้วย ชุมชนเขาก็ชอบ แล้วคนก็ตามมากันเยอะแยะ”

นายทรงยศลูกชายนายสมทรงได้สานต่องานจากคุณพ่อได้เป็นอย่างดี ลูกไม้หล่นไม่ไกลต้น ด้วยความกล้าหาญยุคสังคมออนไลน์ทำให้นายทรงยศได้ใช้ประสบการณ์ทั้งที่ตนเองเรียนมา และสิ่งที่ตนเองทำด้วยความถนัด สร้างจุดขายประชาสัมพันธ์สวนส้มโอปลอดสารพิษ บ้านสวนแสงตะวัน โสมสเคย์ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านบางพลับ ผ่านสื่อต่างๆ

“โฆษณาไปด้วย แล้วเขาก็แจกโบรชัวร์ด้วย ไปรอดแล้ว รุ่นหลังต่อยอดได้แล้ว แล้วก็เติมเอาจะเอาอะไรก็เติมเอา ผมก็มองว่าไปได้ ไปรอดด้วย แล้วทำได้ดีด้วย ใช้ได้ เพราะอย่างน้อยเขามีประสบการณ์เรียนด้านการจัดการ ตอนนั้นเขาเรียนเรื่องของก่อสร้าง แล้วตอนหลังก็มาเบนเรื่องการจัดการชุมชน วิชาการจัดการลักษณะอย่างนี้”

นายสมทรงวางแผนชีวิต ไม่ใช่แค่เฉพาะตนเอง แต่รวมไปถึงลูกชายที่จะสามารถดูแลสวนผลไม้ที่ก่อเกิดรายได้ให้กับครอบครัว สานต่อกิจการงานของคุณพ่อ ให้แนวทางการทำสวนส้มโอที่ตนเองได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากคุณพ่อมา

“ผมก็ให้แปลง แปลงเดิมผมลงมะพร้าว ตอนนั้นก็ให้เขาทำ เวลาเราไม่ค่อยมี ลงมะพร้าวอ่อนตัดมะพร้าวอ่อนขายได้ ไม่ต้องอะไรมากตอนนี้ตกลูกแล้ว 300-400 ต้นได้แล้ว ก็สั่งเขาไว้ว่า เดี่ยวถ้าพ่อตาย มะพร้าวมันสูงมาก เขาก็ตัดออกแล้วลงส้มโอ เพราะว่าส้มโอ รากมะพร้าวมันผูกแล้ว ส้มโอชอบมาก ไม่ต้องใส่ปุ๋ยเลย เพราะว่ารากมะพร้าวมันไปเปิดดิน ดินฟู แล้วดก งามมากเลย”

ผลงานและการได้รับการยกย่องจากสังคม

ปี พ.ศ. 2514 รับโล่รางวัลความประพฤติดี จาก ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีจอมพลถนอม กิตติขจร พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์

ปี พ.ศ. 2538-2539 รับเลือกเป็นเกษตรกรดีเด่นระดับจังหวัด และระดับภาคสาขาอาชีพทำสวน

ปี พ.ศ. 2540 รับโล่ประทานรางวัลชนะเลิศการประกวดทางการเกษตรประเภทส้มโอในงานศิลปาชีพบางไทร ครั้งที่ 12 รับเลือกเป็นครอบครัวพัฒนาตัวอย่างระดับจังหวัด จากกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

ปี พ.ศ. 2541 รับโล่รางวัลชนะเลิศการประกวดสวนส้มโอ ประเภทสวนเดี่ยว จากผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรสงคราม

ปี พ.ศ. 2542 รับโล่พระราชทานรางวัลยอดเยี่ยมสวนครัวอากาศ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี รับโล่รางวัลสิ่งทอง “ผู้นำอาชีพก้าวหน้า” จากพลตรีสนั่น ขจรประศาสน์

ปี พ.ศ. 2545 รับเลือกเป็นครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 2 จากคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2548 รับโล่รางวัลคนดีศรีสมุทรสงคราม

ปี พ.ศ. 2549 รับโล่รางวัลชนะเลิศระดับภาค การประกวดผลงานชีววิถีเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน จากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย รับโล่รางวัลครอบครัวร่วมเย็นจากกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ รับคัดเลือกเป็นผู้นำชุมชนต้นแบบ และหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงดีเด่น จากกระทรวงมหาดไทย

ปี พ.ศ. 2550 รับคัดเลือกเป็นที่ปรึกษาเกษตรกรดีเด่นระดับจังหวัด, ตามรอยเท้าพ่อ

ปี พ.ศ. 2551 รับคัดเลือกเป็นศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม จากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รับปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา รับรางวัล Tourism Award 4 รางวัล

ปี พ.ศ. 2560 รับแต่งตั้งเป็นเมธีอาจารย์มหาวิทยาลัยชีวิต จากสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

2. ภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน

การจัดการปัจจัยการผลิต

ส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่เป็นพันธุ์ดั้งเดิมของจังหวัดสมุทรสงคราม ย้อนกลับไปประมาณ 60 ปีที่แล้วคนในชุมชนที่เป็นเกษตรกรไม่นิยมปลูกกัน เพราะว่าพันธุ์ดังกล่าวไม่ดก นายสมทรง แสงตะวัน เป็นลูกเกษตรกรที่มีบิดามารดาทำสวนปลูกไม้ผลแบบผสมผสาน ซึ่งได้ปลูกส้มโอไว้หลายพันธุ์ด้วยกัน จนพบว่าส้มโอพันธุ์ขาวจีบ พันธุ์ขุนนนท์ พันธุ์ขาวแป้น พันธุ์ขาวพวง ออกผลดกได้หลายร้อยลูกต่อปี แต่ส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ได้ผลผลิตไม่เกิน 25 ลูกต่อต้นต่อปี เป็นเหตุให้แต่ละบ้านไม่นิยมปลูกกัน

แต่วิธีคิดของนายสมทรง แสงตะวัน มีมุมมองทางความคิดต่างออกไป คือ ส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่มีจุดเด่นมากมาย อาทิเช่น เมล็ดไม่มี เวลาแกะเปลือกก่อนไม่ติดเนื้อ ตัวกิ่งมีลักษณะใหญ่เมื่อเก็บจากต้นมาแล้วอยู่ได้นานถึง 2 เดือน ไม่เน่าเสีย เรียกกันว่า “ส้มต้น” และมีรสชาติที่ดี ส่วนจุดด้อย คือ ผลไม่ดกเพียงอย่างเดียว

นายสมทรงคิดหาทางแก้ปัญหาถึงสาเหตุว่าผลไม่ดกเพราะอะไร ทำการคิดวิเคราะห์จนเกิดความรู้ว่าตั้งแต่สมัยบิดามารดาทำสวนส้มโอ บิดาได้สอนไว้ว่าจะต้องปลูกต้นส้มโอให้ลึก ปลูกแบบฝังรากลึกประมาณ 30 เซนติเมตร เหตุที่ปลูกแบบฝังรากลึกเพราะกลัวว่าต้นจะโค่นล้มได้ง่าย

นายสมทรงได้รับความรู้ภูมิปัญญาจากบิดาตนแล้ว ก็ได้คิดต่อไปว่าการที่ปลูกแบบฝังรากลึกเพราะพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม มีลักษณะทางภูมิศาสตร์พื้นที่ราบต่ำ มีน้ำขึ้นน้ำลง ทำให้เกิดเป็นระบ্বর่องสวน เมื่อครั้งน้ำขึ้นก็จะทำให้แฉะ ส้มโอออกผลได้ปีละหนึ่งครั้งโดยเป็นไปตามธรรมชาติ

กล่าวคือช่วงเดือนเมษายนมีอากาศแห้งแล้ง ต้นส้มโอจะเกิดการเหี่ยว มีใบเหลืองร่วง หล่น พอเข้าเดือนกรกฎาคม ถึงกันยายนต้นส้มโอก็จะออกใบอ่อน พอฝนตกรากอ่อนของต้นส้มโอ ก็ออกใบอ่อนออกตาม พอมีใบอ่อนประมาณ 3-4 ใบ ดอกก็ออกตามมา พอหลังจากนั้นอีก 8 เดือน ก็เก็บเกี่ยวผลผลิตได้

จะเห็นได้ว่าสาเหตุที่ส้มโอไม่ให้ผลดกเพราะว่า “เนาไม่มาก” พอน้ำขึ้นถึงส้มโอจะมีความงาม ประกอบกับรดน้ำใส่ปุ๋ยจะส่งผลกระทบต่อที่เรียกว่า “เฟือใบ” คือมีปริมาณใบเยอะแต่ลูกผลกลับไม่ดก เป็นที่มาของวิธีแก้ปัญหาว่า ถ้าต้องการให้ต้นส้มโอออกผลดกจะต้องให้ทั้งน้ำและปุ๋ย พอต้นส้มโอกลัวตายก็จะเกิดการสับพันธุ์ของต้นส้มโอ

เทคนิควิธีการทำให้ผลส้มโอดกด้วยการปลูกต้น โดยขุดหลุมให้มีขนาดใหญ่เข้าไป จากนั้นแบ่งดินออกเป็นสองส่วน คือ ดินชั้นบน และดินชั้นล่าง ส่วนของดินชั้นล่างจะทำการตากแดดไว้ประมาณ 2 อาทิตย์ พอดินสุกแล้วนำปุ๋ยคอกปุ๋ยหมักมาผสมคลุกเคล้าเข้าด้วยกันแล้วนำไปใส่ในหลุมให้เต็มหลุม

จากนั้นเอากิ่งตอนที่มีรากเต็มที่แล้วนำตั้งข้างบนหลุมแบบไม่ฝัง หลังจากนั้นนำดินชั้นบนกลบลงไปเป็นลักษณะแบบกระทะคว่ำหรือแบบหลังเต่า แล้วปักหลักยึดกิ่งตอนให้แน่นผูกด้วยเชือกให้แน่นเพื่อไม่ให้ต้นเอนไปมา ต่อมาก็รดน้ำไปเรื่อย ๆ

พอรากครั้งที่ 1 ออกก็จะเจอดินชั้นบนซึ่งยังไม่มีปุ๋ย ทำให้รากปรับสภาพ พอรากอ่อน ออกใบอ่อนก็จะออกตาม ซึ่งยอดของต้นส้มโอจะไม่ยาวมากนัก ดูแลด้วยการรดน้ำไปเรื่อย ๆ ซึ่งต้นส้มโอจะชอบดินลักษณะชื้น แต่ไม่ถึงขั้นแฉะ

พอออกรากชุดที่สองรากก็จะลงลึกไปเจอปุ๋ยคอกปุ๋ยหมักที่ได้ผสมเอาไว้แล้ว ผลที่ได้คือจะทำให้แตกยอดยาวออกไปเป็นเมตร จึงจำเป็นต้องทำการปักไม้ค้ำยันเพื่อไม่ให้กิ่งตก แล้วก็ทำการดูแลไปเรื่อย ๆ สังเกตว่าพอใบอ่อนแก่เมื่อไหร่ก็ให้ใส่ปุ๋ยได้ทันที “รากแก่ ใบแก่ตาม ถึงจะกินปุ๋ยได้”

แต่ถ้าหากใส่ปุ๋ยขณะยังเป็นใบอ่อนอยู่ก็จะส่งผลให้รากอ่อนตาย การใส่ปุ๋ยครั้งต่อไปจะต้องใส่รอบๆ ชายพุ่มเพราะจะทำให้รากแผ่ขยายออกไปกินปุ๋ย ใบแผ่ขยายไปถึงตรงไหนให้ใส่ปุ๋ยตรงนั้น “รอบ ๆ ชายพุ่ม” ไม่ควรใส่ปุ๋ยที่โคนต้นเพราะว่ารากจะรอกินปุ๋ยตามโคนต้นจะส่งผลให้ต้นส้มโอ “เลี้ยงไม่โต”

พอครบ 3 ปี ต้นส้มโอจะเริ่มออกดอก พอถึงช่วงนี้เป็นเรื่องที่ควบคุมง่ายมากเพราะรากไม่ลึก รากจะอยู่ใต้ดินประมาณ 30 เซนติเมตร ขนานกับพื้นดิน หากต้องการให้ออกดอกเมื่อไหร่ ต้องไม่รดน้ำ 3-4 อาทิตย์ ปล่อยให้ลำต้นเนา

เมื่อไม่รดน้ำดินชั้นบนจะแตกกระแหง รากฝอยต้นส้มโอจะขาดออกจากกัน ก็จะทำให้ เฉากมีใบเหลืองร่วงหล่นมา จากนั้นก็ทำการรดน้ำทุกวันให้เป็นลักษณะคล้ายฝนตก เป็นการ ใช้ ธรรมชาติเข้าแก้ง โดยรดน้ำตั้งแต่ยอดไปจนถึงโคนต้นส้มโอจนแฉะ

ให้รดทุกวันจนออกรากอ่อน คือ รากที่ขาดแล้วแตกใหม่ พอออกรากอ่อนใบอ่อนก็จะ ออกตามมา พอเห็นใบอ่อนซัก 3-4 ใบ ดอกก็ออกตาม อีก 8 เดือนก็เก็บเกี่ยวผลผลิตได้เลยก็จะเป็น แบบนี้ไปเรื่อยๆ ซึ่งสามารถควบคุมปัจจัยการผลิตได้

นายสมทรงได้มีวิธคิดต่อไปว่าในเดือนที่ 8 น่าจะอยู่ในช่วงเทศกาลอย่างวันขึ้นปีใหม่ ตรุษจีน สงกรานต์ ในรอบ 1 ปี ก็สามารถทำให้ออกผลได้ตามต้องการ ถ้าทำให้เก็บเกี่ยวผลผลิตได้ ตามช่วงเทศกาลก็จะทำให้เป็นที่ต้องการของตลาดสูง จึงเป็นที่มาของพันธุ์ส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ที่ทำ ได้ถึง 4 ครั้งต่อปี ทำให้เป็นที่นิยมของคนและแพร่หลายไปทั่วทั้งจังหวัด

การจัดการกระบวนการผลิต

การคัดเลือกสายพันธุ์ ส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ เกษตรกรนิยมปลูกโดยใช้กิ่งตอน หรือ การซื้อกิ่งพันธุ์จากสวนส้มโอที่ปลอดโรค หรือตอนกิ่งจากสวนของตนเองโดยเลือกต้นส้มโอที่ไม่ เป็นโรคหรือมีแมลงรบกวน

จะตอนกิ่งที่เป็นกิ่งกระโดงที่แข็งแรง หรือกิ่งแตกใหม่จากต้นแม่ การตอนกิ่งจะใช้เวลา 45 วัน กิ่งตอนก็จะออกรากมีสีเหลืองจึงตัดกิ่งตอนแล้วนำไปปลูกได้ หรือจะใส่ดินปลูกในถุงไว้ให้ แข็งแรงก่อนแล้วจึงนำไปปลูกในแปลงก็จะทำให้มีอัตราการเจริญเติบโตได้เป็นอย่างดี

การที่คัดเลือกต้นส้มโอเพื่อทำพันธุ์ควรที่จะคัดเลือกพันธุ์ที่เด่น ๆ มาทำพันธุ์ อย่างต้น ส้มโอ 5-10 ต้น จะสังเกตว่าต้นส้มโอจะต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 5 ปี ถ้าใช้ต้นอ่อน ๆ หรือต่ำกว่า 5 ปี สายพันธุ์จะไม่ดีจะทำให้กลายพันธุ์ได้และต้นส้มโอจะไม่แข็งแรง

ต่อมาสังเกตว่าต้นส้มโอต้นไหน 5 ปีไปแล้วที่ให้ผลดี รสชาติดี งอกงามดี ด้านทาน โรคและแมลงได้ดี ก็สามารถนำมาทำพันธุ์ได้ แต่ต้องเลือกกิ่งที่มีลักษณะของกิ่งที่จะทำพันธุ์ ซึ่งเป็น ความรู้และประสบการณ์ของนายสมทรงในการเลือกใช้ “กิ่งกระโดง” คือ กิ่งที่ตั้งฉากกับกิ่งใหญ่ที่ ขนานกับพื้นดิน

กิ่งกระโดงจะใช้เวลาประมาณ 1 ปี จากนั้นก็ตอนกิ่งกระโดงออกมาทำพันธุ์ ข้อดีของกิ่ง กระโดง คือ การเจริญเติบโตที่เร็ว แต่ถ้าเอาไว้ในต้นส้มโอจะทำให้แย่งอาหารเก่งและทำให้ผลไม่ ตก จึงนำมาทำพันธุ์หรือขายพันธุ์กิ่งส้มโอก็จะขายได้ดีเพราะกิ่งสวยเติบโตเร็ว

โดยปกติแล้วจะต้องตัดแต่งกิ่งให้ต้นส้มโอโปร่งแสง สามารถให้แดดส่องถึงมีลมพัด ผ่านถึงจะเป็นการดี ทำให้โรคและแมลงไม่มารบกวน แสงแดดมาถึงลำต้นได้ก็จะสู่กระบวนการ “ปรุงอาหาร” จะทำให้ต้นส้มโอสมบูรณ์ ผลผลิตที่ได้จะคอกเนื้อดีรสชาติดี

ส่งผลให้กิ่งกระโดงนำมาทำพันธุ์ขายได้ดี หากขายไม่ได้จะต้องตัดทิ้งตั้งแต่กิ่งยังเล็ก แต่ถ้าปลายกิ่งที่แก่ๆ แล้วนำมาทำพันธุ์ปลูกจะเห็นว่าออกดอกเก่ง พอแตกใบก็จะมีดอกแต่โตช้าและไม่ยาว พอปล่อยไว้ก็จะทำให้ต้นส้มโอเภา พอปล่อยเอาไว้นานจนดอกบาน จะมีมดเริ่มเข้าไปกินความหวานของดอก พอความหวานของดอกหมดมดก็กินเปลือกที่เป็นน้ำเลี้ยง แล้วต้นก็เป็นยางไหลออกมาสุดท้ายต้นส้มโอก็ตาย

หรือถ้าปล่อยไว้ 1 สัปดาห์โดยขาดการดูแลต้นส้มโอก็ตาย แต่ถ้าเป็นกิ่งกระโดงจะไม่ออกดอกแต่กิ่งจะแตกพุ่มพรวดพอ 3 ปี ถึงจะออกดอก ซึ่งเป็นความแตกต่างระหว่างกิ่งกระโดงกับปลายกิ่งที่แก่ที่จะเลือกนำมาทำพันธุ์ ซึ่งเป็นประสบการณ์มา 40 ปีที่มีต่อการคัดเลือกสายพันธุ์และตอนกิ่งพันธุ์ของนายสมทรง แสงตะวัน

การเตรียมการและการปลูก การเตรียมพื้นที่ปลูกส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ ถ้าเป็นการปลูกลงสวนใหม่ ควรปลูกกล้วยน้ำว้าหรือกล้วยไข่ก่อนปลูกส้มโอประมาณ 4-5 เดือน แล้วจึงปลูกส้มโอ เพราะจะมีไม้พื้เลี้ยงหรือไม้บังร่มป้องกันลมให้กับต้นส้มโอที่ยังเล็กอยู่ได้เป็นอย่างดี ทำให้ต้นส้มโอแข็งแรงและโตเร็ว

ถ้าเป็นร่องสวนควรขุดร่องสูงกว่าระดับน้ำปกติ 80-100 เซนติเมตร การปลูกจะต้องทำการขุดหลุมให้มีขนาดใหญ่ถึง 50 เซนติเมตร จะขุดหลุม 2 ช่วง กล่าวคือ ช่วงแรกจะเป็นดินชั้นบนลึกประมาณ 25 เซนติเมตร โดยขุดวางไว้ซีกหนึ่ง จากนั้นขุดช่วงที่สองเป็นดินชั้นล่างอีก 25 เซนติเมตร เอาไว้ซีกหนึ่ง

โดยดินชั้นล่างที่ขุดขึ้นมาจะทำการเกลี่ยดินให้โคนแสงแดดจนสุกทิ้งไว้ประมาณ 2 สัปดาห์ จนดินชั้นล่างเริ่มกลายเป็นดินเหนียวพอสมควร ต่อจากนั้นนำปุ๋ยคอกปุ๋ยหมักมาคลุกเคล้ากับดินชั้นล่างแล้วใส่ลงไปในหลุมให้เสมอกับดินชั้นบน

นำกิ่งตอนหรือกิ่งอนุบาลที่เอาถุงพลาสติกออกแล้วจับตั้งวางข้างบนหลุม แล้วนำดินชั้นบนกลบให้มีลักษณะแบบกระทะคว่ำเป็นเนิน ถ้ามีหญ้าแห้งหรือฟางแห้งนำมาปิดคลุมก็จะเป็นการดี เพราะจะรักษาความชุ่มชื้นในดินได้ หรือใช้ต้นกล้วยตัดเป็นท่อนๆ สั้นประมาณ 30 เซนติเมตร แล้วผ่าซีกปิดรอบๆ กิ่งต้นส้มโอ เพราะต้นกล้วยเป็นพืชน้ำจะคายน้ำแล้วเก็บความชื้นได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่จะช่วยให้การดูแลรดน้ำไม่ต้องบ่อยครั้งได้ ทำให้เจริญเติบโตเร็ว รากออกเร็ว

ทำการปักไม้แล้วผูกเชือกกับกิ่งส้มโอป้องกันลมพัดกิ่งโยกไปมาซึ่งอาจทำให้รากขาดได้ ระยะห่างของการปลูกต้นส้มโอควรเป็นระยะห่าง 4-5 เมตรต่อต้น และระหว่างแถว 1 ไร่ จะปลูกได้ 35 ต้น จากนั้นก็รดน้ำทุกวัน โดยดูว่าดินชุ่มน้ำแต่ไม่ถึงกับแฉะ ไปจนกว่ากิ่งส้มโอที่ปลูกใหม่เริ่มแตกใบอ่อนและต้นแข็งแรง รากเดิมเดิมแล้วจากนั้นก็ควรลดปริมาณการให้น้ำน้อยลงตามความเหมาะสม 5 วันต่อครั้งก็ได้

การดูแลรักษา ต้นส้มโอมักชอบความชื้นแต่ไม่แฉะ ซึ่งเป็นเทคนิคของนายสมทรง แสงตะวัน จากนั้นต้นส้มโอยังจะออกราก ซึ่งออกรากครั้งแรกจะเจอดินชั้นบนก็จะทำการปรับสภาพพื้นที่ก่อนเพราะดินชั้นบนยังไม่มีการปลูก พอลออกรากใบก็ออกตามมา ส่วนของยอดจะมีความยาว 1 คืบ ให้รดน้ำไปเรื่อย ๆ

ช่วงที่ออกรากอ่อนอย่ารดน้ำจนแฉะมากไป เพราะจะทำให้รากอ่อนที่ออกมาขึ้นรากจะเน่าได้ ให้รดน้ำ 2-3 วันต่อครั้งก็ได้ จากนั้นรากอ่อนจะลงลึกไปอีกก็จะเจอปุ๋ยกับดินที่คลุกเคล้าไว้ เมื่อนั้นยอดก็จะพุ่งทันทีซึ่งจะมีความยาวเป็นเมตรเลยทีเดียว ทำการค้ำยันกิ่งให้เป็นอย่างดีและรดน้ำเหมือนเดิม จนกระทั่งใบเริ่มแก่

พอใบแก่ก็เริ่มใส่ปุ๋ยบ่อยครั้ง วิธีการใส่ปุ๋ยคือใส่รอบๆ ชายพุ่มจากนั้นก็รดน้ำเหมือนเดิม หรือพรุนดินแล้วใส่ปุ๋ยก็ได้ การใส่ปุ๋ยรอบชายพุ่มเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะบางคนใส่ปุ๋ยที่โคนจนทำให้รากอกรากเป็นกระจุก ทำให้ยอดไม่แตก ฉะนั้นรากไปถึงไหนยอดก็จะไปถึงที่นั่น

การใส่ปุ๋ยหมักผสมปุ๋ยยูเรียเล็กน้อย สัดส่วนคือ ปุ๋ยหมัก 50 กิโลกรัม ต่อปุ๋ยยูเรีย 1 กิโลกรัม ทำการใส่เมื่อถึงส้มโอเริ่มแตกใบอ่อนและให้น้ำทุกครั้งที่ได้ใส่ปุ๋ยหมัก ให้น้ำทุกวัน เมื่อครบ 1 ปี ก็ด้วยน้ำว่าตผลและเก็บผลได้ ให้ตัดด้วยออกกอเว้นกอหรือต้นเว้นต้น เพราะต้นส้มโอต้องการแสงแดดมากขึ้น

ควรทำการตัดหญ้าทุกครั้งที่มีส้มโอแตกใบอ่อน เพื่อล่อแมลงให้มาวางไข่บนใบหญ้าอ่อนแทนการวางไข่บนใบอ่อนส้มโอ ก็จะมีกบ เขียด อึ่งอ่าง คางคก งู มากินแมลงเหล่านั้นซึ่งเป็นการกำจัดแมลงรบกวนไปด้วย

ในปีที่ 2 ให้ตัดต้นกล้วยออกเช่นเดียวกับปีแรก ทำการใส่ปุ๋ยหมัก 2 เดือนต่อครั้งๆ ละ 2 กิโลกรัมต่อต้นส้มโอ

ปีที่ 3 ส้มโอยังจะเริ่มออกดอกติดผล ให้ส้มโอติดผลได้ต้นละไม่เกิน 15 ผลในปีแรกที่ออกผล ใส่ปุ๋ยหมักทุก ๆ 2 เดือนต่อครั้งๆ ละ 2 กิโลกรัมต่อต้น รดน้ำทุก 7 วันต่อครั้ง และเริ่มปลูกต้นทองหลางข้างร่อง ๆ ละ 3-5 ต้น และทำการตัดหญ้าในสวนส้มโอทุกครั้งที่มีส้มโอแตกใบอ่อน

ปีที่ 4 ส้มโอเริ่มติดดอกออกผลมากขึ้นให้ต้นส้มโอติดผลได้คราวละไม่เกิน 20 ผลต่อต้น ใส่ปุ๋ยหมักทุกเดือน ๆ ละ 2 กิโลกรัมต่อต้น ตัดหญ้าทุกครั้งที่มีส้มโอแตกใบอ่อน ตัดแต่กิ่งหลังเก็บผลส้มโอพร้อมตัดฝาก่อนเก็บผล 2 สัปดาห์ ควรหยุดให้น้ำ ใส่ปุ๋ยทุก 7 วันต่อครั้ง และตัดต้นกล้วยออกให้หมด (ถ้าปลูกส้มโอเป็นไร่แบบไม่ยกร่อง ให้ปลูกต้นเพกาแทนต้นทองหลาง แถวละ 5-10 ต้น มีระยะห่าง 40 เมตร และควรปลูกกล้วยแซมระหว่างแถวส้มโอ แถวละ 5-10 กอ)

ปีที่ 5 ส้มโอเริ่มออกผลมากขึ้น ควรให้ส้มโอติดผลคราวละไม่เกิน 50 ผลต่อต้น ใส่ปุ๋ยหมักทุกเดือน ๆ ละ 3-5 กิโลกรัมต่อต้น ใส่ปุ๋ยซีแสดนากลือก่อนเก็บผล 2 เดือน ใส่ทุกเดือน ๆ ละ 2-3 กิโลกรัมต่อต้น ใส่บริเวณรอบทรงพุ่มส้มโอ ตัดหญ้าทุกครั้งที่ส้มโอแตกใบอ่อน ตัดแต่งกิ่งหรือเก็บเกี่ยวผลส้มโอพร้อมตัดกาฝากทุกครั้ง ให้น้ำทุก ๆ 7 วันต่อครั้ง ถ้าต้นส้มโอมีผลผลิตและอากาศแห้งแล้งมาก ควรให้น้ำทุก 3 วันต่อครั้งและหยุดให้น้ำวันฝนตก

การเก็บผลผลิต ถึงแม้ว่าการปลูกส้มโอนับร้อยต้น พอถึงเวลาใส่ปุ๋ยไม่ใช่ใส่พร้อมกันทุกต้นเสมอไป แต่ควรสังเกตว่าหากต้นส้มโอแตกใบอ่อนก็ไม่ควรใส่ปุ๋ย เพราะใบอ่อนของต้นส้มโอไม่ต้องการคูดซิมปุ๋ยและไม่ต้องการน้ำที่มีปริมาณมาก

หากต้นไหนมีลักษณะแตกใบแก่ก็สามารถรดน้ำและให้ปุ๋ยต่อไปได้ ประมาณ 3 ปีก็เริ่มออกดอกแล้ว ปกติในช่วงปีที่ 3 ไม่ควรเก็บดอกไว้พอเริ่มออกดอกก็เก็บดอกทิ้งไปได้เลย หากปล่อยทิ้งไว้จะไม่ได้คุณภาพ “ส้มยงสาวอยู่” ลูกส้มโอจะใหญ่จริงแต่เปลือกจะหนา เนื้อในจะน้อยไม่มีคุณภาพรวมถึงทำให้ต้นเฉาด้วย

ควรเก็บไว้ในปีที่ 4 แต่ก็ไม่ควรเก็บไว้มากนักเอาไว้แค่ 4-5 ลูก ในปีนี้ 5 เก็บเอาไว้ได้ถึง 40-50 ลูก หากต้องการทำให้ต้นส้มโอออกดอกเป็นคราว ๆ ไป ก็มาดูกันว่า 9 เดือนนี้ เดือนไหนเป็นเทศกาลอะไร จากนั้นก่อนเดือนที่ 9 ก็ใช้เทคนิคการ “แก้ง” ก่อน 1 เดือน

วิธีแก้งคือไม่รดน้ำประมาณ 3-4 อาทิตย์ เนื่องจากว่าทำการปลูกลักษณะต้นมาก พอต้นส้มโอขาดน้ำก็จะทำให้ดินแตกกระแหงทันที รากฝอยที่อยู่ข้างบนก็จะขาดและเฉาเลย ใบเหลืองร่วงหล่น “เพราะกลัวตายต้องสืบทอด” พอใบเหลืองร่วงก็รดน้ำเลย

พอรากอ่อนออกใบอ่อนก็ออกตามมาด้วย พอมีใบอ่อน 3-4 ใบ ดอกก็จะออกตามมา หลังจากนั้นก็รดน้ำให้ชื้นๆ แต่อย่าแฉะ พอดอกออกมาเป็นจำนวนมากแล้วนั้น ก็ดูว่าช่วงที่ลูกใหญ่กว่าลูกมะนาวประมาณ 2 เท่า ก็เริ่มทำการตัดทิ้งได้บ้าง

วิธีการตัดทิ้งจะดูที่ก้นกับขั้วที่ไม่ตรงกันให้ตัดทิ้งได้เลย แล้วดูว่าที่ออกมาเป็นช่อ 3-4 ลูก ดูว่าก้นกับขั้วตรงกันหรือไม่ หากตรงกันก็เอาไว้ได้ประมาณ 3 ลูก ช่อเดียวกันไว้ได้ถึง 3 ลูก ลูกจะเท่าๆ กัน ถ้าหากว่าช่อหนึ่งมี 2 ลูกและพบว่าลูกหนึ่งเล็กและอีกลูกหนึ่งใหญ่ให้ตัดลูกเล็กทิ้งได้เลย หรือผิวไม่สวยก็ตัดทิ้ง หรือก้นกับขั้วไม่ตรงกันก็ตัดทิ้ง

ลูกส้มโอที่ตัดทิ้งนั้นนายสมทรงจะนำมาแปรรูปด้วยการแช่ส้ม สังกะตูดรอบๆ ต้น ในสวนตรงยอดไม่ควรปล่อยให้เหี่ยว เพราะว่าการที่ส่งขึ้นไปหล่อเลี้ยงยอดนั้นต้องใช้พลังงานเยอะ จึงควรเอายอดไว้น้อยที่สุด และกลางต้นไม่ควรเอาไว้ แต่ปลาย ๆ กิ่ง กลาง ๆ โคนรอบๆ ต้นให้เอาไว้ได้ เพราะว่าจะส่งผลให้ลูกส้มโอมีคุณภาพดี

พอ 8 เดือนก็เก็บเกี่ยวได้แล้ว เนื่องจากการไว้ลูกไม่เกิน 80 ลูก ให้ดูต่อไปอีก 9 เดือน ช้างหน้าว่ามีเทศกาลอะไร ก็ให้ใช้ระบบ “แกลิ่ง” ก็จะทำให้มีลูกตลอด 2-3 รุ่นอยู่ด้วยกันได้ ทำให้เก็บได้ตลอดช่วงฤดูกาลที่เป็นเทศกาล ซึ่งเป็นวิธีการของนายสมทรง แสงตะวัน และเป็นที่ยอมรับของเกษตรกรและคนทั่วไป

ส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่อายุนับตั้งแต่วันที่ออกดอก และดอกเริ่มบานให้นับไป 8 เดือน ก็สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ถ้าหากมีการดูแลอย่างสม่ำเสมอ วิธีการสังเกตหรือดูว่าส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่แก่และเก็บผลได้ มีวิธีการสังเกต 3 ลักษณะคือ 1. สังเกตจากต่อมน้ำมันของผิวส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ ต่อมน้ำมันของผิวส้มโอจะห่างและสีผลมีสีเหลืองอ่อน 2. สังเกตจากการกดที่ก้นของผลส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ ใช้นิ้วหัวแม่มือกดดูจะรู้สึกนิ่ม ก็บอกได้ว่าผลส้มโอแก่จัดเก็บผลได้แล้ว เนื่องจากส้มโอแก่จัด ในของผลจะขยายออกเป็นโพรงเล็ก ๆ บริเวณก้นผลส้มโอ 3. สังเกตจากการนับอายุ ตั้งแต่ดอกส้มโอเริ่มดอกบานถึงจะเก็บเกี่ยวผลผลิตได้นั้นก็คือมีอายุ 8 เดือน

ข้อควรระวังในการเก็บผลส้มโอ คือ เกษตรกรจะไม่เก็บผลผลิตครั้งเดียวหมดต้น หรือเก็บผลในวันเดียวหมดต้น จะทำให้ต้นส้มโอขาดสมดุลการส่งน้ำและอาหารของส้มโอได้ และอาจทำให้ส้มโอเกิดอาการช็อก ต้นส้มโอก็จะเหี่ยวเฉาและตายได้ในที่สุด

เพราะฉะนั้นเวลาเก็บเกี่ยวผลส้มโอ ไม่ควรเก็บผลส้มโอครั้งเดียวหมดต้น ต้องค่อยๆ เก็บและเหลือผลส้มโอไว้บนต้นอย่างน้อย 5-10 ผล สุดท้ายจึงเก็บได้หมดต้น การเก็บส้มโอรับประทานส่วนใหญ่แล้วชาวสวนส้มโอจะเก็บไว้ 1-2 วัน จะทำให้ส้มโอมีรสชาติหวาน ที่เรียกกันว่า “เก็บให้ส้มโอลิ้มต้นเสียก่อน” เพื่อผลส้มโอจะได้สะสมอาหารได้เต็มที่ ทำให้รสชาติหวานขึ้น

การดูแลสวนส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่หลังการเก็บเกี่ยวผลผลิต ควรมีการตัดแต่งกิ่งส้มโอ ออกเสียบ้าง หรือที่ชาวสวนส้มโอเรียกกันว่า “การทำสวนคืนสภาพแข็งแรงให้กับต้นส้มโออีกครั้ง” โดยการตัดแต่งกิ่งแก่ กิ่งกระโดง กิ่งแห้งออกแล้วให้ส้มโอแตกกิ่งใหม่มาทดแทนกิ่งเก่า จะมีท่อน้ำท่ออาหารใหม่ ทำให้การส่งน้ำและอาหารเลี้ยงต้นได้เป็นอย่างดี การเจริญเติบโตของต้นส้มโอก็จะแตกใบใหม่ปรุงอาหารได้ดีขึ้น ทำให้ต้นส้มโอมีสภาพแข็งแรงสมบูรณ์ พร้อมทั้งจะออกดอกติดผลในฤดูกาลต่อไปได้อย่างดี

และควรใส่ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักทุกเดือน รดน้ำบำรุงดินทุกเดือนอย่างสม่ำเสมอ อย่าลืมที่จะตัดกิ่งที่มีกากออกและเมื่อส้มโอแตกใบอ่อนก็ควรตัดหญ้าคลุมดิน และให้หญ้าแตกใบอ่อนล่อแมลงมาวางไข่ ก็จะถูกศัตรูธรรมชาติกำจัดแมลงเหล่านั้นแทนได้ เป็นการทำสวนส้มโอแบบเข้าใจ เข้าใจ และใส่ใจสวนส้มโอแบบเกษตรธรรมชาติอย่างยั่งยืน เป็นสวนส้มโอปลอดสารพิษ แต่ไม่ปลอดสารอาหาร สร้างเศรษฐกิจให้กับชาวสวนและสร้างสุขภาพที่ดีให้กับเกษตรกรและผู้บริโภคได้อย่างแท้จริง

การจัดการผลผลิต

การตลาด สามารถกำหนดราคาขายส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุผลที่ว่า การทำสวนส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษ แต่ใช้ปุ๋ยคอกปุ๋ยหมัก ขยะที่นำไปหมักเป็นจุลินทรีย์ย่อยซากพืชซากสัตว์ ทำให้ดินมีชีวิตเวลาปลูกก็จะทำให้ผลผลิตงามตามธรรมชาติ และที่สำคัญคือ “จี๊ดแคนาเกลือ” ที่เพิ่มความหวานให้กับผลส้มโอได้เป็นอย่างดี

จี๊ดแคนาเกลือจะต้องใส่ในเดือนที่ 6 เพราะส้มโอออกดอกเก็บเกี่ยวได้ 8 เดือน เดือนที่ 6 จะทำการใส่จี๊ดแคนาเกลือ 3 กิโลกรัม ใส่ไว้รอบๆ ชายพุ่ม ภายหลังเก็บเกี่ยวจะทำให้ผลส้มโอมีเนื้อนุ่มหวานน้ำ ไม่กรอบไม่แห้งไม่เป็นข้าวสาร ซึ่งเป็นที่ยอมรับในเรื่องคุณภาพส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ของนายสมทรง แสงตะวัน

เมื่อผลผลิตทางการเกษตรมีคุณภาพเรื่องการตลาดก็จะมีคนเข้ามาติดต่อเอง นายสมทรงได้ทำให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว ก็ถือได้ว่าเป็นตลาดเช่นกัน มีการรวมกลุ่มกันโดยเน้นคุณภาพ คุณธรรม คุณประโยชน์ ทั้ง 3 ข้อนี้หากสมาชิกรับได้ก็สามารถเข้าร่วมกลุ่มได้

ซึ่งทำการรวมกลุ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 กำหนดคุณภาพก็ต้องเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ตอนอายุ 8 เดือน ถึงแม้เก็บในเดือนที่ 6-7 รสชาติจะยังไม่ดีนัก แต่มีราคาสูงเพราะเก็บก่อน ถือว่าไม่ได้คุณภาพก็จะไม่นำมาขาย

ภายในกลุ่มตั้งราคาตามลักษณะประสบการณ์ ส้มแก่แล้วคนกินติดใจเพราะมีคุณภาพมีรสชาติที่อร่อย รวมถึงขายให้กับนักท่องเที่ยวด้วย การขายผลผลิตทางการเกษตรอย่างส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่จะมีราคาสูง เพราะมั่นใจในคุณภาพการันตีด้วยมาตรฐาน GAP มีความปลอดภัยตั้งแต่กระบวนการผลิต ไปจนถึงมือผู้บริโภค

“เน้นคุณภาพในการขาย เมื่อนักท่องเที่ยวมาซื้อนายสมทรงจะทำการปอกให้ชิมฟรีก่อน หากพอใจก็ซื้อกลับไป ในกลุ่มมีคุณธรรมกล่าวคือ หากผู้บริโภคซื้อไปแล้วทานไม่ได้ยินดีรับคืน โดยไม่ต้องนำผลส้มโอมาขอแค่มาบอกว่าวันที่ซื้อส้มโอไป 5 ลูกแล้วทานไม่ได้เลย ให้เอาไปหมักทันที ซึ่งภายในกลุ่มก็จะมีคุณธรรมลักษณะเช่นว่านี้ เมื่อซื้อแล้วจะต้องได้ของที่มีคุณภาพดีหากไม่ดี ถึงแม้จะผ่านมาเป็นปีก็สามารถมาบอกกล่าวกันได้” นายสมทรงมีเหตุการณ์ว่ามีนักท่องเที่ยวมาซื้อไป 5 ลูก แต่เสีย 2 ลูก จึงทำการชดเชยให้ส้มโอไป ซึ่งเป็นจุดขายของนายสมทรงและกลุ่มสมาชิก หรือเมื่อซื้อแล้วมีเงินทอน 5-10 บาท ก็จะบอกให้ลูกค้าเลือกส้มโอไปเลยจำนวน 1 ลูก

การจัดการหรือพัฒนาความรู้ภูมิปัญญา

การแปรรูป ผลผลิตส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ นอกจากบริโภคสดได้แล้วยังสามารถนำไปแปรรูปได้ในหลายส่วน ตั้งแต่ผลอ่อนจนถึงผลแก่ ส่วนผลอ่อนของส้มโอคือ ผลส้มโอที่ติดผลดกมากๆ ชาวสวนต้องตัดทิ้ง เพื่อให้ส้มโอมีผลใหญ่ขึ้น

ชาวสวนก็เอาผลอ่อนของส้มโอไปทำส้มโอแช่อิ่มขายได้ราคาดี ตั้งแต่ผลละ 25-30 บาท แต่ต้องใช้ระยะเวลาแช่อิ่มถึง 3 เดือน และผลแก่ของส้มโอ สามารถนำส่วนต่างๆ มาแปรรูปได้หลายอย่างคือ

1. ทำเปลือกส้มโอแช่อิ่มหรือเปลือกส้มโอเชื่อมน้ำตาล ซึ่งก็ทำไม่ยาก เปลือกส้มโอมีสรรพคุณทางยา รักษาโรคได้ ทำไม่ยาก รสชาติอร่อย และสามารถจัดจำหน่ายได้

2. เปลือกส้มโอตากแห้งใช้ทำยารักษาโรคมะเร็งได้ แต่ต้องเป็นเปลือกส้มโอที่ไร้สารพิษเท่านั้น โดยนำเปลือกส้มโอที่แกะผลรับประทานแล้ว นำเปลือกส้มโอไปตากให้แห้งสนิทอย่าให้เกิดเชื้อรา ขายได้กิโลกรัมละ 300-400 บาท

3. การทำเปลือกส้มโอกวาน 3 รส หลายพื้นที่มีการปลูกส้มโอและมีการทำกันมาก โดยการนำเปลือกส้มโอที่แกะเนื้อรับประทานแล้ว โดยใช้มีดปอกผิวเปลือกส้มออก นำเปลือกส้มโอที่เหลือไปแช่น้ำปูนใส หั่นเป็นชิ้นเล็กๆ คั้นกับเกลือนำไปกวนกับน้ำตาลทรายจนเหนียวและปั้นเป็นท็อฟฟี่ 3 รส นำไปจำหน่ายได้

และ 4. การทำยากันยุงจากผิวเปลือกส้มโอ โดยการนำผิวเปลือกส้มโอไปตากแห้ง แล้วนำไปบดเป็นผง ผสมกับใบตะไคร้หอมและวัสดุปั้นเส้น นำไปตากแห้งทำยากันยุงจุดได้เป็นอย่างดี และนำจัดจำหน่ายได้เพราะมีความปลอดภัยต่อระบบสุขภาพของคน

3. การถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ เป็นปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดโยงการเรียนรู้สู่ชุมชนของนายสมทรง แสงตะวัน

ความรู้ภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ

ภูมิปัญญาดั้งเดิมของนายสมทรง แสงตะวัน นั้นเรียนจากบิดาและมารดาที่เช่าที่ทำการเกษตรปลูกส้มโอหลายพันธุ์เช่น พันธุ์ขาวจีบ ขุนนนท์ ขาวแป้น ขาวพวง แต่ละต้นให้ผลดกดี ละเอียดเป็นร้อยลูก สมัยนั้นประมาณ 60 ปีที่แล้ว ลูกละประมาณ 50 สตางค์ หรือ 1 บาทเท่านั้น แต่ก้วยเดียวชามละบาท 50 สตางค์

มีพันธุ์ข้าวใหญ่อยู่ 2 ถึง 3 ต้น แต่ละบ้านจะปลูกไม่มาก เอาไว้ข้างๆ บ้าน เอาไว้กิน เหตุผลเพราะมันไม่ดก นายสมทรงได้ถามบิดาของตนเองว่าทำไมไม่ปลูกเยอะๆ บิดาได้บอกว่ามันไม่ดก ไม่เกิน 20 ลูกต่อต้นต่อปีจบเลย

เหตุผลที่นายสมทรงได้รับรู้จากการสังเกตและศึกษาพบว่าบิดาของตนเองปลูกเล็ก ปลูกแบบฝึ่งก็จะมีใบอย่างเดียวตราบใบที่มันงามเขาเรียกว่า “เฟือใบ” ใบออกเต็มเลย เป็นคำพูดของเกษตรกร อย่างส้อมโอของนายสมทรงได้ศึกษามาว่ามันคือตระกูลเดียวกับพวกมะนาว มะนาวก็เหมือนกันถ้าไม่ให้ออกดอกก็ไม่ให้รดน้ำ กลัวตายก็ต้องสืบพันธุ์จึงเป็นลักษณะอย่างนี้

ภูมิปัญญาเมื่อก่อนนั้นบิดาของนายสมทรง เล่าให้ฟังถึงตอนเด็กว่า มีช่วงที่เกิดจันทรคราสตอนกลางคืน เกษตรกรจะออกไปตามสวนนำมิดไปตีต้นไม้ออกไปสับต้นไม้ที่มันไม่ออกดอก ไม่ติดผล นำมิดไปสับต้นไม้อย่างไหลหมด ค่าทอบ้าง เอาผ้าถุงไปนุ่งบ้าง

นายสมทรงได้ถามบิดาตนว่าเหตุใดถึงต้องทำเช่นนั้น จึงได้ความว่าเป็นความเชื่อของชาวสวน แต่แท้ที่จริงแล้วการที่นำมิดไปสับไปฟันต้นไม้เป็นสาเหตุให้ต้นไม้ออกดอก และโดยธรรมชาติของต้นไม้ต้องมีการสืบพันธุ์จึงต้องทำการออกดอกออกผลนั่นเอง

ด้วยภูมิปัญญากับการคิดต่อของนายสมทรงพบว่าไม่จำเป็นต้องทำถึงขนาดนั้น จะทำให้ลำต้นไม้เสียหายโดยเปล่าประโยชน์ เพียงแค่ไม่รดน้ำก็เฉาแล้ว พอดินมันแตกกระแหง รากฝอยก็ขาดจากกัน

นายสมทรงได้มีการถ่ายทอดเกี่ยวกับภูมิปัญญานี้ให้กับกลุ่มเกษตรกร กรณีคนต่างจังหวัดที่มาดูงานแล้วเอากิ่งตอนส้อมโอพันธุ์ข้าวใหญ่ไปปลูกตั้ง 5-6 ปีแล้วได้โทรมาเล่าว่า “อาจารย์ทำไมมีแค่ลูกสองลูก ทำไมมันไม่ออกละ” นายสมทรงได้ถามกลับไปว่าปลูกอย่างไร รดน้ำบ่อยหรือไม่ “รดน้ำทุกวันเลย ใส่ปุ๋ยด้วย ไม่เคยขาดเลย”

นายสมทรงได้วินิจฉัยว่ามีอาการเฟือใบ “อ่าวทำไมละ” นายสมทรงได้อธิบายว่าส้อมโอเขาให้รดน้ำให้เฉา ต้องตัดใจไม่รดน้ำบ้าง ต้องให้เขาเฉา กรณีอย่างมะนาวก็รูดยใบทิ้งบ้างก็ได้ถ้าอยากให้มีผลออกเร็ว ซึ่งพอใบแตกใหม่ก็มีดอกตามมา แต่ส้อมโอไม่ต้องรดน้ำไม่ต้องรดน้ำก็จะเฉา ให้ใบเหลืองบ้างเดี๋ยวก็มีดอก พอหลังจากนั้นได้ไปลองทำใหม่พบว่าออกลูกเต็มต้นเลย

วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้อมโอปลอดสารพิษ

วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาของนายสมทรง แสงตะวัน ส่วนใหญ่จะพาลงพื้นที่จริงพร้อมบรรยายหรือจัดอบรม และอีกส่วนหนึ่งผลิตปุ๋ยใช้เอง มีสูตรปุ๋ยแบบครบวงจร ซึ่งต้นทุนต่ำมาก เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

เป็นการทำเกษตรแบบยั่งยืน มุ่งเน้นที่คนดี ผู้ผลิตสุขภาพดี ผู้บริโภคคนดี และสิ่งแวดล้อมดี การตอน การปลูก สาธิต และให้ลงมือปฏิบัติจริง เนื่องจากมีหลายฐานเรียนรู้ 20 ฐานเรียนรู้ด้วยกัน นักท่องเที่ยวจะมาเรียนรู้เป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชนด้วย

มีหลายฐานเรียนรู้ให้เลือกแล้วแต่ผู้สนใจจะเรียนฐานไหน ก็จะทำการจองล่วงหน้า อย่างจองทำปุ๋ยก็จะจัดเตรียมวัสดุให้ผู้เข้ารับการอบรมทำกัน หรือจะปลูกส้มโอก็มาเรียนรู้จะอธิบาย ให้ความรู้เบื้องต้นก่อน จากนั้นถึงลงพื้นที่จริงทำการปลูกให้ดู

นายสมทรง แสงตะวัน จะอธิบายก่อนว่าผู้เข้ารับการอบรมมาจากจังหวัดไหน พื้นที่ เป็นอย่างไร มีน้ำพอเพียงไหม ด้วยเหตุผลที่ว่าส้มโอนี้ขาดน้ำไม่ได้ เพราะต้องควบคุมด้วยน้ำ หาก ขาดน้ำเนื้อจะกรอบแห้ง บางพื้นที่ก็น่าสนใจแต่พื้นที่ไม่เอื้อต่อการปลูกส้มโอ แต่ถ้าอย่างน้อยๆ มี บ่อน้ำก็สามารถนำกึ่งพันธุ์ไปปลูกได้ ปลูกได้ทุกที่เพียงแค่น้ำเข้าถึงสวนส้มโอก็เพียงพอ

นายสมทรงได้เล่าถึงกรณีภาคใต้มาดูงานแล้วอยากปลูกส้มโอ นายสมทรงมีส้มโอหลาย ร้อยกิ่งตอนเรียงไว้เต็ม กิ่งสวยๆ ผู้มาดูงานเห็นก็อยากจะนำไปปลูกเป็นหน้าที่ของนายสมทรงที่ต้อง ถามบริบทไปก่อน เพราะเกรงว่าจะเสียสตาจ์เสียเวลาปลูก ภาคใต้ฝนแปดแฉดก็จะออกลูกไม่ได้ อย่างนายสมทรง

เพราะสวนส้มโอนายสมทรงเป็นธรรมชาติสภาพภูมิศาสตร์มีความเหมาะสม ควบคุม บังคับการผลิตได้ เพราะถ้าฝนตกอย่างนั้นมันก็ได้ปีละครั้งเดียวเท่านั้น ช่วงฝนตกจะงามเรื่อยไป ช่วงฝนหมดก็ออกดอก พอแล้งเมื่อไหร่ก็ออกดอกก็จะได้ประมาณครึ่งหนึ่ง เพราะธรรมชาติเป็น เช่นนั้น ของจังหวัดสมุทรสงครามก็เหมือนกันช่วงที่ออกดอกถ้าเกิดฝนตกก็ได้น้อย ดอกจะร่วง เยอะต้องทำใจ ถ้าติดลูกแล้วก็ไม่เป็นไร ถ้าช่วงออกดอกแล้วฝนตกชุกเลยนั้น “สลัดดอกทิ้ง” ธรรมชาติจะเป็นเช่นนี้ แต่ว่าสลัดดอกทิ้งแล้วเดี๋ยวก็ออกดอกอีก

การเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้/ภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ

พฤติกรรมขณะถ่ายทอดความรู้ ของนายสมทรง แสงตะวัน เป็นการบรรยายที่สร้างแรงบันดาลใจในการทำสวนส้มโอปลอดสารพิษ มีความมุ่งมั่นและตั้งใจที่จะถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญา ที่ตนมีอยู่ให้กับผู้รับการอบรมฟัง มีการแสดงออกทางสีหน้าขณะบรรยายที่ทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึก ผ่อนคลายไม่ตึงเครียดจนเกินไป

น้ำเสียงการพูดขณะถ่ายทอดความรู้ ของนายสมทรง แสงตะวัน มีน้ำเสียงนุ่มนวล อบอุ่น โทนเสียงมีระดับชวนฟัง สร้างความตั้งใจในการรับฟังได้เป็นอย่างดี ผู้รับฟังมีความเข้าใจได้ ง่ายกับเรื่องราวที่นายสมทรงกำลังถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญา

มนุษย์สัมพันธ์ของนายสมทรง แสงตะวัน ที่มีต่อผู้เข้ารับการอบรม จะเห็นได้ชัดว่ามีความเป็นมิตร เป็นกันเอง ใจจริงใจ จริงจัง สร้างความคุ้นชินระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง มีความสุขนุ่มนวล ใจดี เต็มใจที่จะตอบข้อซักถามหรือข้อสงสัยของผู้เข้ารับการอบรมทุกคน

ดำเนินการถ่ายทอดความรู้แบบไม่หวงวิชา หากมีผู้เข้ารับการอบรมมีข้อคำถาม ข้อสงสัย จะเปิดโอกาสให้ซักถามได้ทุกเมื่อและเต็มใจที่จะตอบแบบไม่ปิดกั้นความรู้ภูมิปัญญา บอกเทคนิค ความเป็นจริงของกระบวนการทำสวนส้มโออย่างเปิดเผย

เทคนิค วิธีการสื่อสารที่เข้าใจง่ายของนายสมทรง แสงตะวัน คือ การบรรยายประวัติความเป็นมาโดยเล่าลำดับเหตุการณ์พร้อมภาพประกอบบน powerpoint ยกตัวอย่างกรณีการทำสวนส้มโอ การเปิดเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีผู้สนใจรวมถึงศิลปินดารา รายการต่างๆ มาถ่ายทำ โดยให้ผู้เข้ารับการอบรมชมคลิปวิดีโอ สร้างแรงบันดาลใจดึงดูดให้ผู้เข้ารับการอบรมไม่ทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิดตนเอง ให้กลับไปพัฒนาบ้านเกิดตนเองอย่างที่นายสมทรงได้คิดและทำอย่างเช่นทุกวันนี้

นายสมทรง แสงตะวัน มีความรู้ความสามารถ เคยเป็นครูข้าราชการบำนาญ จะสังเกตเห็นว่าหากผู้เข้ารับการอบรมคนไหนไม่สนใจก็จะคอยถามเพื่อให้เกิดความตั้งใจฟังและเข้าใจในที่สุด หากคนที่สนใจตั้งใจฟังอยู่แล้วก็จะสร้างบรรยากาศที่ดีในการบรรยายได้โดยสังเกตจากการถาม-ตอบ สอนแบบธรรมชาติฟังธรรมชาติ กล่าวคือธรรมชาติของผู้ฟังหากไม่สนใจก็จะใช้วิธีการใส่ใจกับผู้ที่ไม่สนใจมากเป็นพิเศษ

การรับการถ่ายทอดความรู้/ภูมิปัญญาของผู้เข้ารับการอบรม

พฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เข้ารับการอบรม ได้รับฟังการบรรยายจากนายสมทรง แสงตะวัน พบว่ามีความตั้งใจฟัง มีการจดบันทึก ใช้โทรศัพท์มือถือถ่ายภาพบรรยากาศโดยรอบและภาพที่ปรากฏบนหน้าจอ โปรเจคเตอร์ ให้ความสนใจกับกรณีตัวอย่างของศิลปินดาราที่มารียนรู้ดูงานการทำสวนส้มโอและการทำน้ำตาลมะพร้าว

ผู้เข้ารับการอบรมมีบทบาทในการแสดงความคิดเห็นขณะเรียนรู้ มีการซักถามข้อสงสัยเป็นระยะๆ ได้มีการลงพื้นที่ปฏิบัติจริงอย่างฐานทำน้ำตาลมะพร้าวที่มียนายสมทรงสาธิตการทำน้ำตาลมะพร้าว พร้อมเปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการอบรมได้ลงมือทำจริงทุกขั้นตอน สร้างความตื่นตัวและประทับใจได้เป็นอย่างดี สังเกตได้จากการมีส่วนร่วมของทุกคน

การติดตามผล นายสมทรง แสงตะวัน มีกลุ่มทั้งหมด 18 กลุ่ม พื้นที่ปลูก 15,000 กว่าไร่แล้ว เป็นพืชเศรษฐกิจ นายสมทรงเคยลงไปดูพื้นที่ที่น่ากิ่งซื้อจากนายสมทรงไปปลูกที่จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีผลคกแต่รสชาติเปรี้ยว ซึ่งต่างจากพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามที่มี 3 น้ำ คือ น้ำกร่อย น้ำเค็ม น้ำจืด เป็นสิ่งบ่งชี้ทางด้านภูมิศาสตร์ ถึงความเหมาะสมกับจังหวัดสมุทรสงครามปลูกแล้วรสชาติดีที่สุด

จนทำให้กลุ่มเกษตรกรของนายสมทรงได้รางวัลเกษตรกรแห่งชาติด้วย รวมทุกสายพันธุ์ก็ดีหมด น้ำเค็มอยู่อำเภอเมือง น้ำกร่อยอยู่อัมพวา อำเภอบางคนทีน้ำจืด แต่พื้นที่ชุมชนบางพลับจะรับน้ำจืดทำให้ลูกตก รวมถึงการใช้ชี้แคะนาเกลือเพิ่มความหวาน

ทำให้นายสมทรงวิเคราะห์ได้ว่ามีความแตกต่างทางสภาพภูมิศาสตร์ บริบทของแต่ละและจังหวัดแต่ละพื้นที่เพาะปลูก สวนส้มโอนายสมทรงมีน้ำมีธาตุโพแทสเซียมสูงถือเป็นสิ่งที่ดีที่เหมาะสมกับการเกษตร

นายสมทรงได้แนะนำวิธีการแก้ไขปัญหาเรื่องรสชาติด้วยการให้ใช้ชี้แคะนาเกลือมาใส่รอบๆ ซายพุ่มก่อนเก็บซักประมาณ 2 เดือน ทำให้ผู้ที่เคยมาอบรมเกิดความเชื่อและมาซื้อชี้แคะนาเกลือของนายบุญปลอด เจริญฤทธิ์ แล้วนำไปใส่รอบๆ ซายพุ่มต้นส้มโอที่จังหวัดเชียงใหม่

และไม่นานมานั้นก็ได้โทรมาแจ้งนายสมทรงว่า “อาจารย์ดีขึ้นครึ่งหนึ่ง หวานอมเปรี้ยวดีมากเลย” ทำให้เกิดการยอมรับถึงวิธีการแนะนำของนายสมทรง จะเห็นได้ว่าสภาพพื้นที่ของแต่ละจังหวัดเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ซึ่งจังหวัดสมุทรสงครามได้เปรียบ แม้แต่มะพร้าวก็ได้ผลดีเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่นๆ ส่วนหนึ่งมาจากดินที่เป็นดินปนทราย

สำหรับการถ่ายทอดความรู้ของนายสมทรง จะถ่ายทอดความรู้ให้กับกลุ่มเกษตรกรทำสวนส้มโอทั้งหมด 57 คน รวมไปถึงส่งขายผลผลิตของกลุ่มให้อีกด้วย เป็นร้อยกว่าไร่ในชุมชนนี้ที่นายสมทรงขายให้หมด โดยตั้งราคาเองทั้งหมด

แต่มาในภายหลังจะมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาถึงสวนทั้งหมด รวมไปถึงการทำเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนบางพลับสามารถขายให้กับนักท่องเที่ยว ผู้มาอบรม คุ้มค่าเป็นอย่างมากและไม่พอยขาย

การจัดการอบรมของนายสมทรง แสงตะวัน เริ่มจากการบรรยายก่อนลงพื้นที่ปฏิบัติจริง ปัจจุบันจะไม่มีแจกเอกสารอบรม โดยมุ่งเน้นให้ผู้สนใจใช้วิธีการจดบันทึกตามความสนใจด้วยตนเอง

เหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะนายสมทรงเคยแจกแผ่นพับหรือเอกสาร แต่จะวางไว้แล้วให้หยิบฟรี บางคนหยิบไปเป็นจำนวนมากทำให้เสียค่าใช้จ่ายในการถ่ายเอกสารเพิ่มขึ้น บางคนได้รับเอกสารแล้วก็นำไปทิ้งกลางถนนหรือลืมวางทิ้งไว้

จนทำให้ชาวบ้านมาแจ้งกับนายสมทรง และแนะนำให้หยุดแจกเอกสารหรือแผ่นพับแต่ให้ใช้วิธีจดบันทึกแทน เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว นายสมทรงทำเอกสารที่เป็นหลักสูตรการสอนการอบรมการทำสวนส้มโอแล้วแจกเพื่อเผยแพร่ตามโรงเรียน

ต่อมาทำขายเล่มละ 50 บาท โดยเงินที่ขายได้จะนำเข้ากลุ่มเกษตรกร ภายหลังจากอบรม จะมีผู้ที่เคยอบรมแล้วสนใจ ได้นำกิ่งตอนส้มโอไปปลูกแล้ว เมื่อเกิดปัญหาสามารถโทรสอบถามเพื่อขอคำแนะนำหรือวิธีการแก้ปัญหากับนายสมทรงได้

ผลที่ได้รับทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และจิตใจ

การทำสวนส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่โดยไม่ใช้สารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน เป็นการสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน กลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ ยุวเกษตร/ทายาทเกษตรกร และสาธารณชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชนได้เป็นอย่างดี

เป็นผลมาจากการลดต้นทุนไม่ใช้ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง แต่ใช้วิธีการกำจัดศัตรูพืชแบบเกษตรธรรมชาติ เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ไม่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของรวมทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค ผู้ที่มาเรียนรู้ดูงานสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทพื้นที่ของตนเองได้

ผลที่ได้รับจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ

กรณีของ นางสาวสถาพร ตะวันขึ้น อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 21 หมู่ 4 ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ที่ได้รับการอบรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน โดยนางสาวสถาพรมีส่วนเป็นของตนเอง มีบ้านที่อยู่ละแวกเดียวกันกับนายสมทรง ได้เล่าให้ฟังถึงการมารับการอบรมการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษ ด้วยสีหน้าและท่าทางที่มุ่งมั่นจากที่ได้สังเกตว่า

“ได้เรียนรู้การปลูกส้มโอปลอดสารพิษ ตั้งแต่ขั้นตอนแรกไปจนถึงเก็บผลส้มโอ อบรมเรื่องการใช้ดิน ใช้ปุ๋ยแควนาก็ดี ก็ดูการทำของอาจารย์สมทรง ก็ลองไปทำไปปรับใช้ในสวนตัวเอง ก็ได้ผลดี ทำตามขั้นตอนเขา ไม่ว่าจะเป็นการเตรียมพื้นที่ปลูกส้มโอ การลงมือปลูก การดูแลรักษา จนเก็บผลผลิตไปขาย เวลาสงสัยเรื่องอะไรก็มาถามกัน มาคุยกัน บ้านอยู่ใกล้กัน มารวมกลุ่มพูดคุยกัน ไม่เข้าใจตรงไหนก็จะถาม”

ทุกครั้งที่มีการประชุมกลุ่มนางสาวสถาพร จะมีส่วนร่วมในการเข้าประชุมด้วยทุกครั้ง มีบทบาทในการแสดงความคิดเห็น และข้อเสนอแนะต่อที่ประชุมกลุ่ม นอกจากการสร้างรายได้ในครัวเรือนแล้ว เป็นการรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อมด้วยการทำการเกษตรปลอดสารพิษ สภาพแวดล้อมด้านการเกษตรที่ดีส่งผลให้สุขภาพร่างกายของผู้ผลิตเองดีตามด้วย

กรณีของ นางสาวฉวีวรรณ หัตถกรรม อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 27 หมู่ 4 ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ที่ได้รับการอบรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน เล่าให้ฟังถึงความรู้ที่ได้รับจากการอบรมแล้วนำไปปฏิบัติพร้อมกับข้อคิดเห็นว่า

“ได้รับความรู้การปลูกส้มโอปลอดสารพิษ การทำปุ๋ยหมัก การรวมกลุ่มกันทำปุ๋ยหมักกับอาจารย์สมทรง นำความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติ คือ การใช้ปุ๋ย ปุ๋ยหมักเองบ้าง บางทีก็ไปรวมกลุ่มกันทำปุ๋ยหมักกับอาจารย์ แต่ตอนนี้ส้มโอตกมากช่วงนี้ จนคนเขาบอกว่าไม่กลัวหายหรือ การตัดแต่งกิ่งถ้าเราไม่ตัดแต่งกิ่งก็จะไม่ดี ให้ทรงพุ่ม โลงจะดี ช่วงนี้รดน้ำหนักหน่อย หน้าฝนตกเก็บไม่ดี ถ้ามีแดดเก็บจะดี ถ้าเก็บแล้วมาฝั่งประมาณหนึ่งอาทิตย์จะดี ส้มจะล่อน จะอร่อย ถ้าได้งบประมาณอะไรมาก็มารวมกลุ่มกันทำ อย่างเช่นการทำปุ๋ยหมัก”

นางสาวฉวีวรรณก็เป็นอีกหนึ่งสมาชิกกลุ่มการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษของนายสมทรง ได้นำความรู้จากการอบรมมาลงมือปฏิบัติในสวนของตนเอง มีส่วนร่วมในการสร้างเศรษฐกิจชุมชน การลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ด้วยการทำปุ๋ยหมักไว้ใช้เอง รักษาสภาพแวดล้อมด้านการเกษตรด้วยการทำการเกษตรปลอดสารพิษ ตามแนวทางของนายสมทรง แสงตะวัน ที่จัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ รวมถึงพื้นที่อื่นๆ ที่ให้ความสนใจ

กรณีของ นายอุดม มีคง อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 44 หมู่ 4 ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ที่ได้รับการอบรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน เล่าให้ฟังถึงความรู้ที่ได้รับจากการอบรมแล้วนำไปปฏิบัติ พร้อมกับข้อคิดเห็นว่า

“ผมได้หลายอย่าง เรียนรู้การปลูกต้นไม้ ตัด-เลียบต้นไม้ได้หมด ขี้แควนากลือเอาไปใส่ก็ได้ผลดี ผมปลูกผักในพื้นที่น้อย ปลูกถั่วฝักยาว กะหล่ำปลี คะน้า พริก กะเพราในเขตบ้านเราไม่มีคำว่ายาฉีดฆ่าแมลง เราฟังแล้วก็เอาไปทำตาม ปลูกกินเหลือก็แจกกัน”

นายอุดมเป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญการทำวุ้นจุฬา ทำให้นายสมทรงชักชวนมารวมกลุ่มถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำวุ้นจุฬา “ว่านกกี้ยากหน้อย” อยู่ในฐานเรียนรู้การทำวุ้นไทย นายอุดมทำวุ้นมาตั้งแต่อายุ 14 ปี จนปีนี้อายุ 73 แล้ว ทำให้มีรายได้จุนเจือครอบครัวมาจนถึงปัจจุบัน

กรณีของ นางชมพูหุท แยมสรवल อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 26/10 หมู่ 2 ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม เคยไปอบรมกับอาจารย์สมทรง แสงตะวัน ก็ได้รับความรู้และนำความรู้ไปปฏิบัติ ได้เล่าให้ฟังด้วยสีหน้าที่ยิ้มแฉ่งว่า

“อบรมการเพาะถั่วงอก การทำปุ๋ยหมัก การตอนกิ่ง แล้วกลับมาทดลองทำใช้ประโยชน์ อาจารย์มีเทคนิคการตอนกิ่ง เขาจะไม่มีการปิดกั้นความรู้ อาจารย์ก็ให้ทุกอย่างอยู่แล้ว บางทีไปขอนี้ ขอนั้นเขาก็ให้ทุกอย่าง เป็นคนใจเย็นมาก เขาไม่หวงวิชา มีความเมตตากับทุกคน เขามีความอดทน สั่งสมประสบการณ์ ผนวกกับความเป็นครูที่ทำงานมีการถ่ายทอดเป็น มีเทคนิคการสอนที่ค่อยเป็นค่อยไป ถ้าได้เข้าไปสัมผัสจะรู้ว่าเป็นอย่างไร”

นางชมพูนุท เป็นผู้หนึ่งที่รับรู้ความเคลื่อนไหวการจัดกระบวนการเรียนรู้ของนายสมทรง ถึงการเป็นวิทยากรที่มีความทุ่มเทใส่ใจผู้มาเรียนรู้ ถึงแม้จะมีคนตั้งใจจริงๆ เรียนรู้ 2 – 3 คน นายสมทรงก็ยังถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษให้ “สังเกตคนที่มาเรียนรู้กับอาจารย์ 100 คน เรียนรู้จริงๆ 10 คน” จะเห็นได้ว่านายสมทรงก็ยังทำหน้าที่อย่างเต็มกำลังสามารถ

กรณีของ นางเกสร ขอบประดิษฐ์ อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 52 หมู่ 8 ตำบลโรงหีบ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ได้รับการอบรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน ได้เล่าความรู้สึกหลังจากที่ได้อบรมว่า

“ได้รับความรู้เรื่องจี๊ดแคดนาเกลือ ให้ส้มโอหวาน มีข้อดีเพราะเป็นธรรมชาติ ไม่ทำให้ส้มโอเสียหาย รสชาติดี เก็บส้มโอช่วงที่แคดออกมันถึงจะหวาน การบรรยายของอาจารย์สมทรงสร้างแรงบันดาลใจ เอาความรู้มาประยุกต์ใช้ อาจารย์สมทรงมีจุดเด่นด้านการตลาด เขามีจุดขายที่ดีสร้างความสัมพันธ์ได้เก่ง เป็นเกษตรกรอินทรีย์ที่เด่นกว่าคนอื่น”

นางเกสร ผู้ที่ประกอบอาชีพทำสวน เพาะพันธุ์ไม้ ได้นำความรู้จากการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษ มาประยุกต์ใช้ในสวนของตนเองได้อย่างลงตัว เห็นถึงความสำคัญของการทำการเกษตรปลอดสารพิษ ที่จะรักษาสภาพแวดล้อมด้านการเกษตร และส่งผลกระทบต่อสุขภาพตนเอง นางเกสรมีความรู้ความสามารถในการทำระบบน้ำเข้าร่องสวนตนเองได้เป็นอย่างดี

กรณีของ นางแก้วตา จิตรแก้วดวง อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 25/1 หมู่ 4 ตำบลบางนกแขวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ได้รับการอบรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน ได้เล่าความรู้สึกหลังจากที่ได้อบรมว่า

“เขามีนวัตกรรมใหม่เขาได้จี๊ดแคดนาเกลือ ทำให้ส้มโอมีรสชาติ มีชื่อเสียงอยู่ในตอนนี้ที่บ้านปลูกมะพร้าวอยู่ไม่กี่ต้น ก็ใช้จี๊ดแคดนาเกลือ ทำให้ดอกและน้ำก็หอม อาจารย์สมทรงทำเรื่องส้มโอมานานแล้ว เขาสอนดี อยากให้เราไปทำต่อขอบคุณ”

นางแก้วตา เป็นผู้หนึ่งที่ได้ไปเรียนรู้การถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษของนายสมทรง เห็นถึงความสำคัญของการใช้จี๊ดแคดนาเกลือ การทำเกษตรปลอดสารพิษเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมด้านการเกษตร มีกระบวนการเรียนรู้สู่การลงมือปฏิบัติ

กรณีของ นายสรณพงษ์ บัวโรย อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 99/13 หมู่ 12 ตำบลลาดใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งได้มีโอกาสรับฟังการอบรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอของนายสมทรง แสงตะวัน ก็ได้เล่าให้ฟังว่า

“อาจารย์สมทรงเป็นคนขยัน ก่อนไปเป็นครูต้องขึ้นตาลก่อน ทำสวนมะพร้าว ทำสวนส้มโอ ทำมาหากินเก็บหอมรอมริบ อาจารย์สมทรงเรียนมาจากคน โน้นคนนี่แล้วมาลงมือปฏิบัติ ผมปลูกคือส้มโอเสริมราก อาจารย์สมทรงได้หลักทางด้านการปฏิบัติเยอะ”

นายสรณพงษ์ ได้มีส่วนร่วมคิดร่วมทำเรื่องจี๊ดแคนาเกลือกับนายสมทรง มีการประชุมร่วมกันอยู่บ่อยครั้ง เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันมาโดยตลอด นายสรณพงษ์ก็เป็นครูภูมิปัญญาไทยเช่นเดียวกับนายสมทรง ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนายสมทรงเรื่องภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษ การถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษ การทำเกษตรปลอดสารพิษ เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมด้านการเกษตร

กรณีของ นายโชติวิชญ์ เลือเล็ก อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 43/1 หมู่ 4 ตำบลยายแพ่ง อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งได้มีโอกาสรับฟังการอบรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน ก็ได้เล่าให้ฟังว่า

“การปลูกส้มโออาจารย์สมทรงที่ว่าเด่นได้ระดับประเทศ มาจากการคัดสายพันธุ์ที่มาตรฐาน เน้นเรื่องการดูแลดิน การทำปุ๋ยหมัก เน้นเรื่องการใช้อินทรีย์ ใช้จี๊ดแคนาเกลือ การกำจัดแมลง แกะใช้ระบบธรรมชาติ เราเรียนรู้มาด้วยกันอยู่แล้ว พอมีอะไรก็โทรปรึกษากัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน เวลาใครไปเรียนรู้ในสวนก็จะถ่ายทอดให้อย่างชัดเจน ถ่ายทอดแบบลูกทุ่ง ไม่ถ่ายทอดแบบนักวิชาการ ถ่ายทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ เพราะฉะนั้นเราต้องสอนแบบง่ายๆ แกะสอนแบบธรรมชาติพึ่งธรรมชาติ”

นายโชติวิชญ์ ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ความสามารถด้านการเกษตร การทำปุ๋ยที่โดดเด่น มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนายสมทรงอยู่บ่อยครั้ง ถึงการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษ การทำปุ๋ยหมักใช้เองเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมด้านการเกษตร เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนายโชติวิชญ์กับนายสมทรง

กรณีของ นางสาวประภา เกิดแก้ว อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 98/3 หมู่ 12 ตำบลท่าคา อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งได้มีโอกาสรับฟังการอบรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน ก็ได้เล่าให้ฟังว่า

“ได้รับความรู้เกี่ยวกับเกษตรพอเพียง ไม่ใช้สารพิษ ไม่ใช้ยาฆ่าหญ้า เป็นอินทรีย์ธรรมชาติ ทำน้ำส้มควันไม้ไล่แมลง ทำเตาเผาถ่าน แล้วก็นำความรู้มาปฏิบัติที่สวน เราต้องแยกแยะเป็นประเด็น ว่าเรานำของเขามาทำในส่วนตรงไหนให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของเรา นำมาประยุกต์ การอบรมเขาพูดดี พูดได้ใจความมาก ได้ความละเอียด เขาเป็นครูมีวิชาการ เขาก็พัฒนาหมดแล้ว”

นางสาวประภา เป็นผู้หนึ่งที่ประกอบอาชีพทำสวน และทำอาชีพนวดแผนโบราณ ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอ โดยไม่ใช้สารพิษของนายสมทรง แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในสวนตนเองได้อย่างเหมาะสม มีกระบวนการเรียนรู้การปรับปรุงดินให้ดี ทำการเกษตรปลอดสารพิษ เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมด้านการเกษตรได้อย่างลงตัว

สรุปภาพรวมของกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน

กลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ ได้รับความรู้จากการที่ได้มีโอกาสเข้าร่วมรับการอบรมฟังการบรรยายของนายสมทรง แสงตะวัน พบว่าได้เรียนรู้เรื่องการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษ ตั้งแต่ขั้นตอนแรกไปจนถึงเก็บเกี่ยวผลผลิต เรียนรู้วิธีการบำรุงดิน การทำปุ๋ยหมัก การใช้ชี้แควนากเกลือ

ได้นำความรู้ที่ได้รับจากการอบรมการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษนำไปปฏิบัติในพื้นที่เกษตรของตนเอง หรือนำไปประยุกต์ใช้ในการปลูกพืชผักผลไม้ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของตนเอง ได้ ไม่ใช้ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า ร่องน้ำในสวนมีสัตว์น้ำอาศัยอยู่ทำให้ระบบนิเวศมีความสมดุลตามธรรมชาติ มีความปลอดภัยทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค ทำตามขั้นตอนที่ได้อบรมมาตั้งแต่การคัดเลือกสายพันธุ์ การลงมือปลูก การดูแลรักษา ไปจนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิตและจัดจำหน่าย การเก็บเกี่ยวผลผลิตมักจะเก็บช่วงมีแสงแดด และไม่ควรถูกเก็บช่วงฝนตกเพราะอาจทำให้ผลผลิตเน่าเสียและเก็บได้ไม่นาน

ข้อเสนอแนะของกลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับที่มีต่อการจัดการอบรมของนายสมทรง แสงตะวัน ต้องการเห็นการพัฒนาของกลุ่ม มีการสื่อสารระหว่างกลุ่ม/เครือข่าย การสนับสนุนทั้งของภาครัฐและเอกชน ส่งเสริมการให้ความรู้ความเข้าใจให้กับผู้ที่สนใจได้มีอาชีพทำ

ยุวเกษตรกร/ทายาทเกษตรกร ได้รับความรู้จากการที่ได้มีโอกาสเข้าร่วมรับการอบรมฟังการบรรยายของนายสมทรง แสงตะวัน พบว่าได้รับความรู้เรื่องการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษ การใช้ชี้แควนากเกลือให้ผลผลิตมีรสชาติที่ดี การทำปุ๋ยหมักด้วยวิธีธรรมชาติ การตอนกิ่งพันธุ์ส้มโอ การเพาะถั่วงอก

ได้นำความรู้ที่ได้รับจากการอบรมการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษนำไปปฏิบัติเกี่ยวกับเทคนิคการตอนกิ่งส้มโอ การใช้ชี้แควนากเกลือ การเพาะถั่วงอก นำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตนเอง อย่างชี้แควนากเกลือนำไปใส่รอบโคนต้นมะพร้าว น้ำหอม ทำให้มีผลตกและน้ำก็หอมหวาน รวมถึงการสร้างข้อตกลงของกลุ่มปรับปรุงคุณภาพไม้ผลของตำบล โรงหีบกับตำบลบางพรหม เกี่ยวกับการดูแลรักษาสวนส้มโอด้วยการใช้ปุ๋ยหมัก ใช้ชี้แควนากเกลือในระยะที่พร้อมกันใส่ เพื่อให้ผลผลิตออกมาพร้อมเพรียงกันเพื่อจะได้มีอัตราการต่อรองราคากัน การใช้ชี้แควนากเกลือส่งผลดีกับ

ต้นส้มโอทำให้มีรสชาติหวานเนื้อแน่น การเก็บส้มโอควรเก็บช่วงมีแสงแดด หากเก็บช่วงไม่มีแสงแดดจะทำให้ส้มโอมีรสชาติเปรี้ยว

ข้อเสนอแนะของยูวเกษตร/ทายาทเกษตรกรที่มีต่อการจัดการอบรมของนายสมทรง แสงตะวัน เป็นลักษณะของการพูดความในใจที่มีต่อผู้ถ่ายทอดความรู้มากกว่า กล่าวคือการบรรยายของนายสมทรง แสงตะวัน เป็นการสร้างแรงบันดาลใจให้กับใครหลายๆ คนที่คิดอยากทำการเกษตรโดยสามารถนำความรู้ความเข้าใจที่ได้รับ ไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่เกษตรของตนเองได้ตามความเหมาะสม โดยให้พิจารณาถึงแรงงานการผลิต ความปลอดภัยในการทำเกษตร การลดต้นทุน มีจุดเด่นด้านการตลาดมีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีจนเป็นที่ยอมรับ เป็นการทำการเกษตรอินทรีย์ที่มีความโดดเด่นเป็นอย่างมาก ด้วยความมุ่งมั่นและตั้งใจในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษของนายสมทรง อยากให้ผู้ที่เข้ารับการอบรมได้ตั้งใจฟังและนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ หากสงสัยสามารถสอบถามเพื่อคลายความสงสัยกับนายสมทรงโดยตรงได้ ซึ่งไม่ปิดกั้นความรู้และเทคนิคในการทำสวนส้มโอ

สาธารณชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน ได้รับความรู้จากการเข้ารับการอบรมฟังการบรรยายของนายสมทรง แสงตะวัน พบว่าได้รับความรู้เทคนิควิธีการทำสวนส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักวิชาการกับปราชญ์ชาวบ้านด้านการทำเกษตรอินทรีย์ อย่างนายสรณพงษ์ บัวโรย และนายโชติวิชญ์ เสือเล็ก การทำสวนส้มโอต้องคำนึงถึงทิศทางลมที่จะส่งผลกระทบต่อผลผลิตทางการเกษตร จะสังเกตเห็นว่าเวลาเดินเข้าสวนส้มโอของนายสมทรง ที่มีการขุดร่องสวนตามทิศทางลมที่พัดผ่านถึง เพื่อปรับอุณหภูมิไม่ให้ร่องสวนมีความร้อนจนเกินไป หรือปลูกต้นกล้วย ต้นทองหลาง เพื่อเป็นการบังร่มให้กับต้นส้มโอ ภูมิปัญญาการสาดเลนขึ้นร่องสวนจะสาดเลนช่วงเข้าฤดูหนาวและโคยเลนในช่วงฤดูร้อน เหตุเพราะต้องการให้เลนที่โคยขึ้นบนร่องสวนแห้งเร็ว หากโคยช่วงฤดูฝนจะมีความชื้นและอากาศลงไปในพื้นที่ดินไม่ได้ ก็จะทำให้ต้นไม้เหี่ยวตายเพราะหายใจไม่ได้ การปลูกส้มโอของนายสมทรงโดดเด่นได้ระดับประเทศ เพราะมาจากการคัดเลือกสายพันธุ์ที่มาตรฐาน เมื่อได้สายพันธุ์แล้วจะมานั้นเรื่องการดูแลดิน นายสมทรงทำงานร่วมกับสถานีพัฒนาที่ดิน ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปูนที่มาใช้คือ ปูนโดโลไมท์ปรับสภาพดิน คือล้างความเป็นกรดเป็นด่างของดินให้ดีขึ้น การทำปุ๋ยที่ใช้ทั้งเศษอาหาร ไปหมักเป็นปุ๋ยและปลาเอาไปหมักกับน้ำมะพร้าวหรือน้ำเปล่าแล้วเอาถังไปตั้งไว้ในสวน พอหมักได้ที่ก็ตักไปราดไว้ที่โคนต้นไม้โดยไม่ต้องแบกไม่ต้องขน นายสมทรงขึ้นน้ำตาลมะพร้าวซึ่งเป็นภูมิปัญญา มีการดูแลเรื่องแมลง การกำจัดแมลงโดยใช้ระบบธรรมชาติ นายสมทรงจะเลี้ยงแมงมุมไว้ในสวนเพื่อเป็นกับดักแมลง เพราะแมลงจะมาในช่วงกลางวัน จะมาทำลายใบส้มโอหรือมาต่อยลูกส้มโอ เพราะส้มโอหากโดนแดดต่อยแล้วผลจะเสียทันที จะใช้ตัวห้ำตัวเบียนเป็นตัวกำจัดแมลงฆ่าแมลงอีกช่องทางหนึ่ง แมงมุม

เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สูญหายเพราะว่าแมงมุมจะทำรังวางไปบางส่วนแล้วแต่ละรังจะใหญ่มาก พอแมลงบินมาในช่วงกลางคืนก็ติดใยแมงมุม เป็นการกำจัดแบบธรรมชาติที่ดีที่สุด จนทำให้ประสบผลสำเร็จในเรื่องดังกล่าว นอกจากนั้นได้ความรู้จากการทำน้ำส้มควันไม้ที่มาจากกิ่งส้มโอ ไว้ใช้ประโยชน์ในการไล่แมลง ผิดตามใบส้มโอ ผลส้มโอลูกเล็ก ผลน้อยหน่าที่ไม่ได้มาตรฐานจะนำมาแปรรูปทำเป็นถ่านดับกลิ่นตามตู้เย็นได้เป็นอย่างดี

ได้นำความรู้ที่ได้รับจากการอบรมไปปฏิบัติ โดยประยุกต์ใช้หรือเติมเต็มในสิ่งที่ขาดหายไปในฐานะปราชญ์ชาวบ้านเหมือนกัน เรียนรู้ร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน อย่างเทคนิคการบรรยายของนายสมทรง แสงตะวัน ที่มีการถ่ายทอดความรู้อย่างชัดเจน บรรยายแบบลูกทุ่ง ไม่มุ่งเน้นไปทางนักวิชาการ โดยมีเหตุผลว่าผู้เข้ารับการอบรมบางคนไม่ได้จบในระดับสูงมา ดังนั้นต้องถ่ายทอดภูมิปัญญาที่มาจากบรรพบุรุษแบบพึ่งาย เข้าใจง่าย และสามารถนำกลับไปลงมือปฏิบัติได้ หากไม่เข้าใจก็ไม่เกิดประโยชน์กับผู้เข้ารับการอบรมนั้นๆ

ข้อเสนอแนะของสาธารณชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน ที่มีต่อการอบรมของนายสมทรง แสงตะวัน อยากให้มีผู้รับถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้รับการต่อยอดสู่นวัตกรรมต่อไปชั่วลูกชั่วหลาน มุ่งพัฒนาการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน สังคม และประเทศชาติ

การได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษของบุตรชายของนายสมทรง ฤทธิ์ของนายทรงยศ แสงตะวัน อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 9/4 หมู่ 4 ตำบลบางพรหม อำเภอ บางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม เกิดเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2520 จบการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาการจัดการ จากมหาวิทยาลัยศรีปทุม สมรสและมีธิดา 1 คน ปัจจุบันประกอบอาชีพ เกษตรกรและเป็นวิทยากรที่ศูนย์การเรียนรู้มหาวิทชาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม

นายทรงยศ เป็นบุตรชายของนายสมทรง แสงตะวัน และนางจิวล แสงตะวัน ช่วงชีวิตในวัยเด็กได้มีความผูกพันกับบิดา และสัมผัสกับชีวิตการเกษตร คือ การปลูกส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ มาตั้งแต่เยาว์วัย

ภายหลังจากเรียนจบปริญญาตรี ได้ทำธุรกิจส่วนตัว คือ ขายโทรศัพท์มือถือ เพียงเพราะตนเองต้องการหาประสบการณ์จากที่ได้ร่ำเรียนมา แต่ทำมาได้ 3 ปี ก็กลับบ้านมา นายทรงยศเล่าว่า

“ช่วงทำธุรกิจขายโทรศัพท์มือถือ คือ อยากลองทำอะไรใหม่ๆ ก็มีผลตอบรับดี แต่ว่าที่บ้านก็เรียกตัวกลับบ้านอยากให้อายุที่บ้าน มาดูแลบ้านเกี่ยวกับเรื่อง โสมสเดย์ และสวนด้วย ก็เลยหยุดธุรกิจมือถือไว้แค่นั้นแล้วก็กลับมาอยู่ที่บ้าน”

เมื่อกลับมาอยู่บ้าน ได้พูดคุยหารือกับนายสมทรง เพื่อดูแลสวนส้มโอ วางแผนพัฒนา โสมสเดย์และศูนย์เรียนรู้ นายทรงยศเล่าต่อว่า

“มาดูแลสวนส้มโอ คุณมการก่อสร้างโฮมสเตย์เมื่อปี พ.ศ. 2548 จนมาปี พ.ศ. 2549 เป็นรูปเป็นร่าง เริ่มมีโฮมสเตย์ พอเริ่มมีโฮมสเตย์ก็เริ่มมีศูนย์เรียนรู้ขึ้นมา จากฐานการทำส้มโอปลอดสาร ก็เพิ่มขึ้นมาเรื่อย ๆ ฐานการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ แล้วก็ดึงชาวบ้านที่อื่นมาร่วมกับเรา แล้วมาเปิดเป็นศูนย์เรียนรู้ จากนั้นก็กลายมาเป็นศูนย์การเรียนรู้มหาวิทาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม แล้วก็มีการช่วยมาด้วย มีทั้งนาเกลือ ป่าชายเลน มีทั้งภูมิปัญญาชาวบ้านมารวมตัวกัน ที่นี้มีการจัดประชุมทุกวันจันทร์สุดท้ายของเดือนเรื่อยมา”

ด้วยความมุ่งมั่นและตั้งใจจริงของนายทรงยศที่อยากจะดูแลสวนส้มโอปลอดสารพิษ เพราะชิมชั่ววิถีชีวิตการทำสวนส้มโอของบิดามาตั้งแต่ยังเรียน ได้เห็นได้รับรู้การปฏิบัติของบิดาตน โดยใช้ภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษจนประสบผลสำเร็จ

“ตอนที่ผมเรียน ทำงานด้วย ช่วยพ่อทำสวนส้มโอ จะไม่ใช่เคมี ใช้ชีวภาพล้วนๆ ผลตอบรับดี ส้มโอจะคอก มีผลเยอะ ไปจำหน่ายตามสถานที่ต่างๆ ตามงานต่างๆ ตามเมืองทองธานี ผมก็ไปจำหน่ายกับที่บ้านด้วย ผลตอบรับส้มโอจะดีหน่อย ได้รับการยอมรับเพราะส้มโอปลอดสาร จากนั้นก็ทำส้มโอเรื่อยมา จนได้ก้าวมาเป็นตัวแทนของสวนส้มโอ เวลาทำงานต่าง ๆ งานส้มมนาบ้างงานเชิญบ้าง ก็ได้เข้าไปแต่ละที่พูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนกัน”

นายทรงยศได้ช่วยคุณพ่อทำงานสวนส้มโอปลอดสารพิษเรื่อยมา จนอุตสาหกรรมจังหวัดรับสมัครเกี่ยวกับสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ที่นายทรงยศได้ปรึกษาคุณพ่อ แล้วนำเรื่องส้มโอปลอดสารพิษ เข้าสู่กระบวนการรับสมัคร ด้วยสวนส้มโอของนายสมทรงใช้ใช้แควนนาเกลือเพิ่มความหวานให้กับผลส้มโอ จากการทดลองทำวิจัยเกี่ยวกับการใส่แควนนาเกลือที่มีปริมาณพอเหมาะต่อพื้นที่เกษตร จึงทำให้นายทรงยศได้เรียนรู้จากการทดลองทำงานประสบผลสำเร็จ

“ทีแรกเราใส่แควนนาเกลือ ทดลองทำวิจัย ก็เปรียบเทียบกับการใส่ปุ๋ยคอก 1 ต้นต่อ 1 ลูก ผมใส่ปุ๋ยในหนึ่งร่องเต็มพื้นที่เลย ในหนึ่งร่องมีส้มโอ 5 ต้น ก็ใส่ 5 กระสอบ แต่พอเรามาลองใส่แควนนาเกลือ ใส่ด้วยการที่ยังไม่รู้ว่าจะใส่เท่าไร นึกว่าใส่แบบจั่วจั่วธรรมดาแต่พอใส่ไปแล้วพบว่าส้มโอเริ่มเฉา และตาย งานวิจัยทำให้ทราบว่าควรใส่แควนนาเกลือในปริมาณเท่าไรถึงจะส่งผลดี”

นายทรงยศทราบถึงความสำคัญของการทำงานวิจัยที่ตอบสนองต่อการทำสวนส้มโอ ที่ใช้แควนนาเกลือในการทำให้ส้มโอหวาน ลดต้นทุนการผลิต รักษาสภาพแวดล้อมได้ด้วย นายสมทรงก็ได้ให้แนวคิดว่าเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติ การทดลองเพื่อการเรียนรู้ ส่งผลให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และสามารถเผยแพร่ความรู้ไปยังเกษตรกรรายอื่น ๆ ได้อีกด้วย

“พอบอกว่าไม่เป็นไร ทำวิจัยถือว่าคุ้ม ภายหลัง 3 ปี ต้นส้มโอที่ผ่านการทดลองจากการวิจัยเริ่มตายลงเรื่อย ๆ จึงทำการตัดต้นส้มโอทั้งหมด แล้วปลูกมะพร้าวแทนจนถึงปัจจุบันนี้ สมัยนั้น

ยังไม่มีใครรู้ว่าเราเป็นสวนส้มโอต้นแบบ ในการทำวิจัยชี้แจงแคคคาเลีย เป็นการลงทุนร่วมกับนาเกลือ นาเกลือก็สนับสนุนนำชี้แจงแคคคาเลียมาให้เต็มที่ ทำให้เรียนรู้ว่า ต้นส้มโอต้องใส่ชี้แจงแคคคาเลีย 2 กิโลกรัมต่อต้น พอทำวิจัยเสร็จมีผลรับรองการวิจัย ทำให้นาเกลือได้จำหน่ายชี้แจงแคคคาเลียได้ กิโลกรัมละ 2-3 บาท จนเป็นอาชีพเขาไปแล้ว”

นายทรงยศมองว่าเป็นการช่วยกันส่งเสริมอาชีพให้กับชุมชนอีกทางหนึ่ง เป็นการพึ่งพาอาศัยกัน นำไปสู่การเผยแพร่คุณสมบัติของชี้แจงแคคคาเลียให้กับเกษตรกรและผู้ที่สนใจได้รับทราบ ไม่ใช่แค่ผู้นำชี้แจงแคคคาเลียมาใส่เฉพาะต้นส้มโอเท่านั้น แต่สามารถนำไปใส่กับไม้ผลชนิดอื่นๆ ได้ด้วย จึงคิดที่จะพัฒนาต่อยอดการทำส้มโอ

“จะต่อยอดว่าจะทำอย่างไรให้ต้นส้มโอมีรสชาติหวานตลอดทั้งปี เพราะส้มโอจะหวานอยู่ช่วงเดียวคือช่วงหน้าแล้ง ช่วงหน้าฝนกับหน้าหนาวรสชาติจะไม่หวาน ถ้าจะให้หวานต้องเก็บเกี่ยวแล้วมาฝั่หรือมาตั้งไว้ให้เหี่ยวถึงรสชาติจะดีขึ้น ตอนนี้ผมอยากจะทำตัวที่เอาชี้แจงแคคคาเลียไปใส่ แล้วส้มโอหวานทั้งปีเลย คือส้มโอชอบหน้าแล้ง แล้งแล้วส้มโอจะหวาน เมื่อใส่ชี้แจงแคคคาเลียเพิ่มความหวานแล้ว จะทำอย่างไรดีให้ใส่ชี้แจงแคคคาเลียแล้วหวานทั้งหน้าหนาวและหน้าฝน อยากทำวิจัยต่อ”

จากที่ผ่านมามีการทำสวนส้มโอของนายทรงยศที่เข้าร่วมกับคุณพ่อ ยังเป็นวิธีการเดิมอยู่ที่นำชี้แจงแคคคาเลียมาใส่ในปริมาณที่ได้มีการทำวิจัยไปแล้วนั้น หากใส่เยอะเกินไปก็ทำให้ต้นส้มโอเฉา มีปริมาณความเค็มอยู่เยอะ จึงเป็นสิ่งที่นายทรงยศคิดต่อไปว่าจะทำอย่างไรให้ส้มโอมีรสชาติหวานคงที่ตลอดฤดูกาล นายทรงยศกล่าวต่ออีกว่า

“เพราะปกติไปถามสวนอื่นเขาบอกว่าไม่มีสวนไหนหวานทุกฤดู ทุกคนจะบอกว่าฤดูนี้ออกเปรี้ยวๆ หน้อยนะ ฤดูนี้จะออกเป็นข้าวสารหน้อยนะ คือทุกคนพูดเหมือนกันหมด ทีนี้เราอยากจะทำวิจัย ทำอย่างไรดีให้ส้มโอหวานตลอด รสชาติคงเดิม ในการใส่ชี้แจงแคคคาเลียตัวนี้ลงไป หรืออาจจะมีตัวอื่นแก้ เอามูลสัตว์มาใส่แทน แก้ให้ส้มโอสามารถมีรสชาติความหวานได้คงที่ ไม่ปรับเปลี่ยนตามฤดูกาล”

นายทรงยศได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอจากบิดาของตนเอง เข้าใจถึงภูมิปัญญาและการนำมาประยุกต์ใช้ในสวนส้มโอ อย่างการแก้ปัญหาต้นส้มโออย่างไร หลอดแตกโดยใช้มีดตากแห้งแล้วนำดินโคลนมาพอกก็จะทำให้ต้นส้มโอกลับมามีสภาพดีดังเดิม รวมถึงการตัดหญ้าเพื่อให้แมลงวางไข่แทนที่จะไปวางไข่บนใบอ่อนของส้มโอ และแมงมุมที่ดักจับแมลงที่เป็นศัตรูพืชของต้นส้มโอ ทำให้ระบบนิเวศสมดุล เมื่อถามถึงสิ่งที่จะพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอ นายทรงยศได้คิดที่อยากจะทำนวัตกรรมทำ “ชาจากดอกส้มโอ” ได้เล่าให้ฟังว่า

“เพราะตอนนั้นมีการส่งผลงานนวัตกรรมสร้างสรรค์ที่ยังไม่มีใครทำมาก่อน ผมก็เลยส่งผลงานของผม เป็นตัวแทนจังหวัดสมุทรสงคราม ผมเลยส่งเรื่องการทำชาดอกส้มโอ เข้าไปแข่งกับจังหวัดอื่น ๆ ผมบอกเขาว่า ดอกส้มโอมันมีบางช่วงบางเดือนในหนึ่งปี มันจะออกมาเยอะสุด และมันก็จะร่วงหมดเลย จะเหลือไม่เยอะ แล้วก็ศึกษาวิจัยกับคุณพ่อว่า ดอกส้มโอที่จะได้ผลจริงๆ มันจะได้ผลตรงปลายกิ่ง แต่ดอกส้มโอไหนที่มันขึ้นในพุ่ม ในกลางกิ่ง กลางต้น ตรงนั้นจะร่วงหมด เราก็สามารถเอาตรงนั้นมาทำเป็นชาได้ ตัวไหนที่มันบานออกมาข้างนอก มาหาแสง ตัวนั้นเราเก็บไว้ปีแรกผมก็ลองดูไปตัดดอกส้มโอ อันไหนที่เราเว้นไว้ก็เป็นลูกจริง ๆ”

“ในหนึ่งปีมีช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ดอกส้มโอทุกสวนในพื้นที่ของจังหวัดสมุทรสงคราม จะออกเยอะมาก ออกมากก็จะ ร้อยหมด เหลือติดไม่กี่ลูก มันจะเป็นวัฏจักรของมัน เดือนกุมภาพันธ์ เราสามารถเก็บดอกส้มโอมาตากแดด หรือว่าอบเพื่อทำเป็นชาได้ ผมก็เลยทำโครงการนี้แข่งกับจังหวัดอื่นเขา แล้วก็ชนะได้ติด 1 ใน 10 จังหวัดทั่วประเทศ เข้าไปแข่งกับคนอื่น ตรงนี้น่าจะโดนใจกรรมการเพราะว่าตรงนี้ยังไม่เคยมีใครทำมาก่อน แล้วผมก็นำเสนอว่าส้มโอผมปลอดสารนะ ไม่มีเคมีด้วยนะ และมันก็มีกลิ่นหอม เวลาเก็บก็เก็บช่วงเช้าหรือช่วงเย็น เพราะช่วงนั้นมันจะมีกลิ่นหอมสุด ช่วงกลางวันอย่าไปเก็บมันจะไม่มีกลิ่นหอม”

นายทรงยศเล่าด้วยแวตาสีหน้าที่รู้สึกภูมิใจ ในสิ่งที่ตนเองได้ทำ แต่กระบวนการทำชาจากดอกส้มโอ ยังมีสิ่งที่นายทรงยศต้องเรียนรู้และศึกษาอยู่

“เก็บมาแล้วสามารถมาอบพลังงานแสงอาทิตย์หรือมาอบที่ตู้อบก็ได้ อบให้แห้งเพื่อมาทำเป็นชาได้ ตอนนี้อยู่ในช่วงศึกษาวิจัย ผมส่งไปวิจัยด้วย ตอนนี้อยู่มาได้ ๓ ปีแล้ว ผมก็ทดลองไปเรื่อย ก็ผมไปปรึกษาที่เขาทำชาใบชูลู ผมก็ถามเขาว่า ป้าอบอย่างไร เขาก็บอกว่าใช้เครื่องอบ ผมก็บอกเขาว่าจะทำชาดอกส้มโอ เขาก็บอกว่า ต้องดูด้วยนะว่าในการอบต้องมีเครื่องวัดเรื่องเข็รานั้นเป็นเข็รที่เราไม่เห็น ตัวนี้สำคัญ เพราะขนาดของป้าอบใบชูลู ยังมีเข็รเราเลย ทั้งๆ ที่เรามองไม่เห็นหรอก แต่เครื่องตัวนี้วัดได้ เราก็ต้องดูด้วยว่าดอกส้มโอมันสด เขาก็ให้ข้อคิดมา ที่นี้อยู่ในช่วงปรับปรุง”

เมื่อนายทรงยศได้ใช้วิธีไปเรียนรู้การทำชาจากดอกส้มโอจากใครต่อใคร เหมือนอย่างที่เป็นมาเคยทำช่วงเรียนรู้การทำสวนส้มโอ ก็สะท้อนให้เห็นถึงว่า “ลูกไม่หล่นไม่ไกลต้น” จากการทำชาจากดอกส้มโอนายทรงยศได้เล่าต่ออีกว่า

“ผมมีเก็บไว้ 3 ปี จะดูว่ามีเข็รเราไหม แต่ผมไม่ได้ใช้ตู้อบนะ ผมใช้อบพลังงานแสงอาทิตย์ แบบบ้านนี้แหละอบจนแห้ง อนาคตผมจะพัฒนาไปสู่กระบวนการเป็นตู้อบ ก็จะไล่ความชื้นได้หมด เราต้องศึกษาไปก่อน ถ้าทำเลย ขายเลยไม่ได้ เพราะว่าเรื่องพวกนี้มันละเอียดอ่อนเรื่องวิจัยอีกว่าพอทานแล้วมีประโยชน์อย่างไร มีโทษอย่างไร มีหลายขั้นตอน ต้องปรับปรุงอยู่”

“ตอนนี้ก็มีมหาวิทยาลัยมาทำการวิจัยเกี่ยวกับดอกส้มโอไปแล้ว ทำเป็นชาแล้ว ทำเป็นอโรมาแล้ว ทำเป็นน้ำหอมแล้ว พอผมประกวดได้แล้วก็นำดอกส้มโอดอกแดง ก็มาทำนี้สองปี ปีแรกกับปีที่สองผมก็นำเอาที่อบกับตากแดดมาเทียบกันก่อนแล้ว ทางโครงการก็ขอดอกเพื่อนำไปทำวิจัยให้ ผมก็ส่งทางไปรษณีย์ให้เขาเลย เขาก็เอาไปทำเป็นชาได้ อโรมาได้ น้ำหอมได้ โลชั่นได้ ทีนี้ขั้นตอนต่อไปเขาก็ทำเป็นอุตสาหกรรมได้เลย สนับสนุนว่าจะทำตัวไหน”

เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ทำให้นายทรงยศรู้สึกภาคภูมิใจในสิ่งที่ตนเองทำ ที่เริ่มจากการเรียนรู้ภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ การรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษจากบิดา การนำความรู้ภูมิปัญญามาประยุกต์ใช้ คิดต่อยอดภูมิปัญญา สร้างสรรค์ผลงานจากนวัตกรรมชาจากดอกส้มโอ และส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน

“ปัจจุบันนี้สวนส้มโอตอบโจทย์ให้กับคนที่รักสุขภาพ ส้มโอแต่ละรุ่นออกมาแทบจะไม่ต้องไปขายที่อื่นเลย คือสมัยก่อนเวลาจะขายทีก็แบบว่า พี่เอาไหม ก็จะมีลูกค้าประจำมารับซื้อแล้วนำไปขายต่อ ถ้าขายปลีกจะขายได้น้อย เพราะออกทั่วสมุทรสงคราม แต่ปัจจุบันนี้ไม่ต้องไปเร่หาลูกค้าแล้ว ลูกค้าเข้ามาหาเราเอง แล้วก็มีลูกค้าประจำที่เขาชอบตรงนี้ตรงที่เป็นส้มโอปลอดสารอยู่แล้ว และเป็นร้านอาหารที่เอาส้มโอเราไปปอกและจำหน่ายที่ร้านเขาอย่างนี้ ปัจจุบันนี้แทบจะไม่ต้องออกตามบuchtแล้ว เพราะสมัยก่อนเราขายไม่ทันก็ต้องไปออกตามบucht งานโอทอปบ้างอะไรบ้าง ปัจจุบันไม่ต้องไปจำหน่าย เพราะว่ามีลูกค้าประจำ”

4. การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม

สถานที่ตั้ง

ศูนย์การเรียนรู้มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม ชุมชนบ้านบางพลับ หมู่ 4 บ้านบางพลับ ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม หมายเลขโทรศัพท์ 034-761-985 โทรศัพท์มือถือ 081-274-4433, 089-829-7100

ประวัติความเป็นมา

ศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม ก่อนที่จะเกิดเป็นศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม กลุ่มเกษตรกรที่มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างนายสรณพงษ์ บัวโรย ได้ลงพื้นที่ศึกษาเรียนรู้ของศูนย์เรียนรู้แต่ละพื้นที่

สมัยนั้นได้เงินกองทุนชิปมา ก็พากันไปศึกษาดูงานที่แหล่งเรียนรู้มหาวิทยาลัยชาวบ้านที่ปักษ์ใต้ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ได้มีโอกาสไปเยี่ยมชมครุฑนอมที่ทำน้ำบูดู โดยทำร่วมกับลูก

ชาย ทำเครื่อง่ายคล้าย ๆ วิธีคิดแบบศูนย์เรียนรู้ชาวบ้าน ทำเรื่อง โหนด นา ทรัพยากรชายฝั่ง ทำเรื่อง 100 ประโยชน์ของโหนดสทิงพระ ทำนาทำข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่ทำเล คือการจัดการทรัพยากรให้ ยั่งยืน ที่นั่นทำปลาสวรรค์ ทำน้ำบวช ได้ศึกษาวิธีการว่าทำอะไร

จากนั้นลงพื้นที่ดูงานที่ภาคอีสาน ได้เรียนรู้กับพ่อครูจันที่จังหวัดบุรีรัมย์ พ่อผาย สร้อย สระกลาง ที่ทำกลุ่มสัจจะ ทำอาชีพเกษตร พ่อเล็ก กุดวงแก้ว (อดีตประธานอินแปง) ที่จังหวัด สกลนคร ได้เรียนรู้การอนุรักษ์พันธุ์ไม้ในป่า เรียนรู้เรื่องการเปิดป่า ปิดป่า ให้หน่อไม้ ออก เปิดป่า เก็บเห็ดได้ หมักเฒ่า แล้วทำอะไรให้ของป่ายังอยู่ โดยขยายพื้นที่ป่ามาอยู่ที่บ้าน ต่อไปไม่ต้องบุก รุกป่าอีก สร้างรายได้ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นเป็นการเรียนรู้ ดูงานที่จังหวัดลำปาง โครงการแสนพะญา ได้หลักคิดยึดสิบสองคลองสิบสี่ วิธีชีวิตวัฒนธรรม เอาหลักคิดมาใช้สร้างการเรียนรู้

เรียนรู้เรื่องของในหลวงรัชกาลที่ 9 โภชวิทยาลัย เรียนรู้ ก็ได้ความรู้ มหาวิชาลัย คน ในแต่ละชุมชนร่วมเรียนรู้ แม่กลองมีความหลากหลายของอาชีพ วิธีชีวิต มี 3 น้ำ 3 นา 3 อำเภอ 3 ศาสนา หลังจากนั้นได้นำเอาหลักคิดมานั่งคุยในกลุ่ม มานั่งเรียนรู้

ไปดูที่หมู่บ้านคีรีวง ทำอย่างไรให้อยู่ได้ เขาปลูกข้าวกินเองได้ สมัยก่อนพวกทาสหนี นาย น่าจะสร้างการเรียนรู้เป็นเอกลักษณ์สมุทรสงคราม ภายในกลุ่มจึงตัดสินใจจัดตั้งเครือข่ายมหา วิชาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่น อุปกรณ์ เครื่องฉายต่าง ๆ ได้มาจากเงินกองทุนชิป ได้จากธนาคารเพื่อ การเกษตรและสหกรณ์การเกษตรสนับสนุน

ทำให้ภายในกลุ่มสมาชิกเห็นว่าแต่ละคนมีความรู้อยู่เยอะ ควรจัดให้มีการถ่ายทอดภูมิ ปัญญา โดยกำหนดให้มี 6 สาขาวิชาคือ 1) เกษตรธรรมชาติ 2) พลังงานยั่งยืน 3) ขนมหอยอาหาร พื้นบ้าน ขนมหอยโบราณ แกงกระดองปูก แกงลูกข่อย เพิ่มคุณค่ามูลค่าอย่างระมัดระวัง ก็มีพัฒนาขึ้นไป ถึงการย่ำส้มโอทำให้ร่างกายมีความสมดุลของธาตุ 4) แปรรูปผลผลิตทางการเกษตร วิธีชีวิตคนแม่ กลอง ทำขนมแปรรูปต่างๆ มากมาย มีแปรรูปน้ำตาล ดองหอย น้ำพริกแกงส้ม 5) แพทย์แผนไทย สมุนไพรไทย ตอนนี้มีสมุนไพรอยู่ในสวน แต่คนในสวนใช้สารเคมี ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง ทำให้ สมุนไพรเริ่มหายไปเรื่อย ๆ เพราะโดนทำลายไปหมด อย่างฟ้าทะลายโจร หล้าหวัดแมว ต้นขู่ ซึ่ง มีสรรพคุณทางยา อย่างอ้อยแดง เอาอ้อยแดงรักษาโรค ต้มเป็นชากินได้ 6) อนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชายทะเล ทำเรื่องการเลี้ยงสัตว์น้ำต้องรู้จักกฎหมายของการทำ อาชีพนั้น ถ้าทำการเกษตรด้วยดิน น้ำ พืช ซึ่งเป็นฐานคิดเรื่องของสิ่งแวดล้อม

มหาวิชาลัยมีความหมาย คือ มหา คือ ใหญ่โต กว้างขวาง วิชา คือ ของใครของมัน เอมารวมกัน เป็นศูนย์รวมใหญ่ขึ้น ลัย คือ ที่อยู่ ศาลาลัย ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่ต้องเก็บ ข้อมูลความรู้ไว้ที่มหาวิชาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม

ศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2544 ตรงกับวันวาเลนไทน์ โดยมีนายสมทรง แสงตะวัน เป็นเจ้าของสำนัก แผนงานขับเคลื่อน ประวัติศาสตร์ความเป็นมา จะมีนายสรณพงษ์ บัวโรย ที่เป็นผู้ร่วมคิดร่วมทำมาก่อนกับนายสมทรง แสงตะวัน

ทิศทางมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม ต้องรวบรวมปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ ผู้ชำนาญการด้านนั้น ๆ เอาไว้ สู่การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไป ชุมชนบ้านบางพลับมีองค์ความรู้ทางภูมิปัญญา และประสบการณ์มากมาย แต่ขาดการสืบทอดภูมิปัญญาของคนรุ่นหลัง และก็ค่อยๆ สูญหายไป

ส่วนหนึ่งผู้มีภูมิปัญญามักหวังวิชา พอเสียชีวิตก็หมดไป อีกส่วนหนึ่งก็คืออยากถ่ายทอดให้ลูกหลานแต่ไม่มีคนรับการถ่ายทอดภูมิปัญญา นายสมทรงจึงคิดรวบรวมภูมิปัญญาด้านต่างๆ ที่มีอยู่ไม่ให้สูญหายไปโดยถ่ายทอดให้กับพวกที่สนใจ โดยเฉพาะนักเรียน นิสิต นักศึกษา ถ้าอยากจะได้เรียนรู้เข้ามาเรียนรู้ได้

องค์ความรู้ที่เป็นลักษณะของภูมิปัญญาซึ่งในห้องเรียนจะไม่มีลักษณะการถ่ายทอดอย่างที่กล่าวมา นายสมทรงได้รับการคัดเลือกเป็นครูภูมิปัญญาไทยระดับประเทศด้านการเกษตร ทั้งในระบบและนอกระบบตามอัยาศัย จึงได้จัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้บนพื้นที่บ้านตนเอง

แล้วก็ได้รวบรวมคนในชุมชนที่มีองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ประสบการณ์เอาไว้ เพียงเพราะไม่ต้องการให้สูญหายไป กลุ่มเกษตรกรชาวบ้านเลยตั้งมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงครามขึ้นมา ซึ่งปัจจุบันมีทั้งหมด 20 ภาควิชาด้วยกัน ถ่ายทอดให้ผู้สนใจตามอัยาศัย

แนวคิดการจัดตั้ง

ศูนย์การเรียนรู้มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม กลุ่มชุมชนไม่ยอมให้องค์ความรู้สูญหายไป เพราะในห้องเรียนไม่มี จึงอยากทำให้เรียนรู้กันในลักษณะเช่นนี้ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อนักเรียน นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจ เพราะว่าเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมายาวนาน และที่ประสบการณ์ที่ปราชญ์หรือผู้รู้ทำนั้นเกิดความสำเร็จแล้วสามารถถ่ายทอดได้ เรียกว่าเป็นเชิงประจักษ์ที่มาจากทดลองผิดลองถูกจากการลงมือปฏิบัติ ให้คนได้มาเรียนรู้และเป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกด้วย

วิสัยทัศน์

ศูนย์การเรียนรู้มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม อยากให้เด็กได้เรียนรู้กันสามารถนำไปใช้จริงได้ เป็นอาชีพเสริมก็ได้ อาชีพหลักก็ได้ อยากให้เด็กในชุมชนรักบ้านเกิด ที่ทำลักษณะอย่างนี้เพื่อสร้างความภูมิใจในถิ่นบ้านเกิดตนเอง ถ้าอยากพัฒนาบ้านเกิดต้องกลับมาต่อยอดภูมิปัญญา นายสมทรงคิดว่าเด็กกลับมาอยู่กับผู้ปกครองก็มีความสุข ผู้ปกครองก็มีความสุขด้วย

วัตถุประสงค์

ศูนย์การเรียนรู้มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม เพื่อไม่ทิ้งถิ่นคือ จุดประสงค์ของนายสมทรงที่จะสืบทอดภูมิปัญญาที่มีอยู่แล้วทำให้เกิดรายได้ขึ้นมา ถ้าอยู่กับบ้านก็เกิดรายได้แล้ว เพราะทำเป็นรูปแบบของแหล่งท่องเที่ยว สร้างรายได้ดีมาก เขวชน/ทายาท เกษตรกรก็กลับมาสืบทอดอาชีพดั้งเดิมแล้วก็มาต่อยอดสร้างมูลค่าเพิ่ม เด็กรุ่นหลังมีความรู้ทางด้าน สื่อเทคโนโลยี สื่อสังคมออนไลน์ ขายสินค้าทางการเกษตรออนไลน์ซึ่งขายในปริมาณมากและราคา ดีด้วย ต่อยอดเศรษฐกิจชุมชน

การวิเคราะห์ SWOT

จุดแข็ง คือ เป็นวิถีชีวิตแบบเดิมๆ มีคนเดิมๆ อยู่เยอะไม่ค่อยได้ทิ้งถิ่นกัน ซึ่งก็รู้จักกันดี สามัคคีกัน เกื้อกูลกันอยู่แล้ว มีการเอื้ออาทร ลงแขกกัน ช่วยกันหมดเลย คนที่อื่นมาอยู่กับน้อยมาก แต่ที่นี่ไม่ยอมขายที่ขายทางกัน เพราะว่ามีดินดี น้ำดี อากาศดี ทำเกษตรยั่งยืนก็อยู่ได้แล้ว เด็กก็จะสนใจกลับมาเยอะ แล้วอยู่รอดเลย แล้วมีการรวมกลุ่มกันก็ช่วยกันได้ แบ่งปันผลประโยชน์กัน

จุดอ่อน คือ เมื่อก่อนคนในชุมชนมีการศึกษาน้อย เพราะไม่ค่อยทันต่อเหตุการณ์ ภายนอก แล้วก็ไม่ได้ไปไหนด้วย คนในชุมชนอยู่กับเหี้ยเฝ้ากับเรือน ทำมาหากินด้านการเกษตรกัน ต่อมาภายหลังก็พัฒนาให้เด็กมีความรู้แล้วก็กลับบ้านเกิด ถ้าหากไปทำงานที่อื่นแล้วไม่ได้ไม่มีความสุขก็ให้กลับบ้านเกิด เด็กรุ่นหลังมีความรู้เยอะ ขายของออนไลน์ รู้คำศัพท์ภาษาอังกฤษ สามารถสร้างรายได้ในชุมชนบ้านเกิดตนเองได้ ไม่สามารถมีใครมาชักจูงได้ง่ายเหมือนเมื่อก่อน เพราะมีวิถีคิดเป็นของตนเอง

โอกาส คือ เป็นการสนับสนุนภูมิปัญญาคือการทำเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชน เพราะว่าเป็นลักษณะตั้งรับอย่างเดียว ถ้าหากทำเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้เป็นที่ยอมรับทำของดีมีคุณภาพ กรณีของดีมีคุณภาพต้องปลอดภัยด้วย ซึ่งก็เป็นจุดขายได้ และได้ส่งเข้าประกวดก็ได้รางวัลมากมาย อย่างอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย Tourism Award 5 สมัย ก็เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่คนเข้ามาเยอะ มาศึกษาดูงานที่มหาวิทยาลัยมากมายทำให้เกิดรายได้กับชุมชน ชุมชนผลิตสินค้ามาให้นายสมทรงจำหน่ายแต่ทำให้ไม่พอขายเพราะตลาดมีความต้องการซื้อสูง ขายได้ราคาดีมาก เกิดรายได้ชุมชน มีรายได้ถ้วนหน้า อย่างกลุ่มแม่บ้านมีรายได้จากการทำอาหาร

นายสมทรงถ่ายทอดภูมิปัญญาออกมาทำให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพ ต่อยอดได้แปรรูปได้มากมาย ผลผลิตนำมาแปรรูปสร้างมูลค่าเพิ่มได้อย่างเต็มที่ และยืดระยะเวลาการเก็บรักษาได้นาน ด้วยยกตัวอย่างตะลิงปิง ถ้าหากปล่อยให้ผลสุกคาต้นก็ทำให้เน่าเสียได้ สร้างมูลค่าได้เดือนละหลายแสนบาท มีการจัดการเรื่องของค่าอาหาร ค่าที่พักโฮมสเตย์ ค่าวิทยากร ฯลฯ ซึ่งลูกชายของนายสมทรง แสงตะวัน จะเป็นผู้จัดการเรื่องดังกล่าว มีร้านค้าชุมชนที่เกิดจากการต่อยอดของนายสมทรง ที่

คนในชุมชนนำผลผลิตมาฝากขาย รวมไปถึงยูเวเกษตร/ทายาทเกษตรกรที่เรียนจบหรือลาออกจากงานแล้วกลับมาทำงานพัฒนาชุมชนบ้านเกิดตน ก็สามารถสร้างรายได้มีเงินจุนเจือครอบครัว

ภัยคุกคาม คือ ระยะก่อนหน้านั้นพยายามเฝ้าระวังปัญหาหรือพิษภัยของยาเสพติด ด้วยแนวทางในการแก้ปัญหาของนายสมทรง ที่อยากให้เด็กและเยาวชนห่างไกลยาเสพติด โดยการชักชวนเข้ามาสู่การเรียนรู้ให้เกิดอาชีพสร้างรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัว ทำให้ห่างไกลยาเสพติดได้ ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านสีขาว

กิจกรรมเด่นที่ขึ้นชื่อ

ศูนย์การเรียนรู้มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงครามมีกิจกรรมที่ขึ้นชื่อ คือ 1) ชุมชนมุ่งเน้นในเรื่องของการทำน้ำตาลมะพร้าวแท้ สืบต่อกันมา 200 กว่าปีซึ่งหาดยากมากส่วนมากจะผสม แต่นายสมทรงทำให้ดูตั้งแต่ต้นจนจบ แล้วก็สามารถลงมือปฏิบัติได้ด้วย 2) แปรรูปผักผลไม้แช่อิ่มมีความหลากหลายสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้ ผลผลิตที่เหลือแล้วสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มมหาศาล อาทิเช่น มะละกอลูกละ 30 บาทแต่ทำให้ได้เงิน 500-600 บาท เพราะเป็นการคิดค้นเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทำให้นักท่องเที่ยวมองว่าเป็นของแปลกอยากทดลองและสนใจที่จะซื้อบอระเพ็ดขายได้กิโลกรัมละ 700-800 บาท มะนาวลูกหนึ่งก็ 10 บาท ต้นทุนทำลูกละ 50 สตางค์ ส้มโอที่ตัดทิ้งไม่มีคุณค่าแล้วมาแช่อิ่มได้ลูกละ 80 บาท เผาถ่านได้ลูกละ 30 บาท จนเป็นที่ต้องการของตลาดมาก ส้มโอที่ก้นกับขั้วไม่ตรงกันเป็นลูกเบี้ยวๆ เอาไว้ที่ต้นไม่เกิน 80 ลูกก็เพียงพอ ส่วนลูกส้มโอที่เบี้ยวๆ ตัดออกแล้วนำไปแช่อิ่ม แช่เกลือก่อนแล้วตามด้วยน้ำปูนใส แช่เกลือเพื่อให้ดูความขมออกจากผิวไปก่อน

ก่อตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน โดยก่อตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนแปรรูปพืชผักผลไม้แช่อิ่ม มีการรวมตัวกันโดยใช้สถานที่ตั้งที่มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม

ทีมวิทยากร

มีทีมวิทยากรประจำฐาน โดยนายสมทรง แสงตะวัน เป็นผู้บรรยายก่อนที่จะลงตามฐาน มีภาพประกอบตามฐาน โดยเรียนลึกในฐานนั้นๆ แต่ละฐานมีวิทยากรประจำฐานสามารถให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติได้ คนที่มาเรียนรู้จะให้ไปดูก่อนจะมีฐาน 20 ฐานให้เลือกเรียนรู้ว่ามีความจำเป็นฐานไหนที่จะนำไปต่อยอดการเรียนรู้ พัฒนาให้กับชุมชนของตนเองได้ ให้ผู้เรียนรู้ได้มีโอกาสเลือกตามความสนใจเรียนรู้แล้วนำไปพัฒนาชุมชนของตนต่อไป การเรียนรู้แต่ละฐานจะมีสูตรการปฏิบัติทั้งหมดยกตัวอย่างเช่น ไข่เค็มดินจอมปลวก ทำด้วยดินขี้เถ้าเตาตาล

การวางแผนการจัดอบรม

คนที่เข้ามาเรียนรู้ต้องผ่านการบรรยายจากนายสมทรงก่อน ต้องเรียนรู้วิถีชุมชน การก่อตัวชุมชน ความเป็นมาอย่างไรถึงมีความเข้มแข็งได้ถึง 40 กว่าปีอย่างไร เพราะมีหลักเกณฑ์ คือ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ ให้กำลังใจกัน ให้โอกาสกัน ใครทำผิดอย่าทัณฑ์ม ให้เกียรติกัน อย่าเก่งคนเดียว อย่างเมื่อก่อนเตาเผาถ่านนายสมทรงทำคนเดียว พอไปเห็นคนอื่นทำ “โอ้ทำดีนี้หว่า” ทำให้นายสมทรงยุติการทำเตาเผาถ่านเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้มีอาชีพที่เข้มแข็ง พอมีคนมาศึกษาดูงานจะมีค่าวิทยากรให้ตามฐานเรียนรู้ทำให้ผู้ถ่ายทอดความรู้มีความภูมิใจที่เป็นอาชีพและสร้างรายได้ให้เกิดกับครัวเรือนด้วย แม้แต่อาหารก็เช่นเดียวกัน จะทำการจ้างแม่บ้านในชุมชนทำอาหารนอกจากแม่บ้านมีรายได้แล้ว นายสมทรงก็ยังได้กำไรจากผู้เข้ารับการอบรมหัวละ 100-200 บาท เมื่อหักค่าใช้จ่ายทั้งหมดแล้ว

มีกรณีคนมาศึกษาดูงานที่มหาวิทยาลัย 500 คน หัวละ 200 บาท มีการบริหารจัดการ โดยการกระจายรายได้สู่ชุมชนทั้งหมด สร้างเศรษฐกิจชุมชนอย่างครอบคลุม โดยเรื่องอาหารเบรคอาหารมือเที่ยงจะมีการหารือร่วมกันว่าจะทำอะไร ใครนัดทำอาหารแบบไหนก็แบ่งกันทำ เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชนอย่างแท้จริง โดยสร้างมาตรฐานคือความไว้ใจ โปร่งใส ยุติธรรม ถ้ามีปัญหา ก็จะพูดคุยกันอย่างตรงไปตรงมา นายสมทรงได้มอบหมายให้ลูกชายของตนเองเป็นผู้จัดการและจัดบันทึกผู้เข้ารับการอบรมแต่ละครั้งไป รวมถึงทำหน้าที่ประสานงานชุมชน

นายทรงยศ แสงตะวัน ลูกชายของนายสมทรง แสงตะวัน ได้รับการแต่งตั้งเป็นรองประธาน เป็นคนจัดการแทน รับเรื่องว่ามีแขกหรือผู้เข้ารับการอบรมมาก็ราย วันไหน เวลาไหน จัดตารางคิวงานเพื่อไม่ให้ชนกัน ต้องการอาหารประเภทไหน หัวละเท่าไร จะดูฐานไหนบ้าง มีค่าใช้จ่ายเท่าไร กระบวนการเหล่านี้จะพูดคุยกันแล้วก็ขึ้นป้ายไว้ว่ามีการรับงานอะไรบ้าง การบริหารจัดการของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านบางพลับมีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบสถานะทางการเงินได้

ปัญหาและการแก้ไข

กรณีมีบางกลุ่มผู้เข้ารับการอบรมที่ไม่ได้นัดหมายไว้ก่อน แต่แล้วมาลงถ้ำรูปกันยกใหญ่ จึงจำเป็นต้องแจ้งว่าควรจะมีการแจ้งล่วงหน้าเพื่อเตรียมการต้อนรับ เพราะอาจจะส่งผลให้คิวงานต้อนรับชนกัน นายสมทรงเล่าให้ฟังกรณีที่พบเจอคือ มีคณะของผู้เข้ารับการอบรมได้ติดต่อไว้แล้วซึ่งได้ขอให้มีการจัดขนมเบรคไว้ต้อนรับ และช่วงเวลาใกล้เคียงกันก็มีอีกคณะที่มีจำนวนใกล้เคียงกันกับที่แจ้งมา แล้วได้ลงมาเรียนรู้ดูงานมีการต้อนรับด้วยขนมเบรคที่จัดเตรียมไว้ พอหลังจากนั้นได้ถ่ายรูปเสร็จแล้วกล่าวขอบคุณแล้วก็ขึ้นรถกลับ พอต่อมาก็ทราบว่าไม่ได้จ่ายเงินค่าขนมเบรค และไม่ใช่ว่าคณะผู้เข้ารับการอบรมดูงานที่ได้แจ้งไว้แต่แรกก็ต้องรีบจัดเตรียมขนมเบรค

อย่างเร่งด่วน มีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ทันสถานการณ์ ทำให้นายสมทรงและกลุ่มเกษตรกรชุมชนได้รับบทเรียน และทุกครั้งที่มีคณะดูงานมาลงจะถามก่อนเลยว่ามาจากคณะไหน

บทสรุป

ศูนย์การเรียนรู้มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงครามที่เป็นเครือข่ายร่วมกับเกษตรกร ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านบางพลับ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ชุมชนประกอบอาชีพทำการเกษตรผสมผสาน ทำสวนแบบยกร่องโดยใช้ระบบน้ำขึ้นน้ำลง เช่น ปลูกส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ ปลูกลิ้นจี่พันธุ์ค่อมลำเจียก ปลูกมะพร้าวอ่อน ปลูกกล้วย ปลูกมะม่วง ทำน้ำตาลมะพร้าว ทำเกษตรแบบธรรมชาติดั้งเดิมไม่ใช้สารเคมีทำให้ดินมีชีวิต ปลอดภัยทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค รวมทั้งทำให้สิ่งแวดล้อมดี เป็นการเกษตรแบบยั่งยืน ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จนได้รับการคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงดีเด่น ชุมชนต้นแบบพึ่งพาตนเองดีเด่นชุมชนเข้มแข็ง หมู่บ้านเขียวจิตดีเด่น และยังได้รับรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยถึง 5 สมัยติดต่อกัน

มีวัตถุประสงค์คือ 1) ศึกษาและสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นภายในชุมชนไม่ให้สูญหายไป 2) สร้างอาชีพตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน 3) ปฏิรูปการศึกษาเพื่อชุมชนที่ยั่งยืน โดยมีกิจกรรมของชุมชนบ้านบางพลับคือ 1) เปิดเป็นศูนย์เรียนรู้ให้นักเรียน นักศึกษา ชุมชน กลุ่มเครือข่าย ในการศึกษาดูงานนอกสถานที่ 2) เปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวปั่นจักรยานภายในชุมชน 3) มีการจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นหลักสูตรท้องถิ่นให้แก่สถาบันการเรียนรู้ต่าง ๆ

และกิจกรรมตามฐานการเรียนรู้ 20 ฐานคือ 1) การบรรยายเกษตรกรรมยั่งยืนกับเศรษฐกิจพอเพียง 2) การจักสานโดยใช้ทางมะพร้าว 3) การปลูกส้มโอปลอดสารพิษ 4) การทำน้ำหมักชีวภาพและสารสกัดสมุนไพรไล่แมลง 5) การทำน้ำยาล้างจาน ล้างห้องน้ำ แบบชีวภาพ 6) การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ 7) การใช้ประโยชน์จากจี๊ดแดงนาเกลือ 8) การเผาถ่านสกัดน้ำส้มควันไม้ 9) การเพาะเห็ดโองจากวัสดุเหลือใช้ 10) การเพาะถั่วงอกไร้รากไร้สารพิษ 11) การทำบัญชีครัวเรือน 12) การทำขนมสลัด 13) การทำขนมรังไร 14) การทำขนมช่อม่วง 15) การทำขนมลูกชุบ 16) การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร “ผลไม้กลับชาติ” 17) การทำอาหารไทยพื้นบ้าน 18) การทำไข่เค็มจากดินจอมปลวก 19) การทำน้ำตาลมะพร้าว และ 20) การทำว่าวไทย

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกส้มโอ : กรณีศึกษานายสมทรง แสงตะวัน ชุมชนบางพลับ ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน และเพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ เป็นปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดการเรียนรู้สู่ชุมชนของนายสมทรง แสงตะวัน สรุปผลการวิจัย ดังนี้

1. ภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน

สวนของนายสมทรง แสงตะวัน เป็นผู้บุกเบิกในการปลูกส้มโอปลอดสารพิษ โดยใช้ภูมิปัญญาการปลูกส้มโอที่บิดาของนายสมทรงได้ถ่ายทอดมาทำการเกษตรปลอดสารพิษ ด้วยนายสมทรงเป็นครูวัยเกษียณที่ผันตนเองมาเป็นเกษตรกร เป็นปราชญ์ชาวบ้านเป็นครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 2 ทำให้มีหลักคิดมีกระบวนการเรียนรู้ โดยการรวบรวมผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านที่สามารถถ่ายทอดภูมิปัญญาได้เข้าไว้ด้วยกัน

นายสมทรงมุ่งเน้นการทำเกษตรยั่งยืน โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมด้านการเกษตร ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติทั้งต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชน การปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษบนพื้นที่ 15 ไร่เศษ นายสมทรงได้ทำการเกษตรปลอดสารพิษจนประสบผลสำเร็จและเป็นที่ยอมรับให้กับกลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ จนมีการรวมกลุ่มของชาวสวนส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ให้หันมาทำการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษปัจจุบันมีกลุ่มทั้งหมด 18 กลุ่ม มีพื้นที่ปลูกรวมกันประมาณ 15,000 ไร่

นอกจากนายสมทรงได้ลงมือปฏิบัติเกี่ยวกับการปลูกส้มโอปลอดสารพิษแล้ว ยังมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษให้กับกลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ ยุวเกษตรกร/ทายาทเกษตรกร และสาธารณชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน ให้สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้กับพืชผลทางการเกษตรปลอดสารพิษตามความเหมาะสมของแต่ละสภาพพื้นที่ โดย

คำนึงถึงสภาพแวดล้อมด้านการเกษตร นายสมทรงเป็นวิทยากรจัดฝึกอบรมการปลูกส้มโอปลอดสารพิษที่ศูนย์เรียนรู้เครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม

การปลูกส้มโอปลอดสารพิษ การปลูกส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ที่สายพันธุ์นี้มีจุดเด่นคือ เมล็ดไม่มี เวลาแกะเนื้อจะร้อนไม่ติดเปลือก ตัวกิ่งใหญ่ เมื่อเก็บส้มโอจากต้นจะมีอายุการเก็บรักษานานถึง 2 เดือน ชาวบ้านเรียกกันว่า “ลืมนั่น”

การคัดเลือกสายพันธุ์จากการตอนกิ่งต้นส้มโอ จะดูต้นส้มโอที่มีอายุไม่ต่ำกว่า 5 ปี ให้ผลดก รสชาติดี ด้านทานโรคและแมลงก็จะนำมาทำพันธุ์ โดยเลือก “กิ่งกระโดง” คือ กิ่งที่ตั้งฉากกับกิ่งใหญ่ที่ขนานกับพื้นดิน ที่มีข้อดีคือเจริญเติบโตเร็วหากปล่อยไว้ที่ต้นจะแย่งอาหารทำให้ผลผลิตไม่ดก

การเตรียมพื้นที่ปลูกควรปลูกกล้วยน้ำว้าหรือกล้วยไข่ก่อนปลูกส้มโอ 4-5 เดือน เพื่อเป็นพีเลี้ยงบังลมให้กับต้นส้มโอที่ยังเล็กได้ ร่องสวนควรขุดสูงกว่าระดับน้ำปกติ 80-100 เซนติเมตร เทคนิคการปลูกส้มโอที่เพิ่มผลผลิตคือ ขุดหลุมให้มีขนาดใหญ่โดยขุด 2 ช่วง ช่วงแรกคือดินชั้นบนลึกประมาณ 25 เซนติเมตร พักดินไว้ซักใดซักหนึ่ง ช่วงสองคือดินชั้นล่างขุดอีก 25 เซนติเมตร เอาไว้ซีกตรงข้ามกับดินชั้นบน จากนั้นเกลี่ยดินชั้นล่างให้โดนแสงแดดจนสุก ทิ้งไว้ประมาณ 2 สัปดาห์ สังเกตว่าดินชั้นล่างเป็นดินเหนียวเล็กน้อย ให้ทำการคลุกเคล้ากับปุ๋ยคอกปุ๋ยหมัก จากนั้นใส่ลงไปหลุมให้เสมอกับพื้นดินชั้นบน

นำกิ่งตอนหรือกิ่งอนุบาลที่เอาถุงหุ้มดินและรากออกแล้วตั้งวางข้างบน แล้วนำดินชั้นบนกลับในลักษณะกระทะคว่ำเป็นเนิน จากนั้นนำหญ้าแห้งหรือฟางหรือท่อนกล้วยที่ตัดเป็นท่อนสั้น 30 เซนติเมตร ที่ผ่าซีกแล้วมาคลุมดินเพื่อให้อกเก็บความชื้น เจริญเติบโตเร็ว รากออกเร็ว ส้มโอชอบความชื้นแต่ไม่ชอบความแฉะ ระยะห่างระหว่างต้นส้มโอ 4-5 เมตร ระหว่างแถว 1 ไร่ ปลูกได้ถึง 35 ต้น

การดูแลรักษาคือการรดน้ำ 2-3 วันต่อครั้ง เมื่อรากงอกลึกไปก็จะพบกับปุ๋ยและดินที่คลุกเคล้าไว้ เมื่อนั้นยอดส้มโอจะพุ่งทันที สังเกตว่าหากมีใบเริ่มแก่ให้ทำการใส่ปุ๋ยหมักผสมปุ๋ยยูเรียเล็กน้อย (ปุ๋ยหมัก 50 กิโลกรัม ต่อปุ๋ยยูเรีย 1 กิโลกรัม) รอบๆ ข่ายพุ่มแล้วรดน้ำเหมือนเดิม ส้มโอจะออกผลและเก็บเกี่ยวในช่วงอายุ 8 เดือน ก่อนเก็บเกี่ยว 2 เดือน คือในช่วงเดือนที่ 6 ให้ทำการใส่ซีดีแควนเกลือเพื่อเพิ่มความหวานของส้มโอในปริมาณ 3 กิโลกรัม ให้ใส่รอบๆ ข่ายพุ่ม ผลส้มโอควรมีไว้ที่ต้น 40-50 ลูกเป็นการดี

การเกษตรปลอดสารพิษด้วยการปรับปรุงดินโดยใส่ปุ๋ยหมักชีวภาพทุกเดือนเดือนละ 1-2 กำมือต่อ 1 ตารางเมตร และใช้น้ำหมักชีวภาพผสมจากน้ำตาลรดทุกครั้งที่ใช้ปุ๋ย จะทำให้สภาพดินดีขึ้น วิธีการสังเกตดินดีดินอุดมสมบูรณ์ดูจากเห็ดต่างๆ ที่ขึ้นในสวนส้มโอจะมีจุลินทรีย์

ธรรมชาติในดิน การกำจัดศัตรูพืชแบบเกษตรปลอดภัย คือ ตัดหญ้าทุกครั้งที่ส้มโอจะแตกใบอ่อนเพื่อให้แมลงท้องถิ่นที่บินไปวางไข่บนใบอ่อนส้มโอ สัตว์ต่างๆ เช่น กบ เขียด คางคก และอื่นๆ จะคอยจับกินแมลง เป็นการใช้ระบบนิเวศทางธรรมชาติจัดการกันเอง สร้างความสมดุลให้กับสิ่งแวดล้อม ปล่อยมดแดงกำจัดเพลี้ย แมงมุมช่วยดักจับแมลง ใช้ไฟแบคไลท์ล่อแมลง จนคร่องน้ำให้ปลากิน

ควรปลูกต้นทองหลางให้รากพรุนดินให้ต้นส้มโอ ขึ้นเลนปีละ 1-2 ครั้ง เผาถ่ายสกัดน้ำส้มควันไม้เพื่อฉีดพ่นไล่แมลงแทนการสูมไฟไล่แมลง หลังปลูกส้มโอ 1 ปี ควรตัดแต่งกิ่งเพื่อกำหนดทรงพุ่มให้แสงแดดส่องถึง รูปทรงลำต้นให้สวยงามควรเป็น 2-3 กิ่งใหญ่ ซึ่งจะทำให้ต้นส้มโอแข็งแรง การเก็บผลผลิตส้มโอจะเก็บช่วงอายุ 8 เดือน วิธีการตัดลูกที่ไม่สมบูรณ์ทิ้งให้ดูที่ก้นกับข้าวหากไม่ตรงกันก็ตัดทิ้งได้เลย ส่วนลูกที่ตัดทิ้งจะนำมาแปรรูปทำเชื่อม การตลาดมีความต้องการสูงเพราะเป็นส้มโอที่มาจากการทำเกษตรปลอดภัย มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับ หากซื้อไปแล้วผลส้มโอเน่าเสียหรือมีปัญหาขายสมทรวงยินดีที่จะชดเชยให้

2. การถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดภัย เป็นปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดการเรียนรู้สู่ชุมชนของนายสมทรง แสงตะวัน

ด้วยวิธีการบรรยายและการพาลงพื้นที่จริงให้ลงมือปฏิบัติจากการลงไปในพื้นที่ส้มโอจริงๆ จะไม่นั่งแจกเอกสารเพราะผู้เข้ารับการอบรมมักจะไม่ให้ความสำคัญในการเก็บรักษา นายสมทรงจึงใช้วิธีการให้ผู้เข้ารับการอบรมหากสนใจจริงก็จะทำการจดบันทึกความรู้ด้วยตนเอง จะมีการสื่อสารกับผู้เข้ารับการอบรมเพื่อเก็บข้อมูลบริบทพื้นที่

เปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการอบรมได้ซักถามและพร้อมที่จะตอบข้อซักถามอย่างจริงจังและชัดเจน ถ่ายทอดภูมิปัญญาแบบไม่หวงวิชา สร้างแรงบันดาลใจให้กับกลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ ยุวเกษตร/ทายาทเกษตร สาธารณะชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน ใส่ใจกับผู้เข้ารับการอบรมในกรณีที่ไม่สนใจหรือไม่ตั้งใจฟังการบรรยาย ก็จะคอยถามคำถามเพื่อให้เกิดความรู้ สำหรับผู้เข้ารับการอบรมที่ตั้งใจฟังอยู่แล้วสังเกตได้ว่าหากถามคำถามไปแล้วสามารถตอบได้

ช่วงบรรยายจะมีการเล่าประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการทำการเกษตรปลอดภัย การปลูกส้มโอปลอดภัยของชุมชนบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม ให้ความเป็นกันเอง สร้างมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีกับผู้เข้ารับการอบรม มีการแสดงออกทางสีหน้าที่เห็นถึงความอบอุ่นจริงใจ โทนเสียงนุ่มนวล อ่อนโยน เปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการอบรมมีส่วนร่วมในการถาม-ตอบ ไม่ปิดกั้นภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดภัย มีการยกตัวอย่างให้เห็นถึงความสำเร็จของการทำสวนส้มโอปลอดภัย ที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมด้านการเกษตร เปิดคลิปวิดีโอเกี่ยวกับศิลปินดาราร่วมเรียนรู้การทำการเกษตรปลอดภัย

นายสมทรง แสงตะวัน เป็นครูข้าราชการบำนาญแล้วผันตนเองมาทำการเกษตรปลอดสารพิษ มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษ ซึ่งมีกระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษที่บิดาของนายสมทรงได้ถ่ายทอดความรู้มาให้ ประกอบกับความรู้ประสบการณ์ที่ตนเองมีจากการลงมือปฏิบัติก่อเกิดเป็นองค์ความรู้ที่สามารถถ่ายทอดได้ จนได้เป็นครูภูมิปัญญาไทย รุ่น 2

นายสมทรงมองวัฒนธรรมการเกษตรสมัยก่อนที่บรรพบุรุษมีวิถีคิด วิถีปฏิบัติ และวิถีให้คุณค่าอีกรูปแบบหนึ่งแต่ตนเองกลับมองถึงการต่อยอดทางความคิดจากภูมิปัญญาของคนสมัยก่อนอย่างเช่นการสับต้นส้มโอช่วงที่เกิดจันทรคราสเพราะเชื่อว่าจะทำให้ออกดอกติดผลดก แต่นายสมทรงกลับมีวิถีคิดว่าการทำเช่นนั้นจะทำให้เกิดอาการเฉา ด้วยธรรมชาติก็จะเกิดการสับพันธุ์เพราะกลัวต้นล้มเพราะเฉาตายยิ่งทำให้ออกดอกติดผลดกขึ้น แต่วิถีปฏิบัติของนายสมทรงเพียงแค่ปล่อยให้ต้นส้มโอคน้ำอืดปุ๋ยช่วงระยะเวลาหนึ่งก็เป็นการกระตุ้นให้ส้มโอออกดอกติดผลได้มากเช่นกัน เป็นวิถีให้คุณค่ากับต้นส้มโอว่าไม่ถึงกับต้องนำมิดไปสับต้นส้มโอจนยางออกขนาดนั้น จึงเป็นเหตุผลที่นำไปสู่การถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าวและถือปฏิบัติมาจนเป็นที่ยอมรับของผู้เคยผ่านการอบรมจากนายสมทรง

ผู้เข้ารับการอบรมเห็นถึงความมุ่งมั่นและตั้งใจในการบรรยายที่ทำให้ไม่รู้สึغبื่อหน่ายของนายสมทรง มีภาพประกอบ มีคลิปวิดีโอให้ชม และหลังจากนั้นพาลงพื้นที่จริงและลงมือปฏิบัติจริง สร้างความเข้าใจให้กับผู้เข้ารับการอบรมได้เป็นอย่างดี คนที่เคยผ่านการอบรมจากนายสมทรง แสงตะวัน คือ กลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ ยุวเกษตรกร/ทายาทเกษตรกร สาธารณะชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน มีความเห็นตรงกันว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอของนายสมทรง แสงตะวัน โดยวิธีการบรรยาย การสาธิตเป็นต้นแบบ การลงมือปฏิบัติ การสร้างองค์ความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร

อภิปรายผลการวิจัย

ภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน พบว่าภูมิปัญญาการปลูกส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่เป็นพันธุ์ดั้งเดิมของจังหวัดสมุทรสงคราม เมื่อประมาณ 60 ปีที่แล้วคนในชุมชนบางลับเป็นเกษตรกร แต่ก็ไม่ได้ได้รับความนิยมปลูกเพราะว่าส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไม่สามารถให้ผลคอกได้ บิดามารดาของนายสมทรงประกอบอาชีพทำการเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งได้ปลูกส้มโอไว้หลายพันธุ์ด้วยกัน แต่พันธุ์ขาวใหญ่ปลูกไว้ไม่กี่ต้น จึงปลูกพันธุ์อื่นๆ จะได้ผลผลิตดีกว่า เช่น ส้มโอพันธุ์ขาวจีบ พันธุ์ขุนนนท์ พันธุ์ขาวแป้น พันธุ์ขาวพวง ซึ่งให้ผลต่อปีเป็นร้อยลูก แต่ในขณะที่ส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ให้ผลผลิตไม่เกิน 25 ลูกต่อต้นต่อปี จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวสวนส้มโอไม่นิยมปลูกกัน

แต่ได้ใช้ภูมิปัญญาการใช้มัดสับจนยางไหล ค่าทอบ้าง เอาผ้าถุงไปห่มบ้างนั้นทำให้ต้นส้มโอในช่วงเกิดจันทรคราสก็ส่งผลให้ต้นส้มโอติดดอกออกผลได้ เทียบเคียงงานวิจัยของ เสรี พงศ์พิศ (2536) แต่นายสมทรงมองว่าเป็นเพราะความโกรธที่ไม่ยอมออกดอกออกผลเสียที่ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการภูมิปัญญาที่ว่าปราชญ์ชีวิตของชาวบ้าน ที่มาของวิถีชีวิต วิถีคิด วิถีปฏิบัติอันอยู่ภายใต้การมองโลกมองชีวิตแบบหนึ่ง (เสรี พงศ์พิศ, 2553, หน้า 140-141) และภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญา ความคิด ความเชื่อ และความสามารถที่เป็นองค์รวมทั้งหมดของคน โดยทั่วไป (สามารถ จันทรสุรีย์, 2549, หน้า 5)

นายสมทรงมีวิถีคิดว่าส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่นั้นมีจุดเด่นมากมายคือ เมล็ดไม่มี เวลาแกะเนื้อร้อนไม่ติดเปลือก ตัวกิ่งมีขนาดใหญ่ เมื่อเก็บผลผลิตจากต้นมาเมื่ออายุเก็บรักษาได้ถึง 2 เดือน โดยไม่เน่าเสีย เรียกกันว่า “ส้มต้น” และมีรสชาติหวานอร่อย ส่วนจุดด้อยคือไม่คอกเพียงอย่างเดียว จึงเป็นโจทย์ให้นายสมทรงได้คิดวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่มีผลผลิตไม่เต็มที่เป็นเพราะอะไร ซึ่งสอดคล้องกับหลักการภูมิปัญญาที่ว่าภูมิปัญญาของพุทธศาสนอยู่ที่พุทธธรรมเป็นประการสำคัญ ท่านได้ถึงความรู้แจ้งโดยการปฏิบัติทดลองตนเองมาเกือบตลอดชีวิต (เสรี พงศ์พิศ, 2529 หน้า 151-152)

ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ ทักษะต่างๆ และประสบการณ์ของมนุษย์ ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์ จนตกผลึกเป็นองค์ความรู้ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2561, หน้า 1) ภูมิปัญญาได้ก่อเกิดและสืบทอดกันมาในชุมชนหมู่บ้าน เมื่อหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับสังคมสมัยใหม่ ภูมิปัญญาชาวบ้านก็มีการปรับตัว เช่นเดียวกัน (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2561, หน้า 1)

จนมาได้ความรู้ว่าเมื่อก่อนเกษตรกรรุ่นบิดามารดาของนายสมทรง ถ้ายังมีชีวิตอยู่ก็มีอายุร้อยกว่าปี ซึ่งบิดาได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอว่าต้องปลูกส้มโอให้ลงรากลึกคือปลูกแบบฝังลึกประมาณ 30 เซนติเมตร บิดาให้เหตุผลกับนายสมทรงว่าการที่ปลูกลึกเพราะป้องกันโรคโคนล้มของต้นส้มโอ เทียบเคียงกับงานวิจัยของ เอกวิทย์ ฌ กลาง (2539) นายสมทรงวิเคราะห์เชื่อมโยงความรู้ภูมิปัญญากับหลักการทางภูมิศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการภูมิปัญญาที่ว่า การทำให้ภูมิปัญญาของชาวบ้านได้รับการยอมรับมากขึ้นในสังคม รวมทั้งคุณค่าและประเพณีพื้นบ้านต่างๆ (สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์, 2533, หน้า 84-85)

ด้วยการที่นายสมทรงมีความรู้ความเข้าใจสภาพแวดล้อมด้านการเกษตร วิเคราะห์ได้ว่าพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามเป็นพื้นที่ราบต่ำมีน้ำขังสูง จึงทำการเกษตรแบบระบบร่องสวน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการภูมิปัญญาที่ว่า การดำรงชีพตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรมในภาคกลาง สืบทอดมายาวนานท่ามกลางสภาพภูมิศาสตร์ (เอกวิทย์ ฌ กลาง และคณะ, 2539, หน้า 296) ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน (ปรีชา อุษตระกูล, นฤมล ปิยวิทย์, [ม.ป.ป.], หน้า 10)

ตามธรรมชาติที่ส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ออกจริงปีละหนึ่งครั้ง กล่าวคือในช่วงเดือนเมษายนของทุกปีอากาศแห้งแล้งต้นส้มโอจะเอนใบเหลืองร่วงหล่น พอช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนกันยายนจะออกใบอ่อนและมีรากอ่อนตามมา จากนั้นก็ออกดอกพ้อเห็นดอกก็นับไปอีก 8 เดือนก็สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ทันที สาเหตุที่ส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ดกไม่มากเพราะ “เอนไม่มาก” พอรดน้ำใส่ปุ๋ยทุกวันก็จะทำให้ต้นส้มโอมีความงามที่ใบเป็นเหตุให้ผลไม่ดก เรียกกันว่า “เอนใบ”

ดังนั้นวิธีแก้ปัญหาเพื่อให้ผลดกก็จะต้องให้อุคน้ำอุดปุ๋ยจนเอนเกือบตาย ถึงจะมีการสืบพันธุ์ของต้นส้มโอ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการภูมิปัญญาไทยที่ว่าองค์ความรู้ของชาวบ้านใช้ในการแก้ปัญหาหรือการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย แสดงออกถึงการเข้าใจมูลเหตุการณสร้างสรรค้อย่างชาญฉลาด (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561, หน้า 1) และมีการคิดค้นและพัฒนาอย่างต่อเนื่องแล้วถ่ายทอดสืบต่อกันมาสำหรับใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหา ปรับตัวและดำรงชีวิตให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมอย่างเหมาะสมกับยุคสมัย (กรมส่งเสริมการเกษตร, [ม.ป.ป.], หน้า 3)

ในปี พ.ศ. 2520 นายสมทรง แสงตะวัน ได้เริ่มทำสวนส้มโออย่างจริงจัง โดยเน้นปลูกส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ชนิดเดียว ครั้งแรกทำการปลูกส้มโอจำนวน 300 ต้น ในเนื้อที่ 7 ไร่เศษ พอเห็นผลไปในทิศทางที่ดี จึงขยายพื้นที่ปลูกส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่เพิ่มอีก 8 ไร่ รวมเป็น 15 ไร่ และทำการปลูกเพิ่มอีก 200 ต้น รวมต้นส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ 500 ต้น หลังจากนั้นเกษตรกรพื้นที่ใกล้เคียงเห็นถึงผลสำเร็จของนายสมทรง จึงเกิดความสนใจและได้เริ่มปลูกตามกันหลายราย

ต่อมาจึงตั้งเป็นกลุ่มการปลูกส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ ตำบลบางพรหม จังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีนายสมทรง แสงตะวัน เป็นประธานกลุ่ม และเป็นกลุ่มแรกของจังหวัดสมุทรสงคราม ที่มีสมาชิกจำนวน 57 ครัวเรือน และปัจจุบันมีกลุ่มทั้งหมด 18 กลุ่ม มีพื้นที่การปลูกส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่รวมกันทั้งจังหวัดสมุทรสงคราม ประมาณ 15,000 ไร่ มีการดูแลบำรุงรักษาเป็นอย่างดี โดยการใช้ปุ๋ยเคมีและการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ใช้ฮอร์โมนบังคับการออกดอกและติดผล ต่อมาเกิดปัญหาด้านสุขภาพ มีการเจ็บไข้ได้ป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ สิ่งแวดล้อมเริ่มเสื่อมโทรม กุ้ง หอย ปลา เริ่มหมดไปในร่องสวน ปัญหาในการใช้ปุ๋ยเคมีมีมากเกินความต้องการ ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ส่งผลกระทบบที่ทำให้ปุ๋ยตกค้างในดิน ทำให้ดินแข็ง รดน้ำไม่ซึมลงไปในดิน ทำให้ผลผลิตลดลง เทียบเคียงกับงานวิจัยของ เสรี พงศ์พิศ (2536)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2527 นายสมทรง แสงตะวัน จึงเริ่มหันมาทำสวนส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ โดยไม่ใช้สารพิษ โดยทำให้เป็นสวนตัวอย่างนำร่อง หันมาใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยชีวภาพ ปีแรกผลผลิตลดลงเหลือประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ เนื่องมาจากการปรับสภาพของต้นส้มโอ ซึ่งสอดคล้องกับเกษตรยั่งยืนที่ว่า เป็นการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของเกษตรกรและผู้บริโภค ใช้กระบวนการผลิตทางธรรมชาติ ลดละเลิกสารเคมีเกษตร (อรุณี เวียงแสง, 2550, หน้า 9-10) สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐานของเศรษฐกิจ การเกษตรจะยั่งยืนถ้าหากว่าไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม (เสรี พงศ์พิศ, 2553, หน้า 49-50)

ได้มีการใช้สมุนไพรไล่แมลง อาทิ สะเดา ยาสูบ ข่า ตะไคร้ และสารเมทิลยูจินอล ไล่แมลง และกำจัดแมลงวันทอง โดยเลิกใช้สารเคมีทางการเกษตร ซึ่งสอดคล้องกับหลักการเกษตรยั่งยืนที่ว่า นำพืชจำพวกสมุนไพรหลายชนิดมาเตรียมเป็นสารละลายเจือจาง แล้วนำฉีดพ่นใส่ดินเป็นครั้งคราว ถือเป็น การเพิ่มพลังที่สำคัญยิ่ง (เดชา ศิริภัทร, 2554, หน้า 216-218) ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนรักษาการผลิตพืชและสัตว์ให้อยู่ในระดับที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายในระยะยาว ติดต่อกันภายใต้สภาพแวดล้อมที่เลวร้ายหรือไม่เหมาะสม (เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก, 2539 อ้างถึงใน อานัฐ ตันโช, 2556, หน้า 13) เกษตรกรจะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การบริโภคให้สอดคล้องกับการทำเกษตรยั่งยืนมีการปรับเปลี่ยนระบบคุณค่าและกฎเกณฑ์การใช้ชีวิตไปในเวลาเดียวกัน (อานัฐ ตันโช, 2556, หน้า 13)

ได้หันมาตัดหญ้าในช่วงเวลาที่ส้มโอเริ่มแตกใบอ่อน เพื่อทำให้แมลงวางไข่ มีแมลงตัวห้ำตัวเบียนที่หนีตายจากสวนใกล้เคียงที่ใช้สารเคมี มาอยู่อาศัยจำนวนมาก โดยเฉพาะแมงมุม มีมากกว่า 80 ชนิด ซึ่งจะช่วยกำจัดแมลงที่เป็นศัตรูพืช เช่น กิ่งไข่ของหนอนชอนใบ ไรแดง ทำให้เกิดความสมดุลตามธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการเกษตรยั่งยืนที่ว่า ระบบเกษตรที่เกื้อกูลทั้ง

เศรษฐกิจและสังคม สามารถรักษาหรือปรับปรุงสภาพแวดล้อมและใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด เน้นอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ พันธุ์พืชและสัตว์ (กรมวิชาการเกษตร, 2536, หน้า 23-24)

มีนกอพยพจากถิ่นหนาว มีการตัดแต่งกิ่งให้โปร่งแสง ลมพัดผ่านได้สะดวก แสงแดดส่องถึง ทำให้รากค้ำน้อยลง ใบส้มโอสามารถรับแสงแดดได้เต็มที่ และปรุงอาหารได้ดีขึ้น จนมาถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการเกษตรยั่งยืนที่ว่าเกษตรที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของเกษตรกรและสิ่งแวดล้อม เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของชุมชนหลายระดับ (ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร, 2547 อ้างถึงใน อานัฐ ตันโช, 2556, หน้า 13) แต่เกษตรกรรมยั่งยืนมีรูปแบบการทำเกษตรที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2539, อ้างถึงใน อานัฐ ตันโช, 2556, หน้า 13) ได้มีองค์ความรู้ด้านการทำการเกษตรแบบธรรมชาติ ที่เกี่ยวเนื่องกันโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการเกษตรยั่งยืนที่ว่าจัดการทรัพยากรเพื่อการผลิตทางการเกษตรที่ประสบความสำเร็จ เพื่อสนองความจำเป็นอันเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ สามารถดำรงหรือบำรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อม และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (FAO, 1989)

เป็นแนวทางสำหรับทุกๆ คนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกร พ่อค้า ผู้บริโภค นักบริหาร นักวิชาการ นักศึกษา หรือแม่แต่พระและนักบวช (เจริญ จันทลักษณ์, 2546, หน้า 7-8) เป็นการฟื้นฟูความสมดุลของระบบนิเวศเพิ่มพื้นที่ป่าเศรษฐกิจที่สร้างความมั่นคงทางรายได้ มุ่งให้เกษตรกรและชุมชนรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือด้านอาชีพเกษตรและการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น เกิดการปรับปรุงดินเน้นการใช้อินทรีย์วัตถุต่างๆ เป็นการอนุรักษ์ดินและน้ำ ปุ๋ยเคมีจะถูกทดแทนด้วยสารอินทรีย์ เน้นเพิ่มผลผลิตปรับปรุงพันธุ์ตอบสนองต่อการใช้ปุ๋ย ลดสารพิษตกค้างในสิ่งแวดล้อมและในผลผลิต เกษตรกรมีรายได้เพียงพอ (ชนวน รัตนวราหะ, สุพจน์ ชัยวิมล, ชมนวน บุญระหงส์, และหลักชัย มินะกนิษฐ, 2550, หน้า 63-66)

จนสามารถทำให้ส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ติดผลได้ตลอดปี มีรายได้ทุกเดือน ต้นทุนต่ำ มีการประมาณการผลผลิตส้มโอที่แน่นอน จำหน่ายได้ราคาสูง รสชาติดี เป็นที่นิยมของผู้บริโภค สมาชิกในกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร้สารพิษมีจิตสำนึกที่ต้องเน้นคือ 1) เน้นคุณภาพ คือ เก็บเกี่ยวตามอายุตอน 8 เดือน 2) เน้นคุณธรรม คือ รับผิดชอบต่อผลผลิตที่จำหน่าย และ 3) เน้นคุณประโยชน์ คือ มีคุณค่าทางสารอาหารที่รับประทานแล้วมีประโยชน์ต่อร่างกาย เพราะไม่มีสารพิษ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการเกษตรยั่งยืนที่ว่า การผลิตพืชผลตามวิถีธรรมชาติด้วยปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยชีวภาพ กำจัดแมลงศัตรูพืชของแมลง เช่น ตัวห้ำ ตัวเบียน และอาศัยสัตว์ประเภทนก กิ้งก่า คางคก กบ เขียด ฯลฯ เป็นตัวกำจัด กระบวนการเหล่านี้เป็นวิถีเกษตรกรรมธรรมชาติที่ไม่เป็นภัยต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม (บุญชู โรจนเสถียร, 2546, หน้า 144-145)

ปัจจุบันพื้นที่การปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษของนายสมทรง แสงตะวัน ได้รับเลือกจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ให้เป็นสถานที่ตั้งศูนย์เรียนรู้เครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม ที่รวบรวมองค์ความรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อไม่ให้สูญหาย โดยการถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียน นิสิต นักศึกษา และเกษตรกรทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศที่สนใจมาเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการเกษตรยั่งยืนที่ว่า สวนพ่อเจียน ศรีมุกดา เป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญของคนที่สนใจด้านการเกษตรกรรมนิเวศน์ เป็นฐานอบรมสร้างสมาชิกเครือข่ายอินแปลง 600 ครอบครัวในระยะ 3 ปีที่ผ่านมา (มูลนิธิหมู่บ้าน, [ม.ป.ป.], หน้า 15)

การคัดเลือกสายพันธุ์จากการตอนกิ่งต้นส้มโอ จะดูต้นส้มโอที่มีอายุไม่ต่ำกว่า 5 ปี ให้ผลดี รสชาติดี ด้านทานโรคและแมลงก็จะนำมาทำพันธุ์ โดยเลือก “กิ่งกระโดง” คือ กิ่งที่ตั้งฉากกับกิ่งใหญ่ที่ขนานกับพื้นดิน ที่มีข้อดีคือเจริญเติบโตเร็วหากปล่อยให้ต้นจะแย่งอาหารทำให้ผลผลิตไม่ตก การเตรียมพื้นที่ปลูกควรปลูกกล้วยน้ำว้าหรือกล้วยไข่ก่อนปลูกส้มโอ 4-5 เดือน เพื่อเป็นที่เลี้ยงบังลมให้กับต้นส้มโอที่ยังเล็กได้ ร่องสวนควรยกร่องสูงกว่าระดับน้ำปกติ 80-100 เซนติเมตร เทคนิคการปลูกส้มโอที่เพิ่มผลผลิตคือ ขุดหลุมให้มีขนาดใหญ่โดยขุด 2 ช่วง ช่วงแรกคือดินชั้นบนลึกประมาณ 25 เซนติเมตร พักดินไว้ซักใดซักหนึ่ง ช่วงสองคือดินชั้นล่างขุดอีก 25 เซนติเมตร เอาไว้ซีกตรงข้ามกับดินชั้นบน จากนั้นเกลี่ยดินชั้นล่างให้โดนแสงแดดจนสุก ทิ้งไว้ประมาณ 2 สัปดาห์ สังเกตว่าดินชั้นล่างเป็นดินเหนียวเล็กน้อย ให้ทำการคลุกเคล้ากับปุ๋ยคอกปุ๋ยหมัก จากนั้นใส่ลงไปหลุมให้เสมอกับพื้นดินชั้นบน นำกิ่งตอนหรือกิ่งอนุบาลที่เอาถุงหุ้มดินและรากออกแล้วตั้งวางข้างบน แล้วนำดินชั้นบนกลับในลักษณะกระทะคว่ำเป็นเนิน จากนั้นนำหญ้าแห้งหรือฟางหรือท่อนกล้วยที่ตัดเป็นท่อนสั้น 30 เซนติเมตร ที่ผ่าซีกแล้วมาคลุมดินเพื่อให้อกเก็บความชื้นเจริญเติบโตเร็ว รากออกเร็ว ส้มโอชอบความชื้นแต่ไม่ชอบความแฉะ ระยะห่างระหว่างต้นส้มโอ 4-5 เมตร ระหว่างแถว 1 ไร่ ปลูกได้ถึง 35 ต้น

การดูแลรักษาคือการรดน้ำ 2-3 วันต่อครั้ง เมื่อรากงอกออกไปก็จะพบกับปุ๋ยและดินที่คลุกเคล้าไว้ เมื่อนั้นยอดส้มโอจะพุ่งทันที สังเกตว่าหากมีใบเริ่มแก่ให้ทำการใส่ปุ๋ยหมักผสมปุ๋ยยูเรียเล็กน้อย (ปุ๋ยหมัก 50 กิโลกรัม ต่อปุ๋ยยูเรีย 1 กิโลกรัม)รอบๆ ชายพุ่มแล้วรดน้ำเหมือนเดิม ส้มโอจะออกผลและเก็บเกี่ยวในช่วงอายุ 8 เดือน ก่อนเก็บเกี่ยว 2 เดือน คือในช่วงเดือนที่ 6 ให้ทำการใส่ซีดีแควนเกลือเพื่อเพิ่มความหวานของส้มโอในปริมาณ 3 กิโลกรัม ให้ใส่รอบๆ ชายพุ่ม ผลส้มโอควรมีไว้ที่ต้น 40-50 ลูกเป็นการดี การเกษตรปลอดสารพิษด้วยการปรับปรุงดินโดยใส่ปุ๋ยหมักชีวภาพทุกเดือนเดือนละ 1-2 กำมือต่อ 1 ตารางเมตร และใช้น้ำหมักชีวภาพผสมกาน้ำดาารดทุกครั้งที่ได้ปุ๋ย จะทำให้สภาพดินดีขึ้น วิธีการสังเกตดินดีดินอุดมสมบูรณ์ดูจากเห็ดต่างๆ ที่ขึ้นในสวนส้มโอจะมีจุลินทรีย์ธรรมชาติในดิน การกำจัดศัตรูพืชแบบเกษตรปลอดสารพิษคือ ตัดหญ้าทุกครั้งที่มีส้มโอจะ

แตกใบอ่อนเพื่อให้แมลงท้องแก่วางไข่แทนที่จะบินไปวางไข่บนใบอ่อนส้มโอ สัตว์ต่างๆ เช่น กบ เขียด คางคก และอื่นๆ จะคอยจับกินแมลง เป็นการใช้ระบบนิเวศทางธรรมชาติจัดการกันเอง สร้างความสมดุลให้กับสิ่งแวดล้อม ปล่อยมดแดงกำจัดเพลี้ย แมงมุมช่วยดักจับแมลง ใช้ไฟแบล็กไลต์ล่อแมลงจนตกร่องน้ำให้ปลากิน ควรปลูกต้นทองหลางให้รากพรวนดินให้ต้นส้มโอ ขึ้นเลนปีละ 1-2 ครั้ง เผาถ่านสกัดน้ำส้มควันไม้เพื่อฉีดพ่นไล่แมลงแทนการสูมไฟไล่แมลง หลังปลูกส้มโอ 1 ปี ควรตัดแต่งกิ่งเพื่อกำหนดทรงพุ่มให้แสงแดดส่องถึง รูปทรงลำต้นที่สวยงามควรเป็น 2-3 กิ่งใหญ่ ซึ่งจะทำให้ต้นส้มโอแข็งแรง

การเก็บผลผลิตส้มโอจะเก็บช่วงอายุ 8 เดือน วิธีการตัดลูกที่ไม่สมบูรณ์ทิ้งให้ดูที่ก้นกับขั้วหากไม่ตรงกันก็ตัดทิ้งได้เลย ส่วนลูกที่ตัดทิ้งจะนำมาแปรรูปทำแฉ่อม การตลาดมีความต้องการสูงเพราะเป็นส้มโอที่มาจากการทำงานเกษตรปลอดสารพิษ มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับ หากซื้อไปแล้วผลส้มโอเน่าเสียหรือมีปัญหาขายสมทรวงยินดีที่จะชดเชยให้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการเกษตรยั่งยืนที่ว่า มีการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในรูปแบบที่หลากหลายไปตามเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ตลอดจนแรงกดดันและการส่งเสริมจากภายนอก ระบบเกษตรเหล่านี้มีความยั่งยืน ทั้งในแง่รักษาคุณภาพของระบบนิเวศ เสริมสร้างศักยภาพในการพึ่งพาตนเองให้แก่เกษตรกรอย่างมั่นคง (อัจฉรา รักยุติธรรม, 2547, หน้า 77)

การถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ เป็นปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดการเรียนรู้สู่ชุมชนของนายสมทรง แสงตะวัน พบว่าใช้วิธีการบรรยายและการพาลงพื้นที่จริงให้ลงมือปฏิบัติ จากการลงไปในพื้นที่ส้มโอจริงๆ จะไม่เน้นแจกเอกสารเพราะผู้เข้ารับการอบรมมักจะไม่นำความสำคัญในการเก็บรักษา นายสมทรงจึงใช้วิธีการให้ผู้เข้ารับการอบรมทำการจดบันทึก หากสนใจจริงก็จะทำการจดบันทึกความรู้ด้วยตนเอง เทียบเคียงกับงานวิจัยของ ศุภกานต์ศิริ มหอมตพงศ์ (2559) เมื่อก่อนทำแผ่นพับแจกฟรีแต่กลับไม่เห็นถึงคุณค่าวางทิ้งแล้วลืม หรือบางคนหยิบไปเป็นจำนวนมากทำให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายและผู้สนใจจริงๆ ก็จะไม่ได้อ่านแผ่นพับ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาที่ว่า การถ่ายทอดหรือส่งต่อแก่คนรุ่นหลังนั้นมีหลายวิธี ได้แก่ 1) การสาธิตวิธีการ 2) การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า 3) การสร้างองค์ความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่มักนิยมสาธิตวิธีการและสอนเป็นวาจา (เอกวิทย์ ฌ กลาง, 2544, หน้า 110-117) หรือใช้วิธีสาธิต คือ การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง และใช้วิธีปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริง (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2541, หน้า 90)

นายสมทรง แสงตะวัน จะมีการสื่อสารกับผู้เข้ารับการอบรมเพื่อเก็บข้อมูลบริบทพื้นที่ เปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการอบรมได้ซักถามและพร้อมที่จะตอบข้อซักถามอย่างจริงจังและชัดเจน ถ่ายทอดภูมิปัญญาแบบไม่หวงวิชา สร้างแรงบันดาลใจให้กับกลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ ขว

เกษตร/ทนายทเกษตร สาธารณะชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการถ่ายทอด ความรู้ภูมิปัญญาที่ว่า แบ่งวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก กับวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ (จรรววรรณ ธรรมวัตร, 2538, หน้า 13-14) ใส่ใจกับผู้เข้ารับการอบรมในกรณีที่ไม่สนใจหรือไม่ตั้งใจ ฟังการบรรยาย ก็จะคอยถามคำถามเพื่อให้เกิดความรู้ สำหรับผู้เข้ารับการอบรมที่ตั้งใจฟังอยู่แล้ว สังเกตได้ว่าหากถามคำถามไปแล้วสามารถตอบได้ ช่วงบรรยายจะมีการเล่าประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการทำการเกษตรปลอดสารพิษ การปลูกส้มโอปลอดสารพิษของชุมชนบางพลับ จังหวัด สมุทรสงคราม ให้ความเป็นกันเอง สร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้เข้ารับการอบรม มีการแสดงออก ทางสีหน้าที่เห็นถึงความอบอุ่นจริงใจ โทนเสียงนุ่มนวล อ่อนโยน เปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการอบรม มีส่วนร่วมในการถาม-ตอบ ไม่ปิดกั้นภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ

ยกตัวอย่างให้เห็นถึงความสำเร็จของการทำสวนส้มโอปลอดสารพิษ ที่คำนึงถึง สภาพแวดล้อมด้านการเกษตร เปิดคลิปปวีดีโอเกี่ยวกับศิลปินดาราร่วมเรียนรู้การทำเกษตร ปลอดสารพิษ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาที่ว่า การถ่ายทอดโดยการบอกเล่า การทำให้ดู การดูตัวอย่างของจริง การฝึกปฏิบัติ เทคนิคการถ่ายทอด อันได้แก่ สื่อ วัสดุ และ อุปกรณ์ในการถ่ายทอด (ทรงศิริ สาประเสริฐ, 2542, หน้า 4) การที่ผู้สอนใช้กระบวนการต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยวิธีการจัดการศึกษาที่จะให้ผู้ได้เรียนรู้จากการ ให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลาง จากชุมชนท้องถิ่น จากเครือข่ายในสวนกลางโดยผ่านทางสื่อ (เวกวร พันธุ์ จำสันเทียะ, 2541, หน้า 12) การที่ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้เรียนไปแล้วไปใช้ได้กับ ความรู้ที่จะเรียนใหม่ หรือเรียกว่า การถ่ายโยงการเรียนรู้ และครูสามารถนำความรู้ที่นั่นมาสู่นักเรียน ด้วยวิธีการสอนต่างๆ เป็นการถ่ายทอดความรู้จากครูมาสู่ผู้เรียน (ปรีชาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2534, หน้า 164)

นายสมทรง แสงตะวัน เป็นครูข้าราชการบำนาญแล้วผันตนเองมาทำการเกษตรปลอด สารพิษ มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ ซึ่งมีกระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญา การปลูกส้มโอปลอดสารพิษที่บิดาของนายสมทรงได้ถ่ายทอดความรู้มาให้ ประกอบกับความรู้ ประสบการณ์ที่ตนเองมีจากการลงมือปฏิบัติก่อเกิดเป็นองค์ความรู้ที่สามารถถ่ายทอดได้ จนได้เป็น ครูภูมิปัญญาไทย รุ่น 2 ซึ่งสอดคล้องกับหลักการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาที่ว่า มนุษย์สามารถดำรง เผ่าพงศ์ได้เพราะมีการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมมาเป็นอารยธรรม โดยเกี่ยวข้องกับ การทำมาหากินและอุดมการณ์ วัฒนธรรมของกลุ่มและรูปแบบในการถ่ายทอดต้องมีความ สอดคล้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้เรียนอย่างใกล้ชิด เพื่อวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนอย่างเป็น ปกติ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2536, หน้า 25-27) นายสมทรงมองวัฒนธรรมการเกษตรสมัยก่อนที่บรรพ บุรุษมีวิถีคิด วิถีปฏิบัติ และวิถีให้คุณค่าอีกรูปแบบหนึ่ง เทียบเคียงกับงานวิจัยของ จิตราพร ดี

ละวัฒน์ (2556) แต่ตนเองกลับมองถึงการต่อ ยอดทางความคิดจากภูมิปัญญาของคนสมัยก่อน อย่างเช่นการสับต้นส้มโอช่วงที่เกิดจันทรคราสเพราะเชื่อว่าจะทำให้ออกดอกติดผลดก แต่นายสมทรงกลับมีวิธีคิดว่าการทำเช่นนั้นจะทำให้เกิดอาการเฉา ด้วยธรรมชาติก็จะเกิดการสับพันธุ์เพราะ กลัวต้นส้มเพราะเฉาตายยิ่งทำให้ออกดอกติดผลมากขึ้น แต่วิธีปฏิบัติของนายสมทรงเพียงแค่ปล่อยให้ ต้นส้มโอออกน้ำออกปุ๋ยช่วงระยะเวลาหนึ่งก็เป็นการกระตุ้นให้ส้มโอออกดอกติดผลได้มากเช่นกัน เป็นวิธีให้คุณค่ากับต้นส้มโอว่าไม่ถึงกับต้องนำมิดไปสับต้นส้มโอจนยางออกขนาดนั้น จึงเป็น เหตุผลที่นำไปสู่การถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าวและถือปฏิบัติมาจนเป็นที่ยอมรับของผู้เคยผ่านการ อบรมจากนายสมทรง ซึ่งสอดคล้องกับหลักการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาที่ว่า วิธีการส่งต่อความรู้ ความชำนาญ หรือค่านิยมที่มีอยู่ไปยังบุคคลอื่น อาจเป็นเครือข่ายหรือสมาชิกคนอื่นในชุมชนก็ได้ อาจเป็นการถ่ายทอดโดยตรง โดยทางอ้อมด้วยการจูงใจหรือไม่จูงใจ มีการเรียกเก็บค่าตอบแทน หรือไม่มีก็ได้ (ปฐม นิคมานนท์, 2535, หน้า 34)

ผู้เข้ารับการอบรมเห็นถึงความมุ่งมั่นและตั้งใจในการบรรยายที่ทำให้ไม่รู้สึกรู้หาย ของนายสมทรง มีภาพประกอบ มีคลิปวิดีโอให้ชม และหลังจากนั้นพาลงพื้นที่จริงและลงมือ ปฏิบัติจริง สร้างความเข้าใจให้กับผู้เข้ารับการอบรมได้เป็นอย่างดีและสามารถนำไปปฏิบัติหรือ ประยุกต์ใช้ได้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาที่ว่า ปัญญาจะเกิดได้ด้วยการฟัง การคิด และการอบรม (มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2554, หน้า 162) คนที่ เคยผ่านการอบรมจากนายสมทรง แสงตะวัน คือ กลุ่มเกษตรกรชุมชนบางปลับ ยุวเกษตรกร/ทายาท เกษตรกร สาธารณะชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน มีความเห็นตรงกันว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาการ ปลุกส้มโอของนายสมทรง แสงตะวัน โดยวิธีการบรรยาย การสาธิตเป็นต้นแบบ การลงมือปฏิบัติ การสร้างองค์ความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งสอดคล้องกับหลักการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาที่ว่า การถ่ายทอดความรู้แก่สมาชิก ใช้วิธีการร่วมเรียนรู้ไปพร้อมๆ กับการลงมือปฏิบัติ การถ่ายทอด ความรู้แก่บุคคลภายนอกกลุ่มด้วยหลักสูตรเร่งรัด โดยใช้วิธีการบรรยาย สนทนา เสวนา ประชุม อบรม ฝึกปฏิบัติ ศึกษาดูงาน เป็นการถ่ายทอดความรู้แบบคิดรวบยอด (ถวัลย์ มาศจรัส, 2543, หน้า 181-192) การถ่ายทอดวัฒนธรรมอาจทำได้โดยคำพูด การเขียน การวาดภาพ และอาจใช้วิธีอื่น ๆ ที่ เหมาะสมตามยุคสมัยของแต่ละสังคม (งามพิศ สัตย์สงวน, 2543, หน้า 32) วัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์ จะต้องเรียนรู้และจะต้องมีการถ่ายทอดวัฒนธรรม การสอนให้คนรุ่นหลังรู้ถึงระบบสัญลักษณ์ของ สังคม (อมรา พงศาพิชญ์, 2541, หน้า 20-21)

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่องานบริหาร

1. ควรมีการเก็บข้อมูลการประเมินผลหลังจากการจัดฝึกอบรมการปลูกส้มโอปลอดสารพิษให้กับกลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ ยุวเกษตรกร/ทายาทเกษตรกร สาธารณะชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน โดยติดตามผลของผู้เข้ารับการอบรมว่าได้องค์ความรู้ภูมิปัญญาความเข้าใจอย่างไรบ้าง นำความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติอย่างไร และมีข้อเสนอแนะต่อการเข้ารับการอบรมเป็นอย่างไร เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ ให้กับรุ่นต่อไปได้อย่างลึกซึ้งและตรงกับความต้องการของผู้เข้ารับการอบรม

2. ควรมีการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการเรียนรู้การปลูกส้มโอปลอดสารพิษแบบเกษตรปลอดสารพิษ โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมด้านการเกษตร เพื่อสนับสนุนให้กับผู้เข้ารับการอบรมที่สนใจทำการเกษตรปลอดสารพิษนอกจากปลูกส้มโอแล้วยังสามารถประยุกต์ใช้กับพืชผลทางการเกษตรที่เหมาะสมกับสภาพทางภูมิศาสตร์ของแต่ละพื้นที่ โดยจัดทำออกมาในรูปแบบสื่อต่างๆ เช่น นิทรรศการ โปสเตอร์ สื่อวีดิทัศน์ และอื่นๆ เพื่อมิให้ภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษสูญหายไป โดยมีการถ่ายทอดให้กับกลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ ยุวเกษตรกร/ทายาทเกษตรกร สาธารณะชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน ได้ความรู้และสามารถนำไปปฏิบัติ ประยุกต์เป็นบทเรียนในหลักสูตรการฝึกอบรมระดับต่างๆ และต่อยอดความรู้การปลูกส้มโอปลอดสารพิษ

ข้อเสนอแนะต่องานวิชาการ

1. ควรมีการวิจัย ในด้านภูมิปัญญาการปลูกส้มโอปลอดสารพิษ การถอดบทเรียนการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ ที่มีการติดตามประเมินผลสำเร็จของผู้ที่เข้ารับการอบรมแล้วนำภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษไปลงมือปฏิบัติแล้วเห็นผลจริง สามารถนำไปประยุกต์เป็นบทเรียนในหลักสูตรการฝึกอบรมระดับต่างๆ

2. ควรมีการวิจัยปฏิบัติการให้เกิดกลุ่มการปลูกส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ปลอดสารพิษทั้งจังหวัดสมุทรสงครามที่เป็นวัฒนธรรมการเกษตร ตามหลักการและทฤษฎีการทำเกษตรปลอดสารพิษ และสภาพแวดล้อมด้านการเกษตร โดยนำเทคโนโลยีและโซเชี่ยลมีเดียมาสร้างให้เกิดนวัตกรรมของกลุ่ม

ข้อเสนอแนะทางนโยบาย

1. ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนควรมีการส่งเสริมการทำการเกษตรปลอดภัยอย่างการปลูกส้มโอปลอดภัย โดยสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดภัย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้การพัฒนาด้วยเทคโนโลยีนวัตกรรม สร้างเศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็ง รักษาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม พลังงาน และการเกษตรที่ยั่งยืน เพื่อให้คนในชุมชนและนอกชุมชนสามารถนำผลการศึกษามาใช้เป็นแนวทางในการปลูกส้มโอ หรือประยุกต์ใช้กับพืชผลทางการเกษตรปลอดภัยตามความเหมาะสมของแต่ละสภาพพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการภูมิปัญญาที่ว่า อยากให้รัฐเข้ามาทำความเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน อันจะนำไปสู่ นโยบายการพัฒนาประเทศจากรากฐานของความเป็นไทย กระจายอำนาจสู่ชุมชน เรื่องของการดำเนินชีวิต การทำเกษตรกรรม การปลูกป่า

2. ควรมีการยุติการนำเข้าสารพิษ ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า ที่ส่งผลกระทบต่อระบบสุขภาพของกลุ่มเกษตรกรและผู้บริโภค ควรพัฒนาและส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ปุ๋ยหมักชีวภาพ จี๊ดแคคคาเกิ้ลทั้งในระยะสั้นและระยะยาว หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับภาคการเกษตรควรตระหนักและปรับเปลี่ยนวิธีคิด วิธีปฏิบัติ และวิธีให้คุณค่าเกี่ยวกับการทำการเกษตรปลอดภัย ที่จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยเพื่อต่อยอดในเรื่องภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดภัย โดยใช้เทคโนโลยีเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง

2. ควรมีการวิจัยเพื่อพัฒนาในเรื่องการแปรรูปส้มโอปลอดภัยด้วยนวัตกรรมการแปรรูปบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น

บรรณานุกรม

- กรมวิชาการเกษตร. (2536). เกษตรยั่งยืน : อนาคตของการเกษตรไทย. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการเกษตร.
- กรมส่งเสริมการเกษตร. [ม.ป.ป.]. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น. [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.].
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2561). ภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา. ค้นเมื่อ 31 สิงหาคม 2561, จาก http://www.moe.go.th/moe/th/news/detail.php?NewsID=27231&Key=news_research
- เครือข่ายเตือนภัยสารเคมีกำจัดศัตรูพืช. (2560). เหตุผลสนับสนุน การยกเลิกพาราควอต คลอร์ไพริฟอสและจำกัดการใช้ไกลโฟเซต. [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.]. (ไม่ได้ตีพิมพ์).
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2543). หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: รามการพิมพ์
- จรรย์ จันทลักษณ์. (2546). การเกษตรยั่งยืน : หลักการ แนวทาง และตัวอย่างระบบฟาร์ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2538). วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน. มหาสารคาม : โรงพิมพ์สิริธรรมออฟเซต.
- จิตรพร ลีละวัฒน์. (2556). การพัฒนาภารกิจปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างความคิดวิเคราะห์ให้กับนักศึกษาในรายวิชาจริยธรรมทางธุรกิจ (BUS400). รายงานวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน คณะบริหาร มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- เจริญ ดิน. (2558). การพัฒนาจิตสำนึกในภูมิปัญญาดั้งเดิมของเยาวชนโดยใช้บทเพลงปกากะญอที่บ้านหนองเต่า ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ บัณฑิตศึกษาศถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน.
- จำนง ตรีนิมิตร. (2553). การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นทางวัฒนธรรมด้านอาหารพื้นบ้านของชุมชนบางกระดี่. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาการศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.
- ชนวน รัตนวราหะ, สุพจน์ ชัยวิมล, ชมชวน บุญระหงษ์, และหลักชัย มีนะกนิษฐ. (2550). เกษตรกรรมยั่งยืน 2. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- เดชา ศิริภัทร. (2554). เส้นทางเกษตรกรรมยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 2. สมุทรสาคร: พิมพ์ดี.
- ถวัล มาศจรัส. (2543). ตำราย มีสมชัย ครูภูมิปัญญาไทย เพชรแท้ของแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: เลิฟแอนด์ลิฟเพรส.

- ทรงศิริ สุประเสริฐ. (2542). **ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ธัญรัช วิกิตภูมิประเทศ. (2553). **การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้าน : กรณีศึกษาวงกลองยาว อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์**. รายงานผลการวิจัย ชุดโครงการวิจัย “การวิจัยชุมชน อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต”.
- ธัญกรรณ์ โปธิกาวิณ. (2553). **กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านดนตรีประเภทขลุ่ยและแคน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นวรรตน์ รัตนศรีวอ. (2550). **กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาเพลงพื้นบ้านหมอลำ : กรณีศึกษาฉวีวรรณ ดำเนิน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2536). **การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- บุญชู โรจนเสถียร. (2546). **บุญชูชี้ทางเกษตรไทยไปสู่...ครัวโลก**. กรุงเทพฯ: ธรรมสาร.
- ปฐม นิคมานนท์. (2535). **การค้นหาคำรู้และระบบถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- ประเวศ วะสี. (2534). **การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ปรีชา อุตระกุล และนถมล ปิยวิทย์. (บรรณาธิการ). [ม.ป.ป.]. **ภูมิปัญญาชาวบ้านนครราชสีมา**. [ม.ป.ป.]: ชมรมภาษาอังกฤษแห่งประเทศไทย.
- ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. (2534). **การนิเทศการสอน**. กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อเสริมสุขภาพ.
- ปัญญารัตน์ วันทอง (2558). **กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมของชุมชนบ้านประทุน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต นิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2561). **ภูมิปัญญาไทย : องค์กรความรู้ที่มีคุณค่าและประโยชน์ต่อสังคมไทย**. ค้นเมื่อ 31 สิงหาคม 2561, จาก [http://www.stou.ac.th/study/sumrit/10-58\(500\)/page3-10-58\(500\).html](http://www.stou.ac.th/study/sumrit/10-58(500)/page3-10-58(500).html)

- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2561). **ภูมิปัญญาชาวบ้าน**. ค้นเมื่อ 31 สิงหาคม 2561, จาก <https://web.ku.ac.th/schoolnet/snet6/envi5/panya/panyan.html>
- มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, (2554). **พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปลพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ภาค 3 เล่ม 2 ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย**. พิมพ์ครั้งที่ 5. นครปฐม : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิหมู่บ้าน, [ม.ป.ป.]. รายงานการศึกษาเฉพาะกรณีพื้นที่ต้นแบบ จังหวัดสกลนคร โครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน. [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.]. (เอกสารอัดสำเนา).
- รุ่งรัตน์ สุขแสง. (2556). การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมพื้นบ้าน : กรณีเครื่องจักสานไม้ไผ่ลายขีดบ้านหนองห้าง ตำบลหนองห้าง อำเภอภูฉิมรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยและประเมินผลการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- เวกวรรณ น้่าสันเทียะ. (2541). การศึกษาการจัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนประถมสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ กรณีศึกษากลุ่มไทยลาว. ขอนแก่น : วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษาศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ศกุนตลา เหลืองสกุล. (2543). กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต การศึกษาผู้ใหญ่ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ศุกานต์ศิริ มหอมตพงศ์. (2559). การจัดการความรู้การถ่ายทอดภูมิปัญญาและเทคโนโลยีท้องถิ่นในการผลิตถ่านอัดแท่ง : กรณีศึกษานายอยู่ เขมพลกรัง บ้านบึงตะโก ตำบลพลกรัง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน.
- สามารถ จันทร์สุรย์. (2549). **องค์ความรู้ภูมิปัญญาไทย**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- สุนทร เกตุสุขาวดี. (2552). การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สาขาหัตถกรรมพื้นบ้าน : กรณีศึกษาบ้านหนองเหียง อำเภอพนสนิมคม จังหวัดชลบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา โครงการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. (2533). **รากฐานแห่งชีวิต วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.

- สุริย์วัล เสมอใจ. (2557). การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่อง “เมียง” ผ่านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านแม่กำปอง อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระปริญญา รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เสรี พงศ์พิศ. (2529). คีนส์รากเหง้า ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ.
- _____. (2536). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 1. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- _____. (2536). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 2. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- _____. (2553). ร้อยคำที่ควรรู้. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2534). การสัมมนาทางวิชาการ ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- _____. (2541). รายงานการสัมมนาวิชาการ เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน 10-12 กรกฎาคม 2533. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2559). รายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2558. กรุงเทพฯ: เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2541). วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อานัฐ ตันโช. (2556). เกษตรกรรมชาติประยุกต์ : หลักการ แนวคิด เทคนิคปฏิบัติในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่: ทรี โอแอคเวอรี่ไทซิ่ง แอนด์ มีเดีย.
- อรุณี เวียงแสง. (2550). คนทำเกษตรยั่งยืนเมืองสามหมอก. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: ว นี ดา การพิมพ์.
- อุทัยวรรณ ภูเทศ. (2560). กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องจักสานบ้านดงชะพลู ตำบลบางมะฝ่ออำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์. วารสารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 6(4), 180.
- เอกวิทย์ ฌ ถกลาง. (2544). ภาพรวมภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____. และคณะ. (2539). ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. นนทบุรี: โครงการกิตติเมธี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (เอกสารอัดสำเนา).

อัจฉรา รักยุติธรรม. (ผู้เรียบเรียง). (2547). เกษตรกรรมกับทรัพยากรธรรมชาติ องค์ความรู้และระบบการจัดการเพื่อสร้างความเกื้อกูลโดยชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน. นนทบุรี: เจแอนด์ เจ กราฟฟิคดีไซน์.

ภาคผนวก ก
แนวการสัมภาษณ์

ผู้ให้การสัมภาษณ์ นายสมทรง แสงตะวัน
สถานที่สัมภาษณ์
ทำการสัมภาษณ์เมื่อวันที่

1. พัฒนาการชีวิตของนายสมทรง แสงตะวัน (ภูมิหลังชีวิต, หลักคิดการดำเนินชีวิต, ประสบการณ์ชีวิต, ผลงานและการได้รับการยกย่องจากสังคม)
2. ความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในการปลูกส้มโอเป็นอย่างไร
3. มีการเตรียมการถ่ายทอดความรู้อย่างไรบ้าง เพราะอะไร
4. แผนการจัดอบรมหรือถ่ายทอดความรู้เป็นอย่างไร เพราะอะไร
5. มีความคาดหวังต่อผู้เข้ารับการอบรมอย่างไร เพราะอะไร
6. มีขั้นตอน วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาถ่ายทอดโยงการเรียนรู้สู่ชุมชนอย่างไร
7. การจัดการปัจจัยการผลิต/การจัดการกระบวนการผลิต/การจัดการผลผลิต/การจัดการหรือพัฒนาความรู้ภูมิปัญญา
 - 1) การคัดเลือกสายพันธุ์
 - 2) การเตรียมการและการปลูก
 - 3) การดูแลรักษา
 - 4) การเก็บผลผลิต
 - 5) การตลาด
8. มีการติดตามผลของผู้เข้ารับการอบรมหรือไม่ อย่างไร
9. ผลที่ได้รับทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และจิตใจ
10. การดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงครามเป็นอย่างไร

ภาคผนวก ค

แนวสังเกต

ผู้รับการสังเกตและจดบันทึก นายสมทรง แสงตะวัน
 สถานที่สังเกตและจดบันทึก

ทำการสังเกตและจดบันทึกเมื่อวันที่

แนวสังเกต หรือประเด็นสังเกต ผู้วิจัยจะบันทึกเหตุการณ์ หรือพฤติกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นสังเกต ดังนี้

วิทยาการ

1. พฤติกรรมขณะถ่ายทอดความรู้
(การเดิน, การพูด, การเขียน, การคิด)
2. น้ำเสียงการพูดขณะถ่ายทอดความรู้
(อ่อนโยน, นุ่มนวล, ปลูกเร้าใจ)
3. มนุษย์สัมพันธ์ของนายสมทรง แสงตะวัน ที่มีต่อผู้เข้ารับการอบรม
(การสื่อสาร, สร้างความเข้าใจ, ให้ความสนใจผู้รับการอบรม, สร้างความผ่อนคลาย)
4. ดำเนินการถ่ายทอดความรู้แบบไม่หวังวิชา
(อธิบายความ, ถาม-ตอบ, แก้ไขปัญหาสถานการณ์เฉพาะหน้า)
5. เทคนิค วิธีการสื่อสารที่เข้าใจง่ายของนายสมทรง แสงตะวัน
(การบรรยาย, การใช้สื่อประกอบ, การสาธิต)
6. ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น

ภาคผนวก ง

แนวสังเกต

ผู้รับการสังเกตและจดบันทึก

กลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ

ยูวเกษตรกร/ทายาทเกษตรกร

สาธารณะชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน

สถานที่สังเกตและจดบันทึก

.....

ทำการสังเกตและจดบันทึกเมื่อวันที่

.....

แนวสังเกต หรือประเด็นสังเกต ผู้วิจัยจะบันทึกเหตุการณ์ หรือพฤติกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นสังเกต ดังนี้

ผู้ได้รับการอบรม

1. พฤติกรรมเรียนรู้ของผู้เข้ารับการอบรม
(ความตั้งใจฟัง, การซักถาม, การจดบันทึก)
2. ผู้เข้ารับการอบรมมีบทบาทในการแสดงความคิดเห็นขณะเรียนรู้
(ซักถามเมื่อเกิดข้อสงสัย)
3. ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น

ภาคผนวก จ
แนวการสัมภาษณ์

ผู้ให้การสัมภาษณ์

นายทรงยศ แสงตะวัน

สถานที่สัมภาษณ์

.....

ทำการสัมภาษณ์เมื่อวันที่

.....

-
1. ชื่อ-สกุล
 2. ที่อยู่
 3. โทรศัพท์
 4. E-mail
 5. วัน/เดือน/ปีเกิด
 6. การศึกษา
 7. อาชีพ
 8. สถานภาพ
 9. ภูมิหลังชีวิต
 10. หลักคิด
 11. ความรู้ ประสบการณ์ ผลงานที่โดดเด่น
 12. คุณูปการต่อชุมชน สังคม
 13. การยกย่องเชิดชูเกียรติ
 14. ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่จากนายสมทรง แสงตะวัน อย่างไร

อย่างไร

15. นำภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาประยุกต์ใช้อย่างไร
16. ในอนาคตจะมีการพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาอย่างไร
17. มีความภาคภูมิใจในการรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่

อย่างไร

ภาคผนวก จ

คู่มือภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษ

เตรียมดินเพื่อปลูกส้มโอ

เตรียมดินเป็นขั้นตอนสำคัญขั้นตอนแรกของวิธีปลูกส้มโอ เนื่องจากส้มโอเป็นพืชที่มีระบบรากฝอยจำนวนมาก จึงต้องเตรียมดินให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์และดินร่วนซุย จึงต้องเตรียมดินโดยใช้เกลบดืบ เกลบดำ ผสมมูลสัตว์หรือปุ๋ยหมัก และขุดหลุมปลูกลึก 25-30 เซนติเมตร กว้าง 60 เซนติเมตร นำส่วนผสมที่เตรียมไว้ในหลุมปลูกคลุกกับดินปากหลุมที่ขุดไว้ ใส่ให้เต็มหลุม ปลูก แล้วรดด้วยน้ำหมักชีวภาพ หรือจุลินทรีย์สังเคราะห์แสงให้พอชุ่ม ทิ้งไว้ 5-7 วัน แล้วจึงนำกิ่งพันธุ์ส้มโอที่เตรียมไว้ลงปลูก ระยะห่างระหว่างแถวปลูก 4-5 เมตร พื้นที่ 1 ไร่จะปลูกได้ 35 ต้น และการยกร่องปลูกส้มโอต้องยกร่องให้สูงกว่าระดับน้ำปกติ 80-100 เซนติเมตร

วิธีปลูกส้มโอ

ส้มโอโดยทั่วไปเกษตรกรจะปลูกด้วยกิ่งพันธุ์ที่มาจาก การตอนกิ่งหรือทาบกิ่ง ที่สภาพต้นหรือกิ่งที่เจริญเติบโตมีรากสีเหลืองมาก โดยการนำกิ่งตอนมาเลี้ยงในถุงดินปลูก ให้แข็งแรงก่อน นำลงไปปลูกในหลุมดินที่เตรียมไว้ การปลูกส้มโอเป็นกิ่งตอนระบบรากจะแผ่กระจายบริเวณผิวดิน เป็นส่วนใหญ่จึงไม่นิยมปลูกลึก เพราะรากจะแตกช้า ทำให้เจริญเติบโตช้า ปลูกแล้วต้องปักหลักไม้ยึดกิ่งพันธุ์ส้มไว้ เพื่อป้องกันลมโยกทำให้รากขาดได้ ให้รดน้ำวันละ 1 ครั้ง ถ้าฝนไม่ตกหรือคู่ว่าให้ดินชุ่มน้ำ และก่อนจะปลูกส้มโอ เป็นพืชที่ปลูกใหม่ให้ปลูกต้นกล้วยน้ำว้าไว้ก่อน 3 เดือน จึงเริ่มปลูกส้มโอ เพื่อจะได้ช่วยเป็นพืชรากและบังร่มให้ต้นส้มโอระยะแรก

วิธีคิดเกี่ยวกับเกษตรธรรมชาติ

เพื่อเป็นการปรับปรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ และไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมี คือ จะมีการใส่ปุ๋ยชีวภาพทุกเดือนเดือนละ 1-2 กำมือต่อ 1 ตารางเมตร รอบทรงพุ่มต้นส้มโอที่ปลูกไว้ และให้ใช้น้ำหมักชีวภาพผสมกากน้ำตาลรดทุกครั้งหลังการใส่ปุ๋ยหมัก จะช่วยให้การย่อยสลายปุ๋ยหมักไปให้ต้นส้มโอใช้ประโยชน์ได้ตามธรรมชาติ อย่างเต็มประสิทธิภาพ

การปฏิบัติดูแลรักษาและป้องกันกำจัดศัตรูพืช

ได้มีการจัดระบบการดูแลรักษา เป็นระบบกองทัพไว้ 4 กองทัพ ดังนี้

1. **ระบบการจัดการแบบกองทัพบก** โดยจะมีระบบการตัดหญ้าในสวนส้มโอทุกครั้งที่ส้มโอเริ่มแตกใบอ่อน เพราะในขณะที่ส้มโอแตกใบอ่อนแมลงจะมาวางไข่ที่ใบอ่อนส้มโอ และกลายเป็นหนอนกัดกินใบส้มโอ การตัดหญ้าในช่วงนี้จะทำให้แมลงไปวางไข่บนใบหญ้าที่ตัดไว้จะแตกใบอ่อนแทนการวางไข่บนใบอ่อนส้มโอ เมื่อแมลงวางไข่ที่ใบอ่อนของต้นหญ้าในสวนส้มโอ สัตว์จากธรรมชาติก็จะมาช่วยกำจัดแมลงให้เกิดสมดุลธรรมชาติ คือ เมื่อแมลงมาวางไข่ที่ใบหญ้าอ่อน จะมีกบ เขียด อึ่งอ่าง คางคก มากินแมลง ในขณะที่ลงมาวางไข่บนใบหญ้าอ่อนเป็นอาหาร

2. **ระบบกองทัพอากาศ** สำหรับแมลงที่มาวางไข่บนต้นส้มโอ ก็จะมีเมงมุม แมงปอ นก มาดักจับแมลงเหล่านั้นกินเป็นอาหาร ทำให้เกิดสมดุลธรรมชาติ

3. **ระบบกองทัพเรือ** ในช่วงเวลาเย็นพลบค่ำหรือเวลากลางคืน ก็จะมีผีเสื้อกลางคืน จะมาวางไข่ที่ใบอ่อนส้มโอ เราก็จะใช้แสงไฟจากหลอดแบลคไลท์สีม่วงปักไว้บนร่องน้ำในสวนส้มโอ แมลงจะมาเล่นแสงไฟ และจะตกลงในน้ำในร่องสวน ก็จะมีปลาช่วยเก็บกินแมลงเป็นอาหาร สร้างสมดุลธรรมชาติ

4. **ระบบกองทัพใต้ดิน** ในขณะที่เราตัดหญ้าปล่อยแมลงที่ให้มาวางไข่ จะมีเศษใบหญ้าที่เราตัดทิ้งไว้ เราก็เอาน้ำหมักชีวภาพผสมกับน้ำเปล่าและกากน้ำตาลผสมราดรดไปที่เศษหญ้าที่เราตัดทิ้งไว้ จุลินทรีย์ในน้ำหมักก็จะช่วยย่อยสลายเศษหญ้าและตัวคักแต่ในดินให้กลายเป็นฮิวมัส เป็นปุ๋ยสำหรับส้มโอ ทำให้ดินดีเป็นธรรมชาติได้อีกด้วย

นอกจากนี้ระบบการดูแลรักษาอื่นๆ เช่น การตัดแต่งกิ่งหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตทุกครั้งก็จะทำให้ส้มโอแตกกิ่งใหม่ เกิดท่อน้ำท่ออาหารใหม่ ส่งอาหารให้ผลส้มโอมีความสมบูรณ์

การเก็บเกี่ยวผลผลิตส้มโอ

ในการเก็บเกี่ยวผลผลิตส้มโอ ให้เก็บเกี่ยวทยอยเก็บผล เพราะส้มโอแก่ไม่พร้อมกัน แต่ซื้อระวังอย่าเก็บผลส้มโอคราวเดียวหมดทั้งต้น จะทำให้ส้มโอช็อคตายได้ เพราะระบบการส่งน้ำและอาหารจะหยุดกะทันหัน ต้นส้มจะตายได้

การขี้นเลนบนร่องสวน

เกษตรกรที่มีการปลูกส้มโอแบบขี้นร่องสวน จะมีการปลูกต้นทองหลางไว้ข้างร่องสวน เพื่อเป็นไม้บังร่ม และให้รากทองหลางช่วยพรวนดินให้ต้นส้มโอ ช่วงระยะเวลา 1 ปี เศษใบไม้ กิ่งไม้ของต้นทองหลางจะร่วงหล่นลงไปทับถมอยู่ในร่องสวน และย่อยสลายเป็นปุ๋ยธรรมชาติ

หลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตส้มโอ เกษตรกรจะมีการขึ้นเลนปีละ 1-2 ครั้ง ซึ่งถือเป็นการใส่ปุ๋ยธรรมชาติให้แก่ส้มโอ

การสูมไฟไล่แมลง

ในอดีตช่วงเวลาเย็นเกษตรกรจะมีการสูมไฟไล่แมลงในสวนส้มโอโดยใช้เศษไม้ เศษหญ้าเผาให้เกิดควันไฟ เพื่อไล่แมลงผีเสื้อกลางคืน ซึ่งเป็นสาเหตุในการเกิดหนอนกินใบส้มโอ ปัจจุบันเกษตรกรมีการเรียนรู้เรื่องการเผาถ่านสกัดน้ำส้มควันไม้ เพื่อนำมาฉีดพ่นไล่แมลงแทนการสูมไฟไล่แมลง

การตัดแต่งกิ่งส้มโอ

ในการดูแลรักษาต้นส้มโอในแต่ละปีหลังจากปลูกส้มโอแล้ว 1 ปี ควรมีการตัดแต่งกิ่งเพื่อกำหนดทรงพุ่มให้สวยงาม ควรเป็นกิ่ง 2 กิ่งใหญ่ หรือ 3 กิ่งใหญ่ ซึ่งจะทำให้ทรงพุ่มต้นส้มโอแข็งแรง ขณะที่ส้มโอเจริญเติบโตเข้าปีที่ 2 ก็ควรมีการตัดแต่ง อย่างน้อย 1 ครั้ง เมื่อส้มโออายุ 3 ปี ส้มโอจะเริ่มติดดอกออกผล การตัดแต่งกิ่งต้องตัดแต่งกิ่งทรงพุ่มให้สมดุลกัน

การดูแลสวนส้มโอระยะแรก

เริ่มใส่ปุ๋ยหมักผสมปุ๋ยยูเรียเล็กน้อย ปุ๋ยหมัก 50 กิโลกรัม ต่อปุ๋ยยูเรีย 1 กิโลกรัม เมื่อกิ่งส้มโอเริ่มแตกใบอ่อน ให้น้ำทุกครั้งที่เราใส่ปุ๋ยหมัก และให้น้ำทุก 7 วัน เมื่อครบ 1 ปี ถ้วยน้ำว่าก็จะตกผล และเก็บผลจำหน่ายได้

ปีแรก ให้ตัดต้นกล้วยออกกอวันกอ เพราะส้มโอต้องการแสงแดดมากขึ้น ตัดหญ้าทุกครั้งที่ส้มโอแตกใบอ่อน เพื่อล่อแมลงให้มาวางไข่บนใบหญ้าอ่อนแทนการไปวางไข่บนใบส้มอ่อน เป็นการกำจัดแมลงด้วยวิธีธรรมชาติไปด้วย

ปีที่ 2 ต้องตัดต้นกล้วยออกกอวันกอเช่นเดียวกับปีแรก จากนั้นใส่ปุ๋ยหมัก 2 เดือนครั้ง ละ 2 กิโลกรัมต่อต้นส้มโอ

ปีที่ 3 ส้มโอจะเริ่มออกดอกติดผล ให้ส้มโอติดผลได้ต้นละไม่เกิน 15 ผล ในปีแรกที่ออกผล ใส่ปุ๋ยหมักทุกๆ 2 เดือนต่อครั้ง ละ 2 กิโลกรัมต่อต้น รดน้ำทุก 7 วันต่อครั้ง และเริ่มปลูกต้นทองหลางข้างร่องๆ ละ 3-5 ต้น เพื่อใช้บังร่มให้แก่ต้นส้มโอ ตัดหญ้าในสวนส้มโอทุกครั้งที่มีส้มโอแตกใบอ่อน

ปีที่ 4 ส้มโอเริ่มติดดอกออกผลมากขึ้น ให้ส้มโอติดผลได้คราวละไม่เกิน 20 ผลต่อต้น ใส่ปุ๋ยหมักทุกเดือนๆ ละ 2 กิโลกรัมต่อต้น ตัดหญ้าทุกครั้งที่ส้มโอจะแตกใบอ่อน ตัดแต่งกิ่งหลัง

เก็บผลส้มโอ พร้อมติดกาฝาก ก่อนเก็บผล 2 สัปดาห์ ควรหยุดการให้น้ำ ใ้ปุ๋ย หลังจากนั้นให้น้ำ ทุก 7 วันต่อครั้ง และตัดต้นกล้วยออกให้หมด ถ้าปลูกส้มโอเป็นไร่ที่ไม่ยกร่อง ให้ปลูกต้นเพกา แทนต้นทองหลาง แถวละ 5-10 ต้น แถวยาว 40 เมตร และควรปลูกกล้วยแซมระหว่างแถวส้มโอ แถวละ 5-10 กอ

ปีที่ 5 ส้มโอเริ่มออกผลมากขึ้น ควรให้ส้มโอติดผลคราวละไม่เกิน 50 ผลต่อต้น ใ้ปุ๋ยหมักทุกเดือนๆ ละ 3-5 กิโลกรัมต่อต้น ใ้ปุ๋ยขี้แควนาเกลือก่อนเก็บผล 2 เดือน ใ้ต้นละ 2-3 กิโลกรัม ใ้บริเวณรอบทรงพุ่มต้นส้มโอ ตัดหญ้าทุกครั้งที่มีส้มโอแตกใบอ่อน ตัดแต่งกิ่งหรือเก็บเกี่ยวผลส้มโอพร้อมติดกาฝากทุกครั้งให้น้ำทุกๆ 7 วันต่อครั้ง ถ้าต้นส้มโอมีผลผลิตมาก ถ้าอากาศแห้งแล้งมาก ควรให้น้ำทุก 3 วันต่อครั้ง และหยุดให้น้ำวันฝนตก

ภาคผนวก ข
ภาพประกอบการวิจัย

ภาพที่ 1 ศูนย์การเรียนรู้มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม

ภาพที่ 2 นายสมทรง แสงตะวัน (ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษ)

ภาพที่ 3 นางสาวสถาพร ตะวันขึ้น (กลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ)

ภาพที่ 4 นางสาววิวรรณ หัตถกรรม (กลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ)

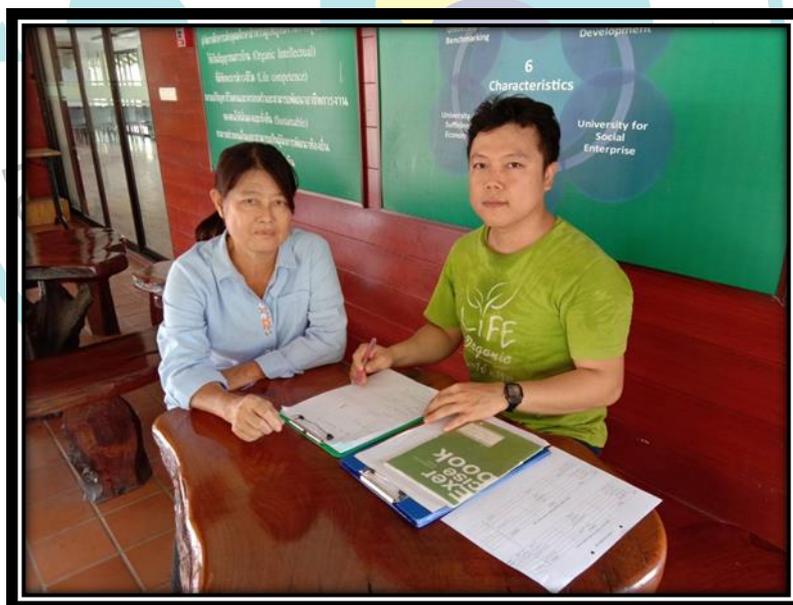
ภาพที่ 5 นายอุดม มีคง (กลุ่มเกษตรกรชุมชนบางพลับ)

ภาพที่ 6 นางสาวชมพูนุท แยมสรวล (ยูวเกษตรกร/ทายาทเกษตรกร)

ภาพที่ 7 นางเกสร ชอบประดิษฐ์ (ยูวเกษตร/ทนายทเกษตรกร)

ภาพที่ 8 นางแก้วตา จิตรแก้วผดุง (ยูวเกษตร/ทนายทเกษตรกร)

ภาพที่ 9 นายสรณพงษ์ บัวโรย (สาธารณะชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน)

ภาพที่ 10 นายโชติวิชญ์ เสือเล็ก (สาธารณะชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน)

ภาพที่ 11 นางสาวประภา เกิดแก้ว (สาธารณะชน/คนทั่วไป/ภายนอกชุมชน)

ภาพที่ 12 บรรยายการถ่ายทอดความรู้การปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษ

ภาพที่ 13 นายสมทรง แสงตะวัน ถ่ายทอดความรู้การปลูกส้มโอโดยไม่ใช้สารพิษ

ภาพที่ 14 นายสมทรง แสงตะวัน สาธิตวิธีการทำน้ำตาลมะพร้าว

ภาพที่ 15 สภาพพื้นที่สวนส้มโอของนายสมทรง แสงตะวัน

ภาพที่ 16 การบรรยายการปลูกส้มโอโดยลงพื้นที่ปฏิบัติจริง

ภาพที่ 17 นายทรงยศ แสงตะวัน

(ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาปลูกส้มโอปลอดสารพิษจากบิดา คือ นายสมทรง แสงตะวัน)

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล	นายวิเชียร วชิรเสรีชัย
วันเดือนปีเกิด	13 ตุลาคม 2528
ที่อยู่	บ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 1 ซอย 16 ซำปอกง ถนนหลักห้า- ท่ารถ ตำบลศรีสุราษฎร์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี 70130
เบอร์โทรศัพท์	084-090-5799
อีเมล	wichenv@life.ac.th
สถานที่ทำงาน	สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน เลขที่ 13/2 หมู่ที่ 1 ตำบลบางคนที อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม 75120
ประวัติการศึกษา	ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม ปีการศึกษา 2552

